

T.C.
SIIRT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

MUHAMMED b. ALEVÎ el-MÂLIKÎ VE HADİSÇİLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Betül SAĞLAM CANSABUNCU

Doç. Dr. Uğur ERMAN

SIIRT -2022

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
İÇİNDEKİLER	I
ÖZET	VI
ABSTRACT	VII
KISALTMALAR	VIII
ÖN SÖZ	IX
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1. MUHAMMED b. ALEVÎ el-MÂLIKÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ	4
1.1. HAYATI	5
1.1.1. Doğumu ve Soyuna.....	5
1.1.2. Eğitim Faaliyetleri.....	6
1.1.3. Vefatı.....	10
1.2. İLMÎ ŞAHSİYETİ.....	10
1.2.1. Hocaları	11
1.2.1.1. Hadis Hocaları	11
1.2.1.2. Mekke ve Medine'deki Hocaları	14
1.2.1.3. Yemen'deki Hocaları	15
1.2.1.4. Kuzey Afrika'daki Hocaları.....	16
1.2.1.5. Mısır'daki Hocaları.....	16
1.2.1.6. Suriye'deki Hocaları	16
1.2.1.7. Hindistan ve Pakistan'daki Hocaları.....	17
1.2.1.8. Endonezya'daki Hocaları.....	17

1.2.1.9.	Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin Kendilerinden Hadis Rivayetinde Bulunduğu Hocaları	18
1.2.2.	Eserleri	18
1.2.2.1.	Hadis ile İlgili Eserleri.....	19
1.2.2.2.	Akâid ile İlgili Eserleri	19
1.2.2.3.	Tefsir ve Ulûmü'l-Kur'ân ile İlgili Eserleri.....	20
1.2.2.4.	Siyer ile İlgili Eserleri.....	20
1.2.2.5.	Fıkıh Usûlü ile İlgili Eserleri	20
1.2.2.6.	Fıkıh ile İlgili Eserleri.....	20
1.2.2.7.	Tasavvuf ile İlgili Eserleri	21
1.2.2.8.	Muhtelif Konulardaki Eserleri	21
1.2.3.	Belli Başlı Eserlerin Muhtevası	23
1.2.3.1.	<i>Mefâhîm Yecibü en Tüsehhah</i>	23
1.2.3.2.	<i>Huva 'l-lâh</i>	26
1.2.3.3.	<i>et-Tahzîr Minel'-Mücâzefeti bi't-Tekfîr</i>	26
1.2.3.4.	<i>Menhecü 's-Selef fî-Fehm'in-Nüsûs</i>	26
1.2.3.5.	<i>el-Kavâidü 'l-Esâsiye fî Ulûmi 'l-Kur'ân</i>	27
1.2.3.6.	<i>ez-Zehâirü 'l-Muhammediyye</i>	28
1.2.3.7.	<i>el-Envâru 'l-Behiyye fî İsrâ-i ve Mi'râc-i Hayri 'l-Beriyye</i>	28
1.2.3.8.	<i>Muhammed (s.a.v.) el-İnsânü 'l-Kâmil</i>	29
1.2.3.9.	<i>Târîhu 'l-Havâdisi 'n ve Ehvâli 'n-Nebeviyye</i>	29
1.2.3.10.	<i>Elfiyyetü 's-Sîreti 'n-Nebeviyye li 'l-Hâfız el-İrâkî</i>	30
1.2.3.11.	<i>el-Kavâidü 'l-Esâsiyye fî Usûli 'l-Fıkıh</i>	30
1.2.3.12.	<i>Şerhu Manzûmeti 'l-Varakât fî Usûli 'l-Fıkıh</i>	31
1.2.3.13.	<i>el-Hacc: Fedâil ve Ahkâm</i>	31

1.2.3.14.	<i>Şifâ'ül-Fuâd bi Ziyâret-i Hayr'il-İbâd</i>	32
1.2.3.15.	<i>Ez-Ziyâretü'n-Nebeviyye Beyne's-Şer'iyyet-i ve'l-Bid'iyye</i>	32
1.2.3.16.	<i>Havlel-İhtifâl bi Zikri'l-Mevlidi'n-Nebeviyyi's-Şerîf</i>	33
1.2.3.17.	<i>Şeriatullâh el-Hâlîde</i>	33
1.2.3.18.	<i>Ebvâbü'l-Ferec</i>	34
1.2.3.19.	<i>el-Muhtâr min Kelâmi'l-Ahyâr</i>	34
1.2.3.20.	<i>Devrau'l-Vikâye bi Ahzâbi'l-Himâye</i>	35
1.2.3.21.	<i>el-Ğulüvvü ve Eseruhû fi'l-İrhâb ve İfsâdi'l-Müctema'</i>	35
1.2.3.22.	<i>Hasâisü'l-Ümmet-i'l-Muhammediyye</i>	35
1.2.3.23.	<i>Edebü'l-İslâm fi Nizâmi'l-Üsra</i>	36
1.2.3.24.	<i>fi Rihâbi'l-Beyti'l-Harâm</i>	36
1.2.3.25.	<i>Sılâtü'r-Riyâdat bi'd-Dîn ve Devruhâ fi Tenşieti's-Şebâbi'l-Müslim</i>	37
1.2.3.26.	<i>Mâzâ fi Şa'bân</i>	37
1.2.3.27.	<i>Tahkîku'l-Âmâl fi-mâ Yenfeü'l-Meyyite mine'l-A'mâl</i>	37
1.2.3.28.	<i>Keşfü'l-Ğumme fi İstinâi'l-Ma'rûf ve Rahmeti'l-Ümme</i>	38
1.2.3.29.	<i>Mecmû-u Fetâvâ ve Resâili'l-İmâm es-Seyyid Alevî el-Mâlikî el-Hasenî</i>	38
1.2.4.	Muhammed b. Alevî el-Mâlikî Hakkında Yazılan Eleştiriler ve Reddiyeler	39
1.2.5.	Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'yi Savunmak Amacıyla Yazılan Eserler	40
1.2.6.	Eleştiriler Karşısında Ezher Üniversitesi Hadis Bölümü'nün Açıklamaları	40

İKİNCİ BÖLÜM 43

2. HADİS İLMİNE VE SÜNNETE BAKIŞ AÇISI..... 43

2.1. HADİS İLMİ 43

2.1.1. Hadis Usûlü İlmi 44

2.1.2. Hadis İlminin ve Hadisçilerin Fazileti 45

2.1.3.	Hadis, Sünnet, Haber ve Eser Kavramları Arasındaki Fark.....	47
2.1.4.	Kur'ân, Kudsî Hadis ve Nebevî Hadis Arasındaki Farklar.....	48
2.1.5.	Hadisçinin Uyması Gereken Hususlar	49
2.1.6.	Müselsel Hadis	50
2.2.	SÜNNET	52
2.2.1.	Sünnetin Tanımı	52
2.2.2.	Sünnetin Delil Olma Yönü.....	54
2.2.3.	Sünnetin Hüküm Koymadaki Rolü	55
2.2.3.1.	Sünnetin Kur'ân'a Uygun Olması	55
2.2.3.2.	Kur'ân Ayetlerinin Manasını Açıklaması.....	56
2.2.3.3.	Kur'ân'ın Hakkında Açıklamada Bulunmadığı Hükümler Koyması	57
2.2.3.4.	Sünnetin Kur'ân'da Sabit Olan Hükümü Nesh Etmesi	58
2.2.4.	Sünnetin Tedvîn Tarihi	58
2.2.4.1.	Sünnetin Yazılması (Kitâbet).....	58
2.2.4.2.	Sünnetin Tedvîn Edilmesi.....	60
2.2.4.3.	Sahîh Hadisin Tedvîni	61
2.2.5.	Sünneti Muhafaza Etme Çalışmaları.....	62
2.2.5.1.	Sened ve Metin Tenkit Kriterlerinin Ortaya Çıkması.....	64
2.2.5.2.	Hadis Usûlü İlminin Ortaya Çıkması.....	65
2.2.5.3.	Sahih Hadislerin Tedvîn Edilmesi	66
2.2.5.4.	Râvileri İnceleme Çalışmaları	66
2.3.	HADİS ESERLERİNİN MUHTEVASI	68
2.3.1.	<i>el-Menhelü'l-Latîf fi Usûli'l-Hadîsi'sh-Şerîf</i>	68
2.3.2.	<i>el-Kavâidü'l-Esâsiyye fi İlmi Mustalahi'l-Hadîs</i>	73
2.3.3.	<i>Fethu'l-Karîbi'l-Mücîb alâ Tehzîb-i't-Terğîb ve't-Terhîb</i>	75

2.3.4.	<i>Envârü 'l-Mesâlik fi 'l-Mukâraneti Beyne Rivâyâti 'l-Muvatta ' lil-Îmâm Mâlik</i>	78
2.3.5.	<i>Îmâmu Dâri 'l-Hicre: Mâlik b. Enes</i>	80
2.3.6.	<i>el-Ikdü 'l-Ferîd el-Muhtasar Mine 'l-Esbât ve 'l-Esânîd</i>	84
2.4.	MUVATTA VE SAHÎHAYN'I RİVÂYET SENEDİ	85
2.4.1.	<i>Muvatta'ı Rivâyet Senedi</i>	85
2.4.2.	<i>Sahîh-i Buhârî'yi Rivâyet Senedi</i>	85
2.4.3.	<i>el-Câmiu 's-Sahîh'i Rivâyet Senedi</i>	86
	SONUÇ	88
	KAYNAKÇA	90

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHAMMED b. ALEVÎ el-MÂLIKÎ VE HADİŞÇİLİĞİ

Betül SAĞLAM CANSABUNCU

2022/Sayfa: 107

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, hadis ve hadis ilmi ile ilgili çalışmalarıyla ön plana çıkmış bir ilim adamıdır. Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin uzmanlık alanının hadis olması onun akâid, tefsir, siyer, fıkıh, kelim, tasavvuf gibi diğer ilim dallarında kayda değer eserler bırakmasına engel teşkil etmemiştir.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, ilk eğitimini aile büyüklerinden almış, dönemin önemli âlimlerinin derslerine katılmış, farklı ülke ve üniversitelerde çalışmalarda bulunmuş, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi hadis kürsüsü başkanı olmuştur. Bu sırada *Mefâhîm Yecibu en Tüsahhah* isimli eserini yazmıştır. Bu eser pek çok dile çevrilmiş ve İslâm âleminde ses getirmiştir. Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, bu eserin etkisiyle Mekke'den ayrılıp Endonezya'ya gitmek durumunda kalmıştır. Endonezya'da bulunduğu süre içinde çok sayıda öğrenci yetiştirmiş, yetmişin üzerinde Kur'ân kursu, okul, medrese ile bir üniversitenin açılmasına katkı sağlamıştır. Buradaki faaliyetlerinden dolayı kısa zaman içinde Uzakdoğu'da yüzbinleri aşan talebeleri olmuştur. Mısır, Tunus, Libya, Fas, Cezayir, Moritanya, Suriye, Irak, Pakistan ve Hindistan gibi ülkelere ilmî seyahatler yapmış, bu ülkelerdeki âlimleri ziyaret etmiş, onlardan icâzet almıştır. Bu seyahatler sayesinde, hadis ilminde uzmanlık alanı olan müselsel hadis ile ilgili araştırma yapma fırsatı bulmuştur. Farklı coğrafyalardaki hadis âlimlerinde bulunan müselsel hadisleri toplayarak, bu konuda otorite haline gelmiştir. Bu itibarla çalışmamızın amacı, Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin hadis ilmine olan katkılarını araştırmak ve onun ilmî pozisyonunu belirlemektir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Hadis Usûlü, Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, Sünnet

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

MUHAMMAD b. ALAWI al-MALIKI AND HIS HADITH METHODOLOGY

Betül SAĞLAM CANSABUNCU

2022/Page: 107

Muhammad b. Alawi al-Maliki is a scholar who came to the forefront with his studies on hadith and hadith methodology. The fact that Muhammad b. Alawi al-Maliki's area of expertise was hadith did not prevent him from leaving significant works in other branches of science such as creed, tafsir, sirah, fiqh, kalam and mysticism.

Muhammad b. Alawi al-Maliki received his first education from family elders, attended the lectures of influential scholars of the period, worked in different countries and universities, and became the Head of the Hadith Department of Umm al-Qurra University. Meanwhile, he wrote the book named '*Mefâhîm Yecibu en Tüsahhah*'. This work has been translated into many languages and has made a sound in the İslâmic world. Muhammad b. Alawi al-Maliki had to leave Mecca and go to Indonesia under the influence of this work. During his time in Indonesia, he trained many students and opened more than seventy schools, madrasas, Qur'an courses and a university. Due to his activities here, he had hundreds of thousands of students in the Far East in a short time. He made scientific trips to countries such as Egypt, Tunisia, Libya, Morocco, Algeria, Mauritania, Syria, Iraq, Pakistan and India and visited scholars in these countries. Thanks to these travels, he had the opportunity to do research in the field of muselsal hadith, which is his area of expertise in the science of hadith. He became an authority on this subject by collecting the muselsal hadiths found in hadith scholars in different geographies. In this respect, the aim of our study is to investigate the contributions of Muhammad b. Alawi al-Maliki to the science of hadith and to determine his scientific position.

Key Words: Hadith, Hadith Methodology, Muhammad b. Alawi al-Maliki, Sunnah

KISALTMALAR

b.	: İbn, Bin
bkz.	: Bakınız
b.y.	: Basım yeri yok
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Hz.	: Hazreti
krş.	: Karşılaştırınız
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radıyallahu anh
r.anha	: Radıyallahu anha
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi vesellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzeri
y.y.	: Yayıncı yok

ÖN SÖZ

İslâm, Allah katında geçerli olan tek din olarak tanımlanmış, son ve mükemmel dinin temel kaynakları olarak Yüce Allah'ın lafzı olan Kur'ân-ı Kerim ve ondan sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadisleri ve sünneti gösterilmiştir. İslâm'ın insanlar tarafından doğru anlaşılması ve aslına uygun aktarılması, hadis ve sünnetin doğru anlaşılıp aktarılmasına bağlı olmuştur. Geçmişten günümüze Müslümanların ilerleyişini hazmedemeyen İslâm düşmanları, Müslümanları zayıflatmak, şüpheye düşürmek, temel esasları yıkmak adına çalışmışlardır. Bu amaçla Kur'ân'a saldırmak daha zor olduğu için hadis ve sünnete yönelmiş, onları zayıflatmaya çalışmışlardır.

İslâm tarihi boyunca hadis ve sünnetin dindeki öneminin bilincinde olan Müslümanlar da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadis ve sünnetini anlamaya, yorumlamaya ve ona sahip çıkmaya çalışmış, bu gayret sonucunda büyük âlimler yetişmiş, zengin bir külliyat ortaya çıkmış, hadis ve sünnet her dönem araştırma konusu olmuştur. Hz. Peygamber'den (s.a.v.) bugüne hadisleri toplama, yazma, anlama, ihtiyaca göre derleme çalışmaları devam etmiştir.

Bu çerçevede hadis ve sünneti muhafaza etme, gelecek nesillere doğru aktarma çalışmalarının son halkasında yer alan isimlerden biri yakın zamanda yaşayan, hayatı, çalışmaları, eserleri, mücadeleleriyle örnek olabilecek bir şahsiyet olarak karşımıza çıkan ve çalışmamıza da konu olan Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'dir.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, sadece hadis alanında değil tefsir, akâid, fıkıh, kelam, siyer ve tasavvuf gibi pek çok alanda çalışmaları olmuş, bu alanların hepsinde önemli eserler bırakmıştır. Dinî, hukukî, içtimaî ve tarihî konular üzerine yazılar yazmıştır. Yaşadığı dönemin olaylarını, problemlerini iyi analiz etmiş; açtığı okullar, üniversiteler, yetiştirdiği öğrenciler ve yazmış olduğu eserler aracılığıyla Kur'ân ve sünnete bağlı bir toplum oluşturmaya çalışmıştır.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin hadisçiliğinin ele alınarak incelendiği bu çalışma, giriş bölümü ardından kaleme alınan iki bölümden müteşekkildir.

Çalışmaya konu olan Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin yaşamı ve ilmî şahsiyeti hakkında birinci bölümde detaylı bilgi verilmiş, ikinci bölümde sünnet ve hadis ilmine bakış açısı aktarılmaya çalışılmış ve Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin hadis alanında yazmış olduğu eserleri ele alınmıştır.

Yüksek lisans tez çalışması kapsamında ele almaya çalıştığımız *Muhammed b. Alevî el-Mâlikî ve Hadisçiliği* adlı çalışmamız, ülkemizde Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin tanınması, ilim hayatının örnek alınması ve yapılacak bu tür çalışmalara fayda sağlaması ile amacına ulaşacaktır.

Çalışmama bilgi ve tecrübeleri ile katkı sağlayan danışman hocam Doç. Dr. Uğur ERMAN'a, desteklerini esirgemeyen Doç. Dr. Abdurrahman ECE ile Doç. Dr. Bayram KANARYA'ya ve kaynak temininde yardımcı olan Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı Ahmet OĞUZ'a teşekkürlerimi sunarım.

SİİRT-2022

Betül SAĞLAM CANSABUNCU

GİRİŞ

Mâide süresinde Allah-u Teâlâ, “*Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm’ı seçtim.*”¹ buyurarak, İslâm’ın mükemmel bir din olduğunu, geçerliliği kıyamete kadar devam edecek son din olduğunu ve bu din ile nimetini tamamladığını hüküm altına almıştır.

İnsanlığın kurtuluş vesilesi olan İslâm’ın anlaşılması ve hakkıyla yaşanması noktasında en temel iki kaynak Kur’ân ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hadis ve sünnetleridir. İslâm’ın ilk dönemlerinden itibaren günümüze kadar Müslümanlar dinin temel iki kaynağına sahip çıkmış ve bu alanda tarih boyu değerli âlimler yetişmiştir. Bu kaynakları korumak, gelecek nesillere aktarma hususundaki sorumluluk bilinci öncelikle sahâbede ortaya çıkmıştır. Onlar hem ayetleri muhafaza etmek hem de Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sözlerini, davranışlarını ve takrirlerini söz ve fiilleriyle yaşayarak göstermek suretiyle tâbiine aktarmışlardır. Tâbiîn de sahâbeden gördüklerini, öğrendiklerini sonraki nesle aktarmış, bu durum böyle devam etmiştir. Bu çaba bir nevi bayrak yarışı gibi düşünülmüş, özveriyle, azimle, heyecanla sürdürülmüştür.

Bu bilgiler muvacehesinde bu çalışmada İslâm’ın doğru anlaşılması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında büyük sorumluluk alan ve hadis alanında değerli çalışmaları olan Muhammed b. Alevî el-Mâlikî’nin hayatı, ilmî çalışmaları, hadisçiliği ele alınmış ve eserleri araştırılmıştır.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, hadis ve hadis ilmi ile ilgili çalışmalarıyla ön plana çıkmış değerli bir ilim insanıdır. Önemli âlimlerin rahlelerinde dersler almış, çeşitli üniversitelerde kıymetli çalışmalarda bulunmuştur. Hayat boyu öğrenme ve öğretme düsturu içerisinde farklı coğrafya ve ülkelerde çalışmalarda bulunmuş eğitim kurumları açmış ve çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Farklı hadis âlimlerinde bulunan müselsel hadisleri toplayarak, bu konuda otorite haline gelmiş, hadis ilminde hatırı sayılı önemli bir yere sahip olmuştur.

İslâm âleminde çalışmaları yakından takip edilen Seyyid Muhammed b. Alevî el-Mâlikî’nin yakın tarihte yaşaması hasebiyle güncel meseleleri ele alması ve karşılaşılan sorunlar ile ilgili çözüm önerileri sunması, eğitimin içinde aktif olması, bu

¹ el-Mâide 5/3.

konuda hatırı sayılı çalışmalarda bulunması sebebiyle ülkemizde de tanınmasına vesile olmak amaçlanmıştır.

Bu çalışma ile Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin hayatı doğumundan ölümüne kadar kronolojik olarak kesitler halinde ele alınmış, ilmî şahsiyeti, eğitim serüveni, hocaları ve pek çok dile çevrilen eserleri incelenmeye çalışılmış, sünnet ve hadis ilmine bakış açısı araştırılmıştır.

Hadis ve hadis usûlü ilmi akademik anlamda sosyal bilimlere dâhil olduğundan, sosyal bilimler alanında yapılan belgeye dayalı dokümantasyon çalışmaları yani; yazılı kaynaklardan yararlanma ve detaylı literatür taraması metotları çalışmamızın metodunu oluşturmuştur. Hadis ve hadis usûlü ilimlerinde öncelik insanlar aracılığı ile aktarılan rivayetlerdir. Tarihsel süreç içerisinde aktarılan bilgilerin, rivayetlerin değerlendirilmesi yapılacağından bu alanda anket, analiz veya deneysel çalışma durumu mümkün olmamaktadır.

Bu çalışmada yazım esasları bakımından müellif/muhakkik, grup/ekol, eser, râvi isimlerinin yazımında ilahiyat alanında akademik araştırmalar için standart kabul edilen Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde yer alan yazım kuralları uygulanmaya çalışılmıştır.

Çalışmaya hazırlık aşamasında bu alanda yazılan yerli yabancı eserler araştırılmıştır. Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin kaleme aldığı eserlerin tamamı yayımlanmadığı için yayımlanan eserlerinin çevrileri yapılarak mercek altına alınmış, referans kaynak ve dipnotlar araştırılarak bilgiye kaynağından ulaşılmaya çalışılmıştır. Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin hayatı ve eserlerinin incelenmesiyle hadisçiliğinin tespitine çalışılmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünü oluşturan Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin hayatı ve ilmî şahsiyeti ile alakalı başvurduğumuz birincil kaynaklar öncelikle kendisinden bahseden eserler olmuştur. Bu bağlamda Yusuf Mer'aşlı'nın *Nesrû'l-Cevâhir* isimli eseri, Züheyr Muhammed Cemîl el-Kütbi'nin *el-Mâlikî Âlimul-Hicâz* isimli eseri, Hamed Abdülkerim Devvâh el-Hüseynî'nin *İmâmu Dâri'l- Bi'se es-Seyyid Muhammed b. Alevî el-Mâlikî el-Hasenî* isimli eseri ve el-Mâlikî'nin kendi eserleri başvurduğumuz kaynaklar arasındadır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin hadisçiliği, sünnet ve hadis ilmine bakış açısı ele alınırken müellifin hadis alanında yazmış olduğu eserleri başvurduğumuz birincil kaynaklarımız olmuştur. Bu bölümde matbu olup ulaşabildiğimiz ve incelediğimiz eserler; *el-Menhelü'l-Latîf fî Usûli'l-Hadîsi'sh-Sherîf*, *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fî İlmi Mustalahi'l-Hadîs*, *Fethu'l-Karîbi'l-Mücîb alâ Tehzîb-i't-Terğîb Ve't-Terhîb*, *Envârü'l-Mesâlik fî'l-Mukâraneti Beyne Rivâyâti'l-Muvatta' lil-Îmâm Mâlik*, *Îmâmu Dâri'l-Hicre: Mâlik b. Enes* isimli eserler ve aile büyüklerine ait ilmî bir icâzet olup müselsel hadislerin bir kısmını içine alan *el-Ikdü'l-Ferîd el-Muhtasar Mine'l-Esbât ve'l-Esânîd* isimli eser olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MUHAMMED b. ALEVÎ el-MÂLIKÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ ŞAHSIYETİ

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin hayatı ve ilmî şahsiyetini araştırırken müellifin kendi eserlerinden ve kendisiyle ilgili yazılmış çalışmalardan faydalanılmıştır. Özellikle Yusuf Mer'aşlı'nın *Nesrû'l-Cevâhir* isimli eserinden, Züheyr Muhammed Cemîl el-Kütübî'nin *el-Mâlikî Âlimul-Hicâz* isimli eserinden, Hamed Abdülkerim Devvâh el-Hüseynî'nin *Îmâmu Dâri'l-Bi'se es-Seyyid Muhammed b. Alevî el-Mâlikî el-Hasenî* isimli eserinden faydalanılmıştır.

Adı geçen kaynaklardan Yusuf Mer'aşlı'nın tam adı *Nesrû'l-Cevâhir ve Dürer fi Ulemâi karni'r-Râb'i Aşer ve Bi-Ze'lihi-Ukdu'l-Cevâhir* adlı eseri âlimlerin hayatını alfabetik olarak ele aldığı eserdir. Eserinde yer verdiği âlimlerin öncelikle isim, neseb, lakap, doğum yeri ve tarihi gibi kişisel bilgilerini vermiş, ardından eğitim faaliyetlerinden, hocalarından, talebelerinden, eserlerinden bahsetmiş, son olarak vefatlarını ele almıştır. Eserin bir bölümü Muhammed b. Alevî el-Mâlikî ile ilgili olup onun doğumundan, nesebinden, hocalarından, talebelerinden ve eserlerinden bahsetmiştir.

Züheyr Muhammed Cemîl el-Kütübî'nin *el-Mâlikî Âlimul-Hicâz* isimli eseri ise başından sonuna kadar Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'yi ele alan, onun doğumundan, kişilik özelliklerinden, ailesinden, soyundan, yaşadığı dönemin özelliklerinden, çalışmalarından, eserlerinden, büyük bir İslâm âlimi oluşundan, edebi yönünden, şiirlerinden, üslup ve yönteminden bahsettiği eserdir. Bu eser bir bütün olarak Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'den bahsetmekle beraber yaşadığı dönemin özellikleri ve önemli olayları ile ilgili bilgi vermesi açısından da önemlidir.

Hamed Abdülkerim Devvâh el-Hüseynî'nin *Îmâmu Dâri'l-Bi'se es-Seyyid Muhammed b. Alevî el-Mâlikî el-Hasenî* isimli eseri de el-Mâlikî'den müstakil olarak bahseden bir eserdir. Doğumundan, nesebinden, ailesinin üstün özelliklerinden, hakkında söylenenlerden, ilim hayatından, hocalarından, karakterinden, ahlâkî özelliklerinden, gezilerinden, toplantılarından, eserlerinden, hadis, akaid, fıkıh, siyer, tasavvuf alanlarındaki çalışmalarından, dua ve zikirlerinden kısaca Muhammed b. Alevî el-Mâlikî ile ilgili pek çok husustan bahseden bir eserdir.

Kendisinden bahseden eserleri incelediğimizde hayatının özellikle çocukluk yıllarıyla ilgili yeteri kadar literatüre geçmiş bilginin bulunmadığı görülmüştür.

1.1. HAYATI

1.1.1. Doğumu ve Soyu

Tam adı Muhammed el-Hasan b. Alevî b. Abbas b. Abdülaziz b. Abbas b. Muhammed el-İdrisî el-Mâlikî el-Hasenî el-Mekkî² olan Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, 1946 yılında Mekke’de İslâm âleminin fazilet, izzet, amel ve ilim açısından tanınmış ve saygınlığı kabul görmüş bir ailede dünyaya gelmiştir.³ Bu ailenin, asırlar boyu nice veli, âlim ve âriflerin yetiştirilmesinde önemli katkıları olmuştur.⁴ Almış oldukları dini eğitim, babadan dedeye ve hocadan hocaya aktarım yoluyla ve kesintisiz olarak Hz. Peygamber’e kadar dayanmaktadır.⁵ Peygamber soyundan gelmiş olmak bu aileye değer ve önem kazandırmıştır.⁶ Buna ek olarak nesep itibariyle baba tarafından Hz. Hasan’a (r.a.), anne tarafından ise Hz. Hüseyin’e (r.a.) dayanmaktadır. Bununla beraber anne tarafından soyu Abdulkâdir Geylânî hazretlerine dayanmaktadır.⁷ Dedelerinden Ahmet b. İdris (ö. 1253/1837) Fas’ta bulunan İdrisiyye tarikatının kurucularındandır.⁸

Emeviler zamanındaki karışıklık nedeniyle dedelerinden Mevlânâ İdrîs, Mağrib’e (Fas’a) hicret etmiş, orada kendisine çok hürmet edilmiştir. Fas’ta kurulan İdrîsiyye Devleti’nin kurucuları bu soydan gelmiştir.⁹ İlerleyen zamanlarda dedelerinden olan Abdurrahim b. Abdulaziz, Mağrib’den ayrılarak yeniden Mekke’ye yerleşmiştir.¹⁰

Bu aileden her dönemde nice büyük âlimler, ilim ve hak erbabı şahsiyetler yetişmiştir. Muhammed b. Alevî el-Mâlikî’nin dedesi Seyyid Abbas el-Mâlikî Mekke’de

² Yusuf Mer’aşlı, *Nesrû’l-Cevâhir ve Dürer fî Ulemâi karni’r-Râb’i Aşer ve Bi-Zeî’lihi-Ukdu’l-Cevâhir* (Beyrut: Daru’l-Marife, 2006), 2037.

³ Hamed Abdülkerim Devvâh el-Hüseynî, *İmâmu Dâri’l-Bi’ses-Seyyid Muhammed b. Alevî el-Mâlikî el-Hasenî* (Beyrut: Dârü’l-Kütüb’l-İlmiyye, 2010), 17.

⁴ el-Hüseynî, *İmâmu Dâri’l-Bi’ses*, 32.

⁵ Züheyir Muhammed Cemîl el-Kütübî, *el-Mâlikî Âlimul-Hicâz* (Mekke: Dâr’ül-Kutüb’el-Mısri, 1993), 99.

⁶ el-Hüseynî, *İmâmu Dâri’l-Bi’ses*, 32.

⁷ Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, *el-Muhtâr min Kelâmi’l-Ahyâr*, trc. Mustafa Gidişli-Ahmet Oğuz (Nevşehir: Netform Matbaacılık, ts.), 8.

⁸ el-Mâlikî, *Mefâhîm Yecibü en Tüsehah*, trc. Hasan Ali Yaşar (Netform Matbaacılık, ts.), 10.

⁹ Mer’aşlı, *Nesrû’l-Cevâhir*, 2038.

¹⁰ Azat Toktonaliev, *Muhammed el-Mâlikî’nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 7.

kadılık ve maarif müdürlüğü gibi önemli görevler ifa etmiştir. Babası Seyyid Alevî b. Abbas el-Mâlikî (ö. 1391/1971) ise Mekke'nin önemli âlimlerinden olup, Mekke Müftülüğü ve Harem-i Şerif'te müderrislik görevlerini yürütmüştür.¹¹

Aile büyüklerinden bazıları Şerif Avni Refik Paşa döneminde Mâliki mezhebinin önemli fetva kürsülerine atanmalarından dolayı “Mâliki” lakabıyla anılmışlardır.¹²

1.1.2. Eğitim Faaliyetleri

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, ilk eğitimini kendisi de bir hadis âlimi olan babasından almıştır.¹³ Hafızlığını tamamladıktan sonra *Kütüb-i Sitte* ve farklı hadis eserlerini okumuş, Arap dili ve edebiyatı ile tefsir, mantık, fıkıh ve siyer alanlarında kendisini geliştirmiştir.¹⁴ Medresetü'l-Felâh ve ardından Medresetü's-Savletiyeye'de eğitimini sürdürmüştür.¹⁵

el-Mâlikî, dönemin âlimlerinden 7 kıraat, 4 mezhep fıkıhı ile bunların yanında tefsir ve hadis alanlarında da icâzet almıştır. 15 yaşındayken Mekke'de hadis ve fıkıh dallarında öğrenci yetiştirmeye başlamıştır.¹⁶ Babasının tavsiyesi ve teşviki ile Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, Harem-i Şerif'te akşam ve yatsı namazlarından sonra halka usul ve hadis dersleri vermeye başlamıştır.¹⁷

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, genç yaşlarında, Hindistan'ın en büyük şehri olan Mumbai'de yaşayan Muhammed Ali Zeynel'in yönlendirmesiyle Medresetü'l Felâh'tan mezun olmadan ayrılarak Hindistan'a gitmiştir. Aradan geçen iki ayın ardından babasının isteği üzerine, Mekke'ye geri dönmüştür. Ancak ilme olan iştiağından dolayı aklı Hindistan'da kalmıştır. Bir süre sonra babası tarafından fark edilen bu durum, Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin tekrar Hindistan'a dönüp oradaki âlimlerden aldığı eğitimin kaldığı yerden devam etmesinin yolunu açmıştır.

¹¹ Mer'aşlî, *Mü'cem'ü-l Me'acim ve'l-Meşyehât ve'l-Fehârisve'l-Berâmic ve'l-Esbât* (Amman: Dâr'ü-Nübelâ, 2002), II/ 555.

¹² Toktonaliev, *Muhammed el-Mâlikî'nin Hayatı*, 8.

¹³ el-Hüseynî, *İmâmu Dâri'l-Bi'se*, 35.

¹⁴ el-Kütübî, *el-Mâlikî Âlimul-hicâz*, 45.

¹⁵ el-Kütübî, *el-Mâlikî Âlimul-hicâz*, 41.

¹⁶ el-Mâlikî, *Mefâhîm*, 11.

¹⁷ el-Kütübî, *el-Mâlikî Âlimu'l-Hicâz*, 49.

Muhammed Yusuf el-Kandehlevî (ö. 1384/1965), Fahrettin Ahmet, Muhammed Yusuf el-Bennûrî, Habîburraman el-A'zamî (ö. 1412/1992) ve Ebül-Vefâ Efgânî (ö. 1394/1975) gibi dönemin önemli hadis âlimlerinden Hindistan'da kalmış olduğu beş aylık zaman diliminde eğitim almıştır. Hindistan'dan Mekke'ye dönen el-Mâlikî, burada bir müddet kaldıktan sonra Libya'ya gitmeye karar vermiştir. Bunun için imam-hatip lisesinden denklik alarak Muhammed b. Ali es-Sennûsî Üniversitesi'nde eğitimine devam etmiştir. Ancak imam hatip lisesi mezuniyetinin ardından Libya'da devam eden iç karışıklık sebebiyle Mısır'a giderek eğitimine Ezher Üniversitesi'nde devam etmiştir.¹⁸ Mısır'da kardeşi Abbas ile birlikte olduğu dönemlerde babasının rahatsızlandığı haberini almış, tekrar Mekke'ye dönüp babasına yardımcı olmaya karar vermiştir.¹⁹ Mekke'ye dönme niyetini babasına mektup yazarak belirtmiş, ailenin en büyük çocuğu olma sorumluluğunu taşımıştır.

Aradan geçen birkaç günün ardından babasından gelen mektupta önceliğinin devam etmekte olan eğitiminin olması gerektiği belirtilmiştir. Babasından gelen bu istek üzerine Ezher Üniversitesi Şeriat Fakültesi'ne devam etmiştir. Ancak bir süre sonra babasının ilerlemekte olan hastalığından dolayı tekrar Mekke'ye dönmeye karar vermiştir. Bu süre zarfında, Mısır Eğitim Bakanlığı ile yapmış oldukları anlaşmayla Mekke'deki Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi Şeriat Fakültesi'ne geçiş yaparak eğitime burada devam etmiştir. Lisans eğitimini burada tamamlamış, babasının izniyle tekrar Mısır'a dönerek, Ezher Üniversitesi Usûluddîn Fakültesi'nde yüksek lisansa başlamıştır. Ancak bir süre sonra tekrar Mısır'dan Mekke'ye dönmek zorunda kalan el-Mâlikî, yüksek lisansını Mekke'de kendi ailesinin yanında tamamlamıştır.²⁰

İki sene süren yüksek lisans sürecini tamamlamak için Ezher' e gidip tez savunmasını başarıyla geçtikten sonra tekrar Mekke'ye dönmüştür. Bu süre zarfında Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'ne öğretim görevlisi olarak atanmıştır.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, doktora eğitimine devam etmek için tekrar Ezher Üniversitesi'ne kaydını açıktan yaptırmıştır. Doktora eğitimini Usûluddîn bölümünde beş

¹⁸ Toktonaliev, *Muhammed el-Mâlikî'nin Hayatı*, 8.

¹⁹ Toktonaliev, *Muhammed el-Mâlikî'nin Hayatı*, 9.

²⁰ Toktonaliev, *Muhammed el-Mâlikî'nin Hayatı*, 9-10.

senede başarıyla bitirmiştir. Tez hazırlık sürecini Mekke’de geçirerek bu süreçte babasının ilminden faydalanmıştır.

Doktora tezi çalışmalarına başlamadan önce *Muvatta* ile ilgili geniş kapsamlı bir kitap kaleme almıştır. Bu kitap aynı zamanda doktora tezine hazırlık süreci olarak değerlendirilebilmektedir. Tez hazırlık sürecini genellikle Mekke’de geçirip, yılın belirli dönemlerinde danışman hocasıyla müzakerelerde bulunmak maksadıyla Mısır’a seyahatleri olmuştur. Ayrıca bu süre zarfında danışman hocasının umre ve hac ibadetlerini ifa etmek maksadıyla ziyaret ettiği Mekke’de de birlikte akademik çalışmaları olmuştur. Muhammed b. Alevî el-Mâlikî’nin eğitiminin her döneminde çokça istifade ettiği, ilk hocam olarak bahsettiği babası, oğlunun doktora sürecinin bittiğini göremeden vefat etmiştir. Bu sürecin ardından danışman hocasının tavsiyesi üzerine Mısır’a dönerek “*el-Muvattâ ve inâyetü’l-ümmeti’l-İslâmiyye bih*” adlı doktora tez çalışmasını tamamlamıştır.²¹ Hadis alanında en genç doktora unvanı almış akademisyen olarak bu üniversitede doktorasını tamamlamıştır.²² Bu teziyle Ezher Üniversitesi’nden âlimiyye diplomasıyla mezun olmuştur.²³

11 Ocak 2002 yılında, Ezher Üniversitesi’nin Muhammed b. Alevî el-Mâlikî’ye profesörlük unvanının verildiğiyle ilgili karar yazısı 16918 sayılı *Cerîdetu’l-Bilâd* dergisi tarafından yayınlanmıştır. Basımı gerçekleşmiş olan bu kararnamede, Muhammed b. Alevî el-Mâlikî’nin bilimsel ve akademik çalışmalarının kıymete değer olduğunun belirtilmesinin yanında akademik anlamda yeterliliğinin de olduğu belirtilmiştir.²⁴

Mısır’dan sonra Tunus, Libya, Fas, Cezayir, Moritanya, Suriye, Irak, Pakistan ve Hindistan gibi ülkelere ilmî seyahatler yapmıştır. Bu ülkelerdeki âlimleri ziyaret etmiş, onlardan icâzet almıştır.²⁵ 200 kadar hocadan hadis dinlemiştir.²⁶ Bu seyahatler aracılığıyla, hadis alanında yer alan müselsel hadis alanında araştırma yapma imkânı bulmuştur. Farklı coğrafyalardaki hadis âlimlerinde bulunan müselsel hadisleri toplayarak, bu konuda otorite haline gelmiştir.²⁷ Ayrıca *Kütüb-ü Tis’a*’yı kıraat ve ezber

²¹ Toktonaliev, *Muhammed el-Mâlikî’nin Hayatı*, 10.

²² el-Mâlikî, *el-Muhtâr*, 9.

²³ Ahmet Özel, “Muhammed b. Alevî el-Mâlikî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), Ek-2/185.

²⁴ Toktonaliev, “Muhammed el-Mâlikî’nin Hayatı”, 11.

²⁵ el-Hüseynî, *İmâmu Dâri’l-Bi’sse*, 59.

²⁶ Özel, “Muhammed b. Alevî el-Mâlikî”, 185.

²⁷ el-Mâlikî, *el-Muhtâr*, 9.

yoluyla toplamıştır.²⁸ Suriyeli hadis âlimi Abdulfettâh Ebû Ğudde (ö. 1417/1997), Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ulaşan en kısa silsileye sahip, paha biçilmez mücevher gibi kıymetli bir âlim olduğunu ifade etmiştir.²⁹

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, 1973'un Kasım ayında İslâm Âlemi Teşkilatlar Birliği'ne Suudi Arabistan'ı temsilen, Nijerya'da faaliyet gösteren İslâm Merkezi'nin açılışına katılmış ve kurul başkanlığına seçilmiştir.³⁰

el-Mâlikî, 1970 ile 1979 seneleri arasında Kral Abdülaziz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim görevlisi kadrosunda görev almıştır. Bununla birlikte Dünya Müslümanlar Birliği Komitesi üyeliği de devam etmiştir. Aynı yıllar içinde Cezayir ve Mısır'da düzenlenen pek çok oturum ve söyleşilere katılmıştır.³¹ Fas'ta her yıl düzenlenen İmam Mâlik konulu konferansta değişik oturumlara başkanlık etmiştir. 1979 ile 1981 yılları arasında Uluslararası Kur'ân-ı Kerim okuma yarışmasında jüri başkanlığı görevini üstlenmiştir. Aynı zamanda kendi evinde devam etmekte olan ilim halkaları ile talebelerine ders vermiştir.³²

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, babasının isteğiyle Mekke'ye dönmüş Ümmü'l-Kurâ Üniversitesinde yer alan hadis kürsüsünde başkanlık görevine getirilmiştir. Bu sırada *Mefâhîm Yecibu en Tüsahhah* isimli eserini yazmıştır. Bu eser Urduca, İngilizce ve Fransızca yanında özellikle Malay ve Endonezya dilleri başta olmak üzere farklı dillere çevrilmiş ve İslâm âleminde ses getirmiştir. Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, bu eserin Suud yönetiminde oluşturduğu olumsuz etkiyle Mekke'den ayrılıp Endonezya'ya gitmek durumunda kalmıştır. Endonezya'da bulunduğu süre içinde çok sayıda öğrenci yetiştirmiş, yetmişten fazla Kur'ân kursu, okul, medrese ile bir üniversite açmıştır. Buradaki faaliyetlerinden dolayı kısa zaman içinde Uzakdoğu'da çok sayıda talebesi olmuştur. Yönetimle arasının düzelmesi üzerine tekrar Mekke'ye dönmüş, Rusayfah semtinde kendi medresesini açarak vefatına kadar burada öğrenci yetiştirmeye devam etmiştir. İslâm ülkelerinde birçok toplantı ve sempozyuma katılmıştır.³³ Mekke'de faaliyet gösterdiği bu dönemlerde aynı zamanda Yemen, Kanada, Bangladeş, Endonezya,

²⁸ el-Hüseynî, *İmâmu Dâri'l-Bi'se*, 84.

²⁹ el-Mâlikî, *el-Muhtâr*, 10.

³⁰ el-Kütübî, *el-Mâlikî Âlimu'l-Hicâz*, 51.

³¹ el-Kütübî, *el-Mâlikî Âlimu'l-Hicâz*, 50.

³² el-Kütübî, *el-Mâlikî Âlimu'l-Hicâz*, 52.

³³ el-Mâlikî, *el-Muhtâr*, 10.

Kenya, Türkî Cumhuriyetler, Pakistan'a ve ülkemize ziyaretlerde bulunmuş, okul ve medrese açılması faaliyetlerine katılmış, talebeleri ve sevenleri ile birlikte olma fırsatı elde etmiştir.³⁴

1995 yılından vefat edinceye kadar Malezya'da bulunan Dâru'l-Îmân Üniversitesi bünyesinde misafir öğretim görevlisi olarak görev yapmıştır.³⁵

1.1.3. Vefatı

1946 yılında Mekke'de doğan ve kendisini ilim talebesi olarak tanıtan Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, 58 yıllık hayatında ilim ve amel peşinde koşmuştur. Bu kısa ömrüne basılmamış eserleriyle beraber yüzü aşkın eser ve dünyanın dört bir tarafında yetiştirdiği çok sayıda öğrenci sığdırmıştır.

Vefatından kısa bir süre önce vefatının yaklaştığını yakın talebelerine bildirmiştir. Son anlarına şahit olan doktoru el-Cundî, Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin vefatına kadar dualarında hayrı istediğini ve Allah'tan rahmet dilediğini aktarmıştır.³⁶

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî 2004 yılının Ramazan ayında Cuma günü sabah namazından önce vefat etmiştir. Cenaze namazı Harem-i Şerif'te kılınmış, Cennetü'l-Muallâ'ya babasının yanına defnedilmiştir.³⁷

1.2. İLMÎ ŞAHSİYETİ

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, “âlim” ve “âmil” kelimelerinin kapsadığı tüm derin anlamlarıyla ilmiyle amel eden bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim o, nebevî ahlakla bezenmeden ve yaşam tarzını düzeltmeden sadece hadisleri nakleden bir râvi olmakla yetinmemiştir. Amelsiz bir ilmin fayda vermediği gibi kıyamet gününde sahibinin aleyhine delil olacağı farkında olup, icazet verdiği kişilere değerli nasihatlerde bulunmuştur. Hadiste verdiği bir icazet sonrasında şöyle demiştir:

“Halka karşı güzel huylu olma konusunda seni Allah'tan korkmaya davet ediyorum. Kul ancak huy, eylem ve söylem güzelliğinden oluşan güzel ahlakla siddiklar makamına erişir ve yakîn makamına yükselir. İnsanların en

³⁴ el-Kütübî, *el-Mâlikî Âlimu'l-Hicâz*, 48-52.

³⁵ Özel, “Muhammed b. Alevî el-Mâlikî”, 2/186.

³⁶ Toktonaliev, *Muhammed el-Mâlikî'nin Hayatı*, 23.

³⁷ el-Hüseynî, *Îmâmu Dâri'l-Bi'se*, 65.

yumuşak huylusu ol. Sana yapılan haksızlıkları affeden ol. Sana vermeyene ver. Sana kötü davranana sen iyilikle karşılık ver. Büyük de olsa hatalarını affet. Toplumun fakirlerine ve zayıflarına merhametle yaklaş, yoksullara yoldaş ol. Meclislerine ve merasimlerine kendini onlardan üstün görmeksizin hatta kendini onların en hakir kişisi görerek katıl."³⁸

Çalışmamızın bu kısmında el-Mâlikî'nin ilmî şahsiyetinin oluşmasında etkili olan hocalarından ve yazmış olduğu eserlerden bahsedilecektir.

1.2.1. Hocaları

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, çeşitli coğrafyalara ilmî seyahatlerde bulunduğu için doğup büyüdüğü topraklar dışında çok sayıda âlimle görüşmüş, bu sayede kendisini geliştirme fırsatı bulmuştur. Bu başlık altında öncelikle hadis hocaları hakkında kısa bilgi verilmiş ardından kendilerinden istifade edip icâzet aldığı hocalarından bazıları yaşadıkları şehirlere göre sıralanmıştır. Hocalarının isimlerini yazarken *el-Muhtâr min Kelâmi'l-Ahyâr* isimli eserin mütercimi Hasan Ali Yaşar'ın açıklamalarından faydalanılmıştır.³⁹

1.2.1.1. Hadis Hocaları

el-Mâlikî'nin istifade edip icâzet aldığı, hadis ilmi şahsiyetinin şekillenmesinde önemli katkısı olan hocalarından bazıları şunlardır;

- a. Seyyid Abbas el-Mâlikî: Müellifin dedesi olup aynı zamanda hadis alanında yetişmesinde etkisi olan ilk hocasıdır. 1910 yılında Mekke'de dünyaya gelen Seyyid Abbas el-Mâlikî'nin kökeni Fas'a dayanıp, ailesi daha sonra Mekke'ye yerleşmiştir.⁴⁰ 1971 yılında vefat etmiştir.⁴¹ Hayatı boyunca farklı kıtalardan pek çok ilim insanının yetişmesinde öncülük etmiş, öğrencilerine icâzet vermiştir. Hadis, tefsir, fıkıh, akaid ve diğer alanlarda pek çok kitap ve makaleleri bulunmaktadır. Kitapları Medresetü'l-Felah'ta okutulmuştur.⁴²

³⁸ el-Hüseynî, *İmâmu Dâri'l-Bi'se*, 90.

³⁹ el-Mâlikî, *el-Muhtâr*, 11-15.

⁴⁰ Mer'aşlî, *Nesrü'l-Cevâhir*, 2/874.

⁴¹ Hayriddin Zirkîlî, *el-A'lâm Kâmûs Terâcim Li'aşuri-Ricâl ve en'nisâmine'l Arap ve'l-Müste'rabîne ve'l Müsteşrikîn* (Beyrut: Dâr'ul-ilm lil'melâyin, 2002), 4/250.

⁴² Ömer Rıza Kehhâle, *Mücemü'l-Müellifîn Terâcimu Müsenniifi'l Kütübü'l-Arebiyya* (Şam: Müessese'î Risâle, 1957), 385.

- b. Hasan b. Muhammed el-Meşşât: Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin ilim hayatında önemli yeri olan diğer hocası 1899 yılında Mekke'de dünyaya gelmiş olan Hasan b. Muhammed el-Meşşât'tır. el-Meşşât, 1978 yılında yine Mekke'de vefat etmiştir. Ailesi aslen Faslı olup yıllar sonra Hicaz'a göç etmişlerdir.⁴³
- c. Muhammed Yâsîn b. Îsâ Fâdenî: Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin ilim hayatında önemli yeri olan hocası Muhammed Yâsîn b. Îsâ Fâdenî, Endonezya asıllıdır. Mekke'de 1916 yılında doğmuş, 1990 yılında vefat etmiştir.⁴⁴ Mekke'deki Medresetü's-Savletiyye'de eğitim hayatına başlamış, Dârü'l-Ulûmi'd-Dîniyye Medresesi'nde devam etmiş ve dönemin önemli hocalarından faydalanmıştır. Dârü'l-Ulûm ve Mescid-i Haram'da uzun zaman hadis okutup, icâzet vermiştir.⁴⁵ Bazı âlimler eserleri dolayısıyla onu “*Zamanın Suyûtî'si*” ve hadislerin isnadı ile ilgili çalışmalarından dolayı da “*Müsnidü'd-Dünyâ*” olarak nitelemişlerdir.⁴⁶
- d. Muhammed Zekeriyya b. Muhammed Yahya el-Kandehlevî: Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin eğitim hayatındaki önemli hocalarından biri de Hindistan'ın Kandehle şehrinde 1897 yılında doğan Muhammed Zekeriyya b. Muhammed Yahya el-Kandehlevî'dir. Döneminin en önemli hadis âlimleri arasında yer almıştır.⁴⁷ Hayatının son dönemlerini Medine'de geçiren Kandehlevî, 1982 yılında vefat ederek Cennetu'l-Baki kabristanına defnedilmiştir.⁴⁸
- e. Haseneyn Muhammed b. Mahlûf: el-Mâlikî'nin, ders aldığı hocalarından bir diğeri Haseneyn Muhammed b. Mahlûf'tur. Mahlûf, 1890 ile 1990 yılları arasında Mısır'da yaşamıştır. Uzun müddet Ezher Fetva Kurulu'nda başkanlık vazifesini yürütmüş, Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî, Mecmau'l-

⁴³ Mer'aşlı, *Nesrü'l-Cevâhir*, 2/874.

⁴⁴ Nizâr Abâza - Muhammed Riyâz el-Mâlih, *İtmâmu'l-A'lâm* (Beyrut: Dâr'u Sâdir, 1999), 2/236, 275.

⁴⁵ Mer'aşlı, *İkdü'l-Cevher fî 'Ulemâi'r-Rubi'l-Evvel Mine'l-Karni'l-Hâmis Aşer* (Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 1427/2006), 2/2147-2150.

⁴⁶ İsmail Hakkı Gürsoy, “Muhammed Yâsîn Fâdenî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), Ek-1/435.

⁴⁷ Muhammed Hayr Ramazan, *Tekmilatü'l-Mücemü'l-Müellifîn* (Beyrut: Dâr-u İbn Hazm, 1997), 483.

⁴⁸ Ramazan, *Tekmilatü'l-Mücemü'l-Müellifîn*, 484; Abâza - el-Mâlih, *İtmâmu'l-A'lâm*, 236.

Buhûsi'l-İslâmiyye ve Cemaatü Kibâri'l-Ulemâ üyeliklerinde bulunmuş, çok sayıda ödül ve nişan kazanmıştır.⁴⁹

- f. Habîbürrahmân b. Muhammed Sâbir b. İnâyetillâh el-A'zamî: 1901 yılında dünyaya gelen, fazilet ve ilmî yeterliliği ile tanınan bir aileye mensup olan Habîbürrahmân el-A'zamî, Hindistan'ın Meuv şehrinde yaşamış ve 1992'de vefat etmiştir.⁵⁰ Doğduğu yere nisbetle Meuvî olarak da anılır.⁵¹ Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin Hindistanlı hocalarından biri olup, hadis ve fıkıh âlimidir. el-Ma'hedü'l-âlî li'd-Dirâsâti'l-Ulyâ isimli hadis uzmanlık medresesinin kurucusudur. Buradaki hadis talebeleriyle yakından ilgilenip, ders vermiştir.⁵²
- g. Muhammed Yûsuf b. Muhammed Zekeriyya el-Bennûrî: Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin önemli hocalarından biri de 1908'de soyadını almış olduğu Hindistan'ın Bannur kasabasında dünyaya gelen Muhammed Yûsuf b. Muhammed Zekeriyya el-Bennûrî'dir. 1977 de Pakistan'ın Karaşi şehrinde vefat etmiştir.⁵³
- h. Muhammed Emin Kütbi: Mekke'de 1909 yılında dünyaya gelen Muhammed Emin Kütbi, Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin hocalarından biridir. 1983 yılında Mekke'de vefat etmiştir. Kabri Cennetu'l-Mualla'da bulunmaktadır.⁵⁴
- i. Muhammed Şefî' b. Muhammed Yâsîn el-Osmanî ed-Diyûbendî: 1896 ile 1979 yılları arasında Pakistan'da yaşamıştır. Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin ilim hayatına katkı sunmuş önemli hocalarından biri olup aynı zamanda Pakistan müftüsüdür. Hz. Osman'ın soyuna dayandığı için

⁴⁹ Mâcide Mahlûf, "Hasaneyn Muhammed b. Mahlûf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/345.

⁵⁰ Ramazan, *Tekmile'i Mücemü'l-Müellifîn*, 139; Mer'aşlı, *Nesrü'l-Cevâhir*, 1780.

⁵¹ Mehmet Özşenel, "Habîbürrahman A'zamî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), Ek-1/152.

⁵² Saîd b. Mansûr, *es-Sünen*, nşr. Habîbürrahman el-A'zamî, (Beyrut: y.y. 1405/1985), 3-9.

⁵³ Abâza - el-Mâlih, *İtmâmu'l-A'lâm*, 278; Mer'aşlı, *Mü'cem'ü'l-Me'acim*, 2/570.

⁵⁴ Ramazan, *Tetimme'i A'lâm li-Zerkalî*, (Beyrut: Dâr İbn Hazım, 1995), 126; Ramazan, *Tekmile'i Mücemü'l-Müellifîn*, 541; Mer'aşlı, *Nesrü'l-Cevâhir*, 2026.

Osmanî nisbesi ile anılır. Çoğunluğu Urduca olan çok sayıda eser kaleme almıştır.⁵⁵

- j. Ebü'l-Vefâ Efgânî: 1893 Afganistan doğumlu olan Ebü'l-Vefâ Efgânî, ilk eğitimini Hanefî âlimi olan Mübârek Şah el-Kâdirî'den aldıktan sonra Hindistan'a gidip dönemin önemli hadis ve fıkıh âlimlerinden eğitim almıştır. Hanefî âlimlerinin fıkıh ve hadis alanında telif ettikleri temel kaynakları neşretmeyi hedeflemiştir. Fıkıh, hadis, ricâl ve tarih gibi alanlarda zengin bir kütüphane oluşturmuştur. Hayatını neşir faaliyetlerine adanmış, ilim ve ibadetle meşgul olmuş, 1975 yılında vefat etmiştir.⁵⁶

1.2.1.2. Mekke ve Medine'deki Hocaları

- a. Seyyid Alevî b. Abbas el-Mâlikî el-Hasenî
- b. Muhammed Yahya b. Şeyh Emân el-Mekkî
- c. Seyyid Muhammed el-Arabî et-Tebbânî
- d. Hasan b. Saîd el-Yemânî
- e. Hasan b. Muhammed el-Meşşât
- f. Seyyid Abdulkadir b. Ayderûs el-Bârr
- g. Muhammed Nur Seyf b. Hilâl el-Mekkî
- h. Seyyid Muhammed Emin Kütbî
- i. Seyyid İshak b. Haşim Azzûz
- j. İbrahim Davûd Fatânî
- k. Muhammed Yâsîn b. Âsâ Fâdenî
- l. Seyyid Hasan b. Muhammed Fed'ak
- m. Hasan b. İbrahim
- n. Muhammed Halil Taybe

⁵⁵ Abdulhamit Birışık, "Muhammed Şefî' Diyûbendî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/573-574.

⁵⁶ Mehmet Boynukalın, "Ebü'l-Vefâ Efgânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), Ek-1/390-391.

- o. Seyyid Ahmed b. Yâsîn el-Hıyârî el-Medenî
- p. Muhammed b. İbrahim el-Mübârek el-İhsâî
- q. Muhammed b. Ebî Bekir el-Mullâ el-İhsâî
- r. Muhammed Mustafa b. İmam b. Abdulkadir el-Alevî eş-Şinkîtî
- s. Muhammed el-Mücteba b. Muhtâr eş-Şenkîtî
- t. Muammer Ziyâüddin Ahmed b. Abdulazîm el-Kâdiri el-Medenî
- u. Abdulğafûr b. Şâh es-Seyyid el-Abbâsî el-Medenî en-Nakşibendî

1.2.1.3. Yemen'deki Hocaları

- a. el-Habîb Ömer b. Ahmed b. Simeyt
- b. el-Habîb Ahmed Meşhûr b. Tâhâ el-Haddâd
- c. el-Habîb Alevî b. Abdillâh b. Şihâb
- d. el-Habîb Muhammed b. Alevî b. Şihâb
- e. el-Habîb Abdurrahman b. Abdillâh b. Alevî el-Attâs
- f. el-Habîb Alevî b. Abdillâh es-Sekkâf el-Kâdî
- g. el-Habîb Muhammed b. Sâlim b. Hafız
- h. el-Habîb Abdülkadir b. Ahmed es-Sekkâf
- i. el-Habîb Ali b. Sâlim b. Ahmed b. Hasan el-Attâs
- j. Seyyid Hasan b. Ahmed b. Abdalbârî el-Ehdel el-Yemânî
- k. el-Habîb Hasan b. Abdillâh eş-Şâtîrî
- l. el-Habîb Muhammed b. Ahmed eş-Şâtîrî
- m. el-Habîb Attâs b. Abdillâh el-Habeşî
- n. Seyyid Mutahhar b. Mehdî el-Ğurbânî el-Yemânî
- o. Fadl b. Muhammed b. Avad Bâ-Fadl et-Terîmî
- p. Seyyid Ahmed b. Muhammed Zebâre
- q. Seyyid Muhammed Yahya Dûm el-Ehdel

- r. Abdullah b. Saîd el-Lahcî
- s. İsmail Osman ez-Zeyn
- t. Muammer Seyyid İbrahim b. Ömer b. Akîl Bâ-Alevî el-Hüseynî

1.2.1.4. Kuzey Afrika'daki Hocaları

- a. Seyyid Şerif Abdülkebîr b. Muhammed es-Sıkallî el-Mâhî
- b. Seyyid Abdullah b. Muhammed b. Sıddık el-Ğumârî
- c. Seyyid Abülaziz b. Muhammed b. Sıddık el-Gumârî
- d. Muhammed el-Muntasır b. Muhammed ez-Zemzemî el-Kettânî
- e. Seyyid Abdullah b. Muhammed Kannûn el-Hasenî
- f. Farûkî er-Rahhâlî el-Murrâkişî
- g. Muhammed Tâhir b. Âşûr et-Tûnusî
- h. Tayyib b. Mevlûd b. Mustafa el-Cezâirî

1.2.1.5. Mısır'daki Hocaları

- a. Muhammed el-Hâfız et-Ticânî
- b. Muammer Muhammed b. Abdillâh b. İbrahim el-Akûrî
- c. Fakîh Haseneyn b. Muhammed Mahlûf
- d. Sâlih b. Muhammed el-Ca'ferî
- e. Emin b. Mahmud Hattâb es-Sübkî el-Mısırî
- f. Şerif Muhammed b. İbrahim el-Halvetî

1.2.1.6. Suriye'deki Hocaları

- a. Şerif Muhammed Mekkî b. Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî ed-Dımeşkî
- b. Muhammed Ebü'l-Yüsr b. Muhammed Ebü'l-Hayr b. Ahmed Abidîn el-Hüseynî
- c. Hasan b. Muhammed Merzûk Habenneke
- d. Abdülaziz b. Muhammed Ali Uyûn es-Sûd

- e. Seyyid Muhammed Sâlih b. Abdillâh el-Ferfûr el-Hasenî
- f. Muhammed Es'ad el-Abcî
- g. Muhammed Saîd b. Ahmed el-İdlibî er-Rifâî

1.2.1.7. Hindistan ve Pakistan'daki Hocaları

- a. Muhammed Zekeriyya b. Muhammed Yahya el-Kandehlevî
- b. Habibu'r-Rahman b. Muhammed Sâbir b. İnâyetullah el-A'zamî
- c. Seyyid Muhammed Yûsuf b. Muhammed Zekeriyya el-Bennûrî
- d. Muhammed Şefî' b. Muhammed Yâsîn el-Osmanî ed-Diyûbendî
- e. Zafer Ahmed el-Osmanî et-Tehânevî el-Hindî
- f. Muhammed İbrahim el-Bilyâvî
- g. Seyyid Mehdî Hasan eş-Şâh Hecânburî
- h. Mahmud b. Şeyh Sıddık el-Miltânî
- i. Muhammed Yûsuf b. Muhammed İlyas el-Kandehlevî
- j. İn'am Hasan Şeyh Muhammed Anzar Şâh b. Muhammed Enver Şah el-Keşmîrî
- k. Mustafa b. İmam Ahmed Rıdâhân el-Bireylvî el-Hindî
- l. Ebü'l-Vefâ Efgânî el-Haydarabâdî
- m. Seyyid Ebü'l-Hasen Ali el-Nedvî

1.2.1.8. Endonezya'daki Hocaları

- a. el-Habîb Ali b. Abdurrahman el-Habeşî
- b. el-Habîb Muhammed b. Ahmed b. Zeyn el-Haddâd
- c. el-Habîb Ali b. Hüseyin b. Muhammed el-Attâs
- d. el-Habîb Hâmid b. Hâmid es-Serî
- e. el-Habîb Şeyh b. Sâlim b. Ömer el-Attâs
- f. el-Habîb Sâlim b. Ahmed Cindân

- g. el-Habîb Muhammed b. Sâlim b. Ahmed el-Attâs
- h. el-Habîb Muammer Abdurrahman b. Abdillâh el-Habeşî

1.2.1.9. Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin Kendilerinden Hadis Rivayetinde Bulunduğu Hocaları

- a. Muhammed Zekeriyya b. Muhammed Yahya el-Kandehlevî
- b. Habibu'r-Rahman b. Muhammed Sâbir b. İnâyetullah el-A'zamî
- c. Seyyid Muhammed Yûsuf b. Muhammed Zekeriyya el-Bennûrî
- d. Muhammed Şefî' b. Muhammed Yâsîn el-Osmanî ed-Diyûbendî
- e. Muhammed Es'ad el-Abcî
- f. Seyyid Hasan b. Ahmed b. Abdalbârî el-Ehdel el-Yemânî
- g. Şerif Muhammed Mekkî b. Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî ed-Dimeşkî
- h. Fakîh Haseneyn b. Muhammed Mahlûf
- i. Emin b. Mahmud Hattâb es-Sübkî el-Mısrî
- j. Muammer Muhammed b. Abdillâh b. İbrahim el-Akûrî⁵⁷

1.2.2. Eserleri

Müellif el-Mâlikî'nin İslâmî ilimler literatürüne kazandırmış olduğu akademik eserler incelendiğinde sadece hadis ve hadis metodolojisiyle ilgili eserleri olmadığı bunun yanında ahlâk, akaid, tasavvuf, kelim, tefsir gibi ilim dallarında önemli eserleri olduğu anlaşılmaktadır. Uzmanlık alanının hadis olması diğer ilim dallarında kayda değer eserler bırakmasına engel teşkil etmemiştir. Bütün bunların yanında eserlerinde siyer, edebiyat ve tarih alanlarındaki görüşlerine de rastlanmaktadır.

el-Mâlikî, ömrü boyunca bir taraftan ilimle meşgul olurken diğer taraftan ilmin yaygınlaşması adına birçok konuda eser kaleme almıştır. Eserlerinin çoğu kendi telifidir. Bazı kitapları başta babası ve dedesi olmak üzere başka âlimlerin eserlerine kendi yaptığı tahric, tahkik ve talikten oluşmuştur. Müellifin kitaplaştırılmamış ve yayımlanmamış

⁵⁷ el-Mâlikî, *el-Muhtâr*, 11-15.

eserleri de mevcuttur. Bu eserlerin düzenlenmesi ve basımı el-Mâlikî'nin ailesi tarafından yürütülmektedir. Bunun yanı sıra sayısı yüzü aşan çalışmaları bulunmaktadır. Başlıca eserleri konularına göre aşağıda sıralanmıştır. Eser isimlerini yazarken *el-Muhtâr min Kelâmi'l-Ahyâr* isimli eserin müterciminin açıklamalarından faydalanılmıştır.⁵⁸

1.2.2.1. Hadis ile İlgili Eserleri

- a. *el-Esbât*
- b. *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fî İlmi Mustalahi'l-Hadîs*
- c. *Fethu'l-Karîbi'l-Mücîb alâ Tehzîb-i't-Terğîb ve't-Terhîb*
- d. *el-Menhelü'l-Latîf fî Usûli'l-Hadîsi's-Şerîf*
- e. *Esmâü'r-Ricâl*
- f. *İlmü'l-Esânîd*
- g. *İmâmu Dâri'l-Hicre Mâlik b. Enes*
- h. *Dirâsât Havle'l-Muvatta'*
- i. *el-Muvatta' bi Rivâyeti İbn Kâsım*
- j. *Envârü'l-Mesâlik fî'l-Mukâraneti beyne Rivâyâti'l-Muvatta' lil-İmâm Mâlik*
- k. *et-Tahkîk vet-Ta'lik Alel'-Merfû' min Rivâyeti İbn Kâsım li'l-Muvatta'*
- l. *Fadlû'l-Muvatta' ve İnâyetü'l-Ümmeti'l-İslâmiyye bih*
- m. *Şübühât Havle'l-Muvatta' ve Reddühâ*

el-Maliki'nin Hadis alanında kaleme almış olduğu bu eserlere ilişkin detaylara ilerleyen bölümlerde yer verilmiştir.

1.2.2.2. Akâid ile İlgili Eserleri

- a. *Cilâü'l-efhâm şerh-u Akîdeti'l-Avâm*
- b. *Huva'l-lâh*
- c. *Mefâhimü yecibu en tûsahhah*

⁵⁸ el-Mâlikî, *el-Muhtâr*, 16-19.

- d. *et-Tahzîr minel'-mücâzefeti bi't-tekfîr*
- e. *Menhecü's-selef fî-fehm'in-nüsûs*

1.2.2.3. Tefsir ve Ulûmü'l-Kur'ân ile İlgili Eserleri

- a. *el-Kavâidü'l-Esâsiye fî Ulûmi'l-Kur'ân*
- b. *Zübdetül-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*
- c. *Havle Hasâisi'l-Kur'ân*
- d. *Ve hüve fî ufuk'el-A'la*

1.2.2.4. Siyer ile İlgili Eserleri

- a. *Arfü't-Ta'rîf bi'l-Mevlîdi's-Şerîf*
- b. *el-Envâru'l-Behiyye fî İsrâ-i ve Mi'râc-i Hayri'l-Beriyye*
- c. *el-Büşrâ fî Menâkibi's-Seyyide el-Hadîceti'l-Kübrâ*
- d. *Elfîyyetü's-Sîreti'n-Nebeviyye li'l-Hâfiz el-İrâkî*
- e. *ez-Zehâirü'l-Muhammediyye*
- f. *Muhammed (s.a.v.) el-İnsânü'l-Kâmil*
- g. *Târîhu'l-Havâdisi'n ve Ehvâli'n-Nebeviyye*

1.2.2.5. Fıkıh Usûlü ile İlgili Eserleri

- a. *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fî Usûli'l-Fıkıh*
- b. *Şerhu Manzûmeti'l-Varakât fî Usûli'l-Fıkıh*

1.2.2.6. Fıkıh ile İlgili Eserleri

- a. *el-Hacc: Fedâil ve Ahkâm*
- b. *Lebbeyk Allahümme Lebbeyk*
- c. *ez-Ziyâretü'n-Nebeviyye Beyne's-Şer'iyyet-i ve'l-Bid'iyye*
- d. *Havlel-İhtifâl bi Zikri'l-Mevlidi'n-Nebeviyyi's-Şerîf*
- e. *Şifâ'ül-Fuâd bi Ziyâret-i Hayr'il-İbâd*
- f. *Şerîatullâh el-Hâlîde*

1.2.2.7. Tasavvuf ile İlgili Eserleri

- a. *Devrau 'l-Vikâye bi Ahzâbi 'l-Himâye*
- b. *Ebvâbü 'l-Ferec*
- c. *el-Husûnü 'l-Menâ*
- d. *el-Muhtâr min Kelâmi 'l-Ahyâr*
- e. *el-Vâridâtü 'l-Kalbiyye*
- f. *Muhhü 'l-İbâde li-ehli 's-Sülûk 'i ve 'l-İrâde*
- g. *Muhtasaru Şevâriki 'l-Envâr*
- h. *Şevârikü 'l-Envâr min Ed 'iyeti 's-Sâdeti 'l-Ahyâr*

1.2.2.8. Muhtelif Konulardaki Eserleri

- a. *Câliyetü 'l-Keder*
- b. *Cevheretü 't-Tâc Alâ Tebsirati 'l-Muhtâc İlâ büüsü Sâhibi 'l-Mi 'râc*
- c. *ed-Da 'vetü 'l-İslâhiyye*
- d. *Edebü 'l-İslâm fî Nizâmi 'l-Üsra*
- e. *el-Ğulüvvü ve Eseruhû fî 'l-İrhâb ve İfsâdi 'l-Müctema'*
- f. *el-Kudvetü 'l-Hasene fî 'l Menhec-i ve 'd-Da 'veti İlallâh*
- g. *el-Müslimûn Beyne 'l-Vâkı' ve 't-Tecrübe*
- h. *el-Müsteşrikûn Beyne 'l-İnsâf ve 'l-Asabiyye*
- i. *er-Risâletü 'l-İslâmiyye Kemâlühâ ve Hulûdühâ ve Âlemiyyetühâ*
- j. *Fihristü 'ş-Şüyûh-i ve 'l-Esânîd li 'l-İmâm es-Seyyid Alevî b. Abbâs el-Mâlikî*
- k. *fî Rihâbi 'l-Beyti 'l-Harâm*
- l. *fî Sebili 'l-Hüdâ ve 'r-Reşâd*
- m. *Hasâisü 'l-Ümmet-i 'l-Muhammediyye*
- n. *İthâfü Zevi 'l-Himemi 'l-Aliyye bi Ref-i Esânîdi Vâlidî es-Seniyye*

- o. *Keşfü'l Ğumme fî İstinâi'l-Ma'rûf ve Rahmeti'l-Ümme*
- p. *Kul Hâzîhî Sebîlî*
- q. *Mâzâ fî Şa'bân*
- r. *Mecmû-u Fetâvâ ve Resâili'l-İmâm es-Seyyid Alevî el-Mâlikî el-Hasenî*
- s. *Mefhûmü't-Tatavvur ve't-Tecdîd fiş-Şerîati'l-İslâmiyye*
- t. *Nazratü'l-İslâm İlâ'r-Riyâdah*
- u. *Safehâtün Müşrikatün Min Hayâti'l-İmâm es-Seyyid eş-Şerîf es-Seyyid Alevî*
- v. *Sılâtü'r-Riyâdat bi'd-Dîn ve Devruhâ fî Tenşietü'ş-Şebâbi'l-Müslim*
- w. *Tahkîku'l-Âmâl fî-mâ Yenfeü'l-Meyyite mine'l-A'mâl*
- x. *Usulü't-Terbiyeti'n-Nebeviyye*
- y. *Vâkiyyetü't-Terbiyeti'l-İslâmiyye*
- z. *Zikreyyât ve Münasebât*
- aa. *el-Medhü'n-Nebevî Beyne'l-Ğuluvvi vel-insâf*⁵⁹

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin sıralanan eserleri dışında babasına ve dedesine ait icâzetnameleri de mevcuttur. Bu icâzetnâmelerden bazıları şunlardır:

- a. *et-Tâliu's-Saîd el-Müntehab Mine'l-Müselselât ve'l-Esânîd*
- b. *Nûrü'n-Nibrâs fi't-Ta'rif bi Esânîd-i ve Merviyât el-Cedd es-Seyyid Abbâs*
- c. *el-Ikdü'l-Ferîd el-Muhtasar Mine'l-Esbât ve'l-Esânîd*
- d. *el-Ukûd el-Lü'lüyye fîl-Esânîd el-Aleviyye*
- e. *Fihrisât el-suyûh ve el-Esânîd li-el-Imâm el-Seyyid Alevî el-Mâlik*⁶⁰

⁵⁹ el-Mâlikî, *el-Muhtâr*, 16-19.

⁶⁰ el-Mâlikî, *Mefâhîm*, 17.

1.2.3. Belli Başlı Eserlerin Muhtevası

Bu başlık altında Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin ilmî kişiliğini ortaya koymak adına muhtelif alanlarda yazmış olduğu eserlerinden bazıları ele alınmış, her alandan eserleri incelenmeye çalışılmıştır. Hadis alanında yazmış olduğu eserlerine ikinci bölümde yer verileceğinden bu başlık altında hadis eserlerine değinilmemiştir.

1.2.3.1. *Mefâhîm Yecibü en Tüsehhah*

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, *Mefâhîm Yecibü en Tüsehhah* isimli eserinde İslâm âleminde bazı kesimlerce yanlış yorumlanan kavramları yeniden incelemiştir. Muarızlarına yanıt verirken Kur'ân ve sünnetten açık deliller getirmiş, kendi görüşlerinden çok onların kabul ettiği âlimlerin görüşlerine yer vermiş böylelikle onlara söyleyecek söz bırakmamıştır. Vefat etmeden önce Türkiye'ye gelmiş, bu kitabın Türkçe çevirisinin yapılmasını çok istediğini belirtmiştir.⁶¹ Bu isteği üzerine Hasan Ali Yaşar tarafından Türkçe çevirisi yapılmış, daha sonra da basılmıştır.

Müellifin bu eserinde yapmış olduğu açıklamalar geniş yankı uyandırdığı için eserin daha ayrıntılı bir şekilde ele alınması uygun görülmüştür.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, *Mefâhîm Yecibü en Tüsehhah* isimli eserinin başlangıcında, ilim adamları ve araştırmacıların düşüncelerinin anlaşılmasının bu düşünce temelini oluşturdukları kavramlar ile mümkün olabileceği, kalplerine doğan manaların anlaşılmasının da bu kavramlarla mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Hakkın ve hakikatin ortaya çıkmasında bu kavramların önemli bir role sahip olduğu bu bağlamda ancak hakikatlerin açık bir şekilde ortaya çıkmasıyla toplumun temelini oluşturan bireylerin bir arada tutulabileceği görüşünü kaleme almıştır.⁶²

Zikredilen bu eser ile ilgili olarak Mısır eski müftüsü olarak görev yapan ve aynı zamanda Ezher Âlimler Cemiyeti ve İslâm Âlemi Konseyi Kurucu Üyesi olan Hasaneyn Muhammed Mahlûf, eserin değerli olduğunu vurgulamış, İslâm'a hizmet etme amacından bahsetmiş ve inananlar için ehemmiyetli hususların eserde yer aldığını bildirmiştir. Özellikle İslâm karşıtları tarafından ortaya atılan sapkın ve batıl iddialara karşı verilen cevaplar açısından önemli olan eser; inananları, Hz. Peygamber'in irşat ile tebliğ

⁶¹ el-Mâlikî, *Mefâhîm*, 46.

⁶² el-Mâlikî, *Mefâhîm*, 20.

metoduna uymaya ve bu konuda yine Efendimiz tarafından bizlere yaptığı önemli nasihatlere dikkat kesilmeye çağırılmaktadır.⁶³

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin bu kitabı üç bölümden oluşmaktadır. Her bölüm de kendi içinde bazı kısımlara ayrılmaktadır. Birinci bölümde tevhid ve şirk başlığı altında iman, küfür, mecâz-ı aklî, lafzî nisbet, hakiki nisbet, bid'at, salih amel, tevessül, şefa'at gibi kavramlara değinmiştir.

*"Bir adam kardeşine 'Ey kâfir!' derse, o söz ikisinden birine döner."*⁶⁴ hadisinden hareketle Müslümanı küfürle itham etmenin tehlikeli bir iş olduğunu belirtmiştir. Bir kişiyi küfürle itham etmenin ancak küfrü gerektiren unsurları, Şeriat'ı ve iman hakikatleriyle küfür arasındaki çizgiyi çok iyi bilen kişiler tarafından yapılabileceğini ifade etmiştir. Aksi takdirde sağlam bir zemine dayanmadan, vehme kapılarak birilerinin tekfir edilmesinin caiz olmayacağını da eklemiştir.⁶⁵

Müslümanın Müslümana karşı tutumunun nasıl olması gerektiği ile ilgili Müslümanları hakir görmenin, onlarla ilişkiyi kesmenin ve onlara sırt dönmenin haram kılındığını belirtmiş, Müslümanlara hakaret etmenin kişiyi fiska, helal sayarak onunla savaşmanın da küfre götüreceğini belirtmiştir.⁶⁶

Yüce Allah'ın makamı ile yaratılanların konumu arasındaki farkın, küfür ile iman arasındaki sınırı belirlediğini, iki makamı birbirine karıştıranların küfre düşebileceğini her iki makamın da kendisine has bazı hususiyetleri olduğunu ifade etmiştir. Özellikle Hz. Peygamber'in makamı ile ilgili onu diğer insanlardan ayıran, üstün kılan vasıfları konusunda bazı insanların tereddütleri olduğunu, kavramları iyi anlamayanların, sahâbeyi bile küfürle itham etme cüretinde bulunabildiklerini ve dolayısıyla İslâm dairesinden çıktıklarını ifade etmiştir.⁶⁷

Hakkın anlaşılması adına önemli olan bid'at kavramı ile ilgili Muhammed b. Alevî el-Mâlikî eserinde *"Selefin yolundan gittiklerini iddia eden bir takım insanların, sahip oldukları kabalık, körü körüne taassup ve kısır akıl, onları faydalı olsa dahi yeni olan her şeyi bid'at olduğu iddiasıyla reddeden hastalıklı bir anlayışa sürüklemiştir."* ifadeleri ile konuya dikkat çekmiştir. Bid'at kavramının akl-ı selim ile ele alınarak Şeriat

⁶³ el-Mâlikî, *Mefâhîm*, 24.

⁶⁴ Müslim b. Haccâc, *Sahîhu Müslîm*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1956), "İman", 60.

⁶⁵ el-Mâlikî, *Mefâhîm*, 53.

⁶⁶ el-Mâlikî, *Mefâhîm*, 56.

⁶⁷ el-Mâlikî, *Mefâhîm*, 59.

ruhuna uygun bir şekilde hasene ve seyyie olarak ikiye ayırmamız gerektiğini vurgulamış, selefın yolundan giden bazı insanların yine de her çeşit yenilik karşısında bu yeniliklere sapkınlık diyerek savaş açacaklarını dile getirmiştir.⁶⁸

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin, üzerinde durduğu kavramlardan biri de “*tevessül*” kavramıdır. Tevessülün yalnızca Allah’a iltica etmek manasına gelen bir niyaz olduğunu, asıl amacın yalnızca Allah olduğunu, vesilenin Allah’a kurbiyet tesis etmeye neden olan araçtan ibaret olduğunu, tevessüle başka mana veren kişinin Allah’a ortak koşmuş olduğunu ifade etmiştir.⁶⁹

el-Mâlikî, Hz. Peygamber’den (s.a.v.) şefaata dilemenin caiz olmadığını hatta şirk ve sapkınlık olarak değerlendirenlerin olduğunu, bunların da “*De ki: Bütün şefaata Allah’ındır...*”⁷⁰ ayetine dayandıklarını ifade etmiştir. Bu ayette mutlak hâkimiyetin Allah’a ait olduğunu ifade edildiğini, ileri sürüldüğü şekilde bir mananın mevzu bahis olmadığını belirtmiştir.

Kur’ân ve sünnette şefaata istemekten men eden herhangi bir hükmün olmadığını belirtmiş,⁷¹ şefaatin dua olduğunu, herkesin dua etmesine izin verildiğini, tevhid üzere ölen herkese verilmiş bir dua hakkı olduğunu eklemiştir.⁷²

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, ikinci bölümde peygamber ve velilerin özelliklerini ele almıştır. İslâm âlimlerinin, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) özelliklerine ait rivayetleri helal ve harama dair fikhî hususlar olmadığı sürece amel etmeye teşvik eden rivayetler türünden sayarak bu rivayetlerle muamele edilebileceğini beyan ederek tavizkar bir tutum sergilediklerini, mevzu bir rivayet olmadığı müddetçe sahih şartı aramadıklarını belirtmiştir.⁷³ İbn Teymiye’nin kerametlere bakışını, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) cennetten yer verme mevzusunu, mevlid gecesinin özelliği, insanları methetmedeki ölçü, peygamberlerin beşeri ve üstün özellikleri, bir muhabbet tezahürü olarak teberrük gibi konuları ele almıştır.⁷⁴

Üçüncü bölümde ise el-Mâlikî berzah hayatını, ayetler ve Hz. Peygamber’in hadislerinden hareketle açıklamış, peygamberlerin berzah hayatından bahsetmiş,

⁶⁸ el-Mâlikî, *Mefâhîm*, 99.

⁶⁹ el-Mâlikî, *Mefâhîm*, 115.

⁷⁰ ez-Zümer 39/44.

⁷¹ el-Mâlikî, *Mefâhîm*, 173.

⁷² el-Mâlikî, *Mefâhîm*, 175.

⁷³ el-Mâlikî, *Mefâhîm*, 214.

⁷⁴ el-Mâlikî, *Mefâhîm*, 216-269.

sonrasında Hz. Peygamber'in özelinde kabir ziyareti konusuna değinmiştir.⁷⁵ Son olarak tarihi mekânları, salih insanların yaşamış olduğu yerleri ziyaret, peygamberlere ait şahsi eşyaları muhafaza etmek ve önemli gün ve geceleri ihya etmek konularını ele almış⁷⁶ ve kitabını sonlandırmıştır.

1.2.3.2. *Huva'l-lâh*

Huva'l-lâh,⁷⁷ Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin akaid alanında yazmış olduğu eseridir. Kapak sayfasında "O'na benzer hiçbir şey yoktur."⁷⁸ ayeti yer almaktadır. Eserinde öncelikle selef-i sâlihînin akaid ile ilgili görüşlerine yer vermiştir. Daha sonra "Rahman olan Allah arşa istiva etmiştir."⁷⁹ ayetini geniş bir şekilde ele almış, "Allah nerededir?" sorusunu ayet ve hadisler ile cevaplamıştır. Hâlık ve mahluk, mecâzi akıl ve kullanımı konularını ele almış, şirke yol açan durumlara değinmiştir. Son olarak İslâm inancından kısaca bahsetmiştir.

1.2.3.3. *et-Tahzîr Minel'-Mücâzefeti bi't-Tekfir*

Et-Tahzîr minel'-Mücâzefeti bi't-Tekfir,⁸⁰ Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin akaid alanında yazmış olduğu eseridir. Kitabın başında dönemin âlimlerinin kendisi hakkındaki açıklamalarına yer verilmiştir.

el-Mâlikî, Müslüman kardeşini tekfir etmek, aşırıya kaçmak gibi konulara değinmiş ve bu konular ile ilgili yaklaşımlarını farklı âlimlerin görüşleri ile desteklemiştir. Son olarak kibir, ucub ve gizli kusurları araştırmak gibi konuları ele alıp gerçek Müslümanın tarifini yapmaya çalışmıştır.

1.2.3.4. *Menhecü's-Selef fi-Fehm'in-Nüsûs*

Menhecü's-Selef fi-Fehm'in-Nüsûs,⁸¹ Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin akaid alanında yazmış olduğu eseridir. Eser dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm akaidin giriş konularından oluşmuştur. "Rahman, Arş'a istivâ etmiştir."⁸² ayetini açıklamış, Allah'ın sıfatlarını ele almış, takva konusuna değinmiş,

⁷⁵ el-Mâlikî, *Mefâhîm*, 273-337.

⁷⁶ el-Mâlikî, *Mefâhîm*, 339-364.

⁷⁷ el-Mâlikî, *Huva'l-lâh* (b.y.: y.y., ts.).

⁷⁸ eş-Şûrâ 42/11.

⁷⁹ Tâhâ, 20/5.

⁸⁰ el-Mâlikî, *Et-Tahzîr minel'-Mücâzefeti bi't-Tekfir* (Kahire: Dâru cevâmi'il-kelim, 2004).

⁸¹ el-Mâlikî, *Menhecü's-Selef fi-Fehm'in-Nüsûs* (Beyrut: Mektebetü'l-Asra, 2008).

⁸² Tâhâ 20/5

ayet ve hadislerle ehl-i beyt ve sevgisinden, Hz. Peygamber'in kabrini ziyaretten ve mevlid-i şerif gibi konulardan bahsetmiştir. İkinci bölüm ise peygamberlik ile ilgilidir. “*Elbette sen öleceksin, onlar da ölecekler.*”⁸³ ayetinden hareketle peygamberlerin ölümlü oldukları üzerinde durmuş, peygamberlerin kabir hayatından, peygamberler arasında ayırım yapılmaması gerektiğinden, “*Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar.*”⁸⁴ ayeti ile ilgili âlimlerin görüşlerinden ve Peygamberimiz ile ilgili yanlış yorumlanan ayet ve hadislerden bahsetmiştir. Üçüncü bölümde ise kitap ve sünnetteki bazı hükümlerden bahsetmiş, sahâbe ve tâbiûnun ibadetteki gayreti, ibadetteki titizlik, namazı terk etmek, namaz kılmayı unutmak, dua ederken elleri kaldırmak, sonra yüzü mesh etmek gibi konulara ve fıkıh imamlarının görüşlerine değinmiştir. Son bölümde ise bid’attan bahsetmiştir. “*Yeni olan her şey bid’at mıdır?*” sorusunu âlimlerin görüşleri ile cevaplandırmıştır. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) zamanında olmayan konulardan örnekler vermiştir. Kur’ân’ın kitap haline getirilmesi, Cuma namazındaki ilk ezan, mezhepler ve mezhep taassubu, içtihat gibi konular son bölümde ele aldığı konulardandır.

1.2.3.5. *el-Kavâidü'l-Esâsiye fî Ulûmi'l-Kur’ân*

el-Mâlikî'nin tefsir alanında yazmış olduğu eseridir.⁸⁵ Öncelikle Mekkî ve Medenî kavramlarını ele almış, aralarındaki farklardan bahsetmiş, ilk ve son inen ayetlerden, ayetlerin sebab-i nüzûlünü bilmenin öneminden, Kur’ân’daki tekrarlardan, hâfız sahâbilerden, kıraat âlimlerinden, kıraat çeşitlerinden, Kur’ân’ın okunuş şekillerinden, tecvit ve Kur’ân okuma adabından bahsetmiştir. Daha sonra Arap dilinin inceliklerinden, takdim ve tehir, tarif ve tenkir, vücûh ve nezâir gibi durumlardan bahsetmiş, salat, fitne, ruh, zikir gibi kavramların farklı ayetlerdeki kullanımlarını tek tek ele almıştır. İrab bilmenin önemini, muhkem ve müteşabih ayetler, âm ve has, nâsih ve mensûh, mücmel ve mübeyyen, garibu'l-Kur’ân, müşkilu'l-Kur’ân, mutlak ve mukayyed, mantûk ve mefhum, hakikat ve mecaz, hasr ve ihtisas, îcâz ve itnâb, benzetme ve istiare, haber ve inşâ, kinaye ve tariz, ayet ve sureler arasındaki anlam ilişkileri, i’câzü'l-Kur’ân, meseller, yeminler, cedelü'l-Kur’ân, Kur’ân’da adı geçen peygamberler ve melekler,

⁸³ ez-Zümer 39/30

⁸⁴ el-Fetih 48/2

⁸⁵ el-Mâlikî, *el-Kavâidü'l-Esâsiye fî Ulûmi'l-Kur’ân* (Cidde: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1419).

mübhem ayetler, tefsir ve te'vil, müfessir tabakaları Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin eserinde ele aldığı konulardır.

1.2.3.6. *ez-Zehâirü'l-Muhammediyye*

Ez-Zehâirü'l-Muhammediyye,⁸⁶ Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin Hz. Peygamber'den ayrıntılı bir şekilde bahsettiği siyer alanında yazmış olduğu eseridir. Öncelikle Hz. Peygamber'in neseb-i şerifinden, doğumundan, peygamberlik öncesi hallerinden, isimlerinden, peygamberlik alametlerinden, çocuklarından, eşlerinden, sütkardeşlerinden, akrabalarından, yardımcılarında, kral ve imparatorlara gönderdiği elçilerinden, kâtiplerinden, doğumunda meydana gelen olaylardan bahsetmiştir.

Eserinde, Hz. Peygamber'den ve anne babasından bahseden şiirlere yer vermiştir. Onu ziyaret etmenin öneminden, adabından, Ravza-ı Mutahhara'nın cennetten bir bahçe oluşundan, Mescid-i Nebi'den, inşâsından, Medine'nin iman ve tevhid yeri oluşundan, peygamberlik öncesi nasıl ibadet yaptığından, salavatın öneminden, makamından, ondan şefaata talep etmekten, mucizelerinden, avucundaki taşların Allah'ı zikretmesinden, göğsünün yarılmasından bahsetmiştir. Ardından Efendimiz ve ümmetine dünyada ve ahirette has olan durumlardan, ona ve ailesine haram olan durumlardan, mucizelerinin insanlar üzerindeki etkisinden, şefaata konusundan, eğitime yaklaşımından, âlimlerin onu tanıtmaya verdikleri önemden, mevlit kandilinden, nasıl dua edilmesi gerektiğini öğrettiğinden, örnek dualarından, Ehl-i beyt'in özelliklerinden, dış görünüşünden, diğer peygamberler arasındaki konumundan, meleklerden üstün oluşundan, kayıtsız şartsız Allah'ın selamının onun üzerine oluşundan, refik-i aladan vb. konulardan bahsetmiştir.

1.2.3.7. *el-Envâru'l-Behiyye fî İsrâ-i ve Mi'râc-i Hayri'l-Beriyye*

el-Envâru'l-Behiyye fî İsrâ-i ve Mi'râc-i Hayri'l-Beriyye,⁸⁷ Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin siyer alanında yazmış olduğu, Hz. Peygamber'in mucizelerinden isrâ ve miraç ile ilgili kaleme aldığı eseridir. Sözlerine onu hem bu dünyada hem de ahirette makamını yükselten, onu Mescid-i Haram'dan, gecenin bir vaktinde Mescid-i Aksa'ya götüren oradan da Sidretü'l-Müntehâ'ya yükselten Allah'a hamd ederek başlamıştır. Kur'ân'da isrâ olayını anlatan ayetleri, isrâ olayının gerçekleştiği zamanı ele almış, bu

⁸⁶ el-Mâlikî, *Ez-Zehâirü'l-Muhammediyye* (Kahire: Dâru cevâmi'il-kelim, 1991).

⁸⁷ el-Mâlikî, *el-Envâru'l-Behiyye fî İsrâ-i ve Mi'râc-i Hayri'l-Beriyye* (Mekke: y.y. 2003).

mucizenin ruh ve bedenle beraber gerçekleşen bir mucize olduğunu belirtmiştir. Daha sonra Hz. Peygamber'in Mescid-i Aksa'ya gidişinden, göğsünün yarılmasından, peygamberlik mührünün vurulmasından, bineği Burak'tan, miraçtaki mübarek mevkilerden, yolculuk esnasında şahit olduğu olaylardan, bu mucizenin hikmetleri ve faydalarından, göğe yükselişinde yaşadıklarından, karşılaştığı peygamberlerden, Hz. Musa ile aralarında geçen konuşmalardan, namazın farz kılınışından ve dönüş yolculuğundan bahsetmiştir. Son olarak Kur'ân'da yer alan miraç ile ilgili ayetlere, bu mucizenin verdiği mesajlara yer vermiştir.

1.2.3.8. *Muhammed (s.a.v.) el-İnsânü'l-Kâmil*

el-Mâlikî'nin siyer alanında yazmış olduğu ve Resûlullah'ın özelliklerini sıraladığı eseridir.⁸⁸ Öncelikle Hz. Peygamber'in temiz ve şerefli soyundan, yüzünün güzelliğinden, temizliğe gösterdiği önemden, kalbinin mükemmelliğinden, göğsünün yarılmasının hikmet ve faydalarından, aklının ve ilminin mükemmelliğinden, konuşmasının akıcı ve güzel oluşundan, günlük dünyevi işlerindeki başarısından, edebi konuşmasından, İslâm'a davetindeki başarısından bahsetmiştir. Daha sonra Allah tarafından günah işlemekten, eksiklik ve şüphelerden, düşmanın, şeytanın ve muhaliflerin kötülüklerinden korunmuş olmasından bahsetmiştir. Onun ahlâkının güzelliği, söz gelimi çocuklara, yetimlere, hastalara, hayvanlara karşı merhameti, hayâsı, cömertliği, vefası, sabrı, affediciliği, adaleti, sözünde durması, diğer peygamberlerden üstün oluşu, ibadetlerindeki mükemmelliği, Allah korkusu ve bu faziletlerinin Kur'ân'da sabit oluşu, siyasette ve savaşlarda verdiği kararların mükemmelliği ve cesareti eserinde ele aldığı konulardandır. Son olarak getirdiği şeriatın mükemmelliğinden, içtihat kapısını açması ve onunla ilgili batıl ve bozuk düşüncelerden bahsetmiştir.

1.2.3.9. *Târîhu'l-Havâdisi'n ve Ehvâli'n-Nebeviyye*

Müellifin siyer alanında yazmış olduğu *Târîhu'l-Havâdisi'n ve Ehvâli'n-Nebeviyye*,⁸⁹ isimli eseri iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Resûlullah'ın nesebinden, aile büyüklerinden, doğumundan, sütannelerinden, peygamberlikten önceki hayatından, isimlerinden, peygamberlik alametlerinden, akrabalarından, eşlerinden, yardımcılarından, kâtiplerinden, şairlerinden, müezzinlerinden, gaza ve seriyyelerinden,

⁸⁸ el-Mâlikî, *Muhammed (s.a.v.) el-İnsânü'l-Kâmil* (Beyrut: Mektebetü'l-Asra, 2007).

⁸⁹ el-Mâlikî, *Târîhu'l-Havâdisi'n ve Ehvâli'n-Nebeviyye* (b.y. y.y. 1996).

yaptığı hac ve umrelerinden, giysi ve eşyalarından ve vefatından bahsetmiştir. İkinci bölümde ise doğumunun ikinci yılından itibaren vefatına kadar ki hayatının tamamını kronolojik sıra ile kısa bir şekilde özetlemiştir.

1.2.3.10. *Elfiyyetü's-Sîreti'n-Nebeviyye li'l-Hâfız el-İrâkî*

el-Mâlikî'nin siyer alanında yazmış olduğu üzerinde çalıştığı son eseridir.⁹⁰ Vefatından sonra oğlu Ahmed b. Muhammed b. Alevî el-Mâlikî tarafından düzenlenmiş ve basılmıştır. Hadis âlimi ve hafız Zeynüddin İrâkî'nin (ö. 806/1404) Resûlullah'ın hayatını ve şemâilini bin beyitte anlattığı *Elfiyyetü's-Sîreti'n-Nebeviyye* ismiyle anılan *ed-Dürerü's-Seniyye fî (nazmi)'s-Siyeri'z-Zekiyye fî Nazmi's-Sîreti'n-Nebeviyye* isimli eseri üzerine yaptığı çalışmadır. Müellif eserde öncelikle Hâfız İrâkî'yi tanıtmış, eserin el yazmalarının resimlerini eklemiştir. Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, kütüphanelerdeki dört farklı nüshayı inceleyip orijinaline bağlı kalmaya çalıştığını belirtmiş, beyitleri verip altlarına açıklamalarda bulunmuştur. Mukaddimededen sonra Hz. Peygamber'in isimleri, temiz ve pak soyu, doğumu, Ebû Talip'in destekleri, Hakem olayı, ilk vahyin gelişi, ilk Müslümanlar, Dâru'l-Erkam, Mekkelilerin tepkileri, şakku'l-kamer mucizesi, Habeşistan'a hicret, hüznün yılı, isrâ ve miraç, Akabe Biatları, hicret, Hz. Peygamber'in özellikleri, güzel ahlâkı, kıyafetleri, yeme içmesi, mucizeleri, gaza ve seriyyeleri, çocukları, yakınları, ziyaretine gelen heyetler, elçileri, hastalığı ve vefatı eserde yer alan konulardan bazılarıdır.

1.2.3.11. *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fî Usûli'l-Fıkıh*

el-Kavâidü'l-Esâsiyye fî Usûli'l-Fıkıh,⁹¹ Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin fıkıh usûlü alanında yazmış olduğu eseridir. Öncelikle usûl ve fıkıh kavramlarını ele almış, vacib, mendub, mübah, mekruh ve haram kavramlarını açıklamıştır. Daha sonra ilim kavramına geçmiş, istidlâl, delil, nezir, zan ve şek kavramlarını ele almıştır. Fıkıh usûlü kavramını, kelam, hakikat, mecaz, emir, nehiy, âm, has, mücmel ve mübeyyen, fiiller, nesih, icma, haber, kıyas, hazer ve ibâha, tertip, müfti ve müstefti, içtihad konularını ele almıştır.

⁹⁰ el-Mâlikî, *Elfiyyetü's-Sîreti'n-Nebeviyye li'l-Hâfız el-İrâkî* (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2005).

⁹¹ el-Mâlikî, *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fî Usûli'l-Fıkıh* (Cidde: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1423).

1.2.3.12. *Şerhu Manzûmeti'l-Varakât fî Usûli'l-Fıkıh*

el-Mâlikî'nin fıkıh usûlü alanında yazmış olduğu diğer eseridir.⁹² Fıkıh usûlüne giriş niteliğindeki ders notlarıdır. Öncelikle fıkıh ve usûl kavramlarını, ardından fıkıh usûlü konularını ele almıştır. Emirler ve nehiyeler, âm ve has, mücmel ve mübeyyen, nesih, icma, haber ve hükümleri, kıyas, hazer ve ibâha ele aldığı konulardan bazılarıdır.

1.2.3.13. *el-Hacc: Fedâil ve Ahkâm*

el-Hacc: Fedâil ve Ahkâm,⁹³ Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin hac ibadetini ele aldığı fıkıh alanında yazmış olduğu eseridir. Eserinde öncelikle hac ve umreden genel olarak bahsetmiş, ardından haccın faziletlerini ayet ve hadislerle geniş bir şekilde ele almıştır. Haccın faydalarından, kârlı bir ticaret oluşundan Hz. İbrahim (a.s) döneminden Hz. Muhammed'e (s.a.v.) haccın tarihsel sürecinden, haccın ve rükünlerinin ifade ettiği anlamlardan, manevî ve ahlâkî getirilerinden, hac ibadetinin sınırlarından, Mescid-i Haram'da ve genel olarak hac ibadetleri esnasında dikkat edilmesi gereken hususlardan, haccın vaktinin tayininden, haccın İslâm'ın şartlarından biri oluşundan, hac çeşitlerinden, haccın şartlarından, farzlarından, vaciplerinden, sünnetlerinden, ihramlı iken dikkat edilmesi gereken hususlardan, telbiye duasından, Kâbe'yi ilk görüşte yapılacaklardan, söyleneceklerden, tavaf ve sa'ydan, terviye ve arefe günlerinden, Arafat'tan, Veda Haccı'ndan, teşrik günlerinden, şeytan taşlamadan, dört mezhebe göre hac esnasında namazların nasıl kılınacağından, kurban konusundan, hac ile ilgili uyarı ve tavsiyelerden bahsetmiştir. Daha sonra Kur'ân'da geçen Mescid'i Haram ile ilgili ayetlere, Mekke-i Mükereime'nin önemine, Kur'ân'da geçen isimlerine değinmiş, tavafın öneminden bahsetmiştir. Mültezem, Zemzem suyu, Hicr-i İsmail, Makam-ı İbrahim, Hacerü'l-Esvet, istilam, Mescid-i Nebi'de dikkat edilmesi gereken hususlar Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin eserinde yer verdiği konulardandır. Ayrıca bu eserde hac esnasında farklı zaman ve mekânlara özgü yapılabilecek dualar yer almış olup dört mezhebe göre hac ile ilgili hükümleri tablolar ile karşılaştırmalı bir şekilde özetlemiş ve anlaşılır hale getirmiştir.

⁹² el-Mâlikî, *Şerhu Manzûmeti'l-Varakât fî Usûli'l-Fıkıh* (Beirut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011).

⁹³ el-Mâlikî, *el-Hacc: Fedâil ve Ahkâm* (Mekke: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 2003).

1.2.3.14. *Şifâ'ül-Fuâd bi Ziyâret-i Hayr'il-İbâd*

Şifâ'ül-Fuâd bi Ziyâret-i Hayr'il-İbâd,⁹⁴ Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin fıkıh alanında yazmış olduğu, Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etme ile alakalı eseridir. Öncelikle konu ile alakalı ayet ve hadisleri incelemiş, İslâm âlimlerinin açıklamalarına yer vermiştir. Ardından hadis ve fıkıh âlimlerinin konu ile ilgili görüşlerine yer vermiştir. İmam Mâlik (ö. 179/795), Kâdî İyâz (ö. 544/1149), diğer Mâlikî âlimler, İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), Şevkânî (ö. 1250/1834), Ebû İshak Şîrâzî (ö. 476/1083), İmam Nevevî (ö. 676/1277), Hanbeli âlimlerden Ebû Muhammed b. Kudâme (ö. 620/1223), İbn Teymiyye (ö. 728/1328), Hasen el-İdvî el-Mâlikî (ö. 1303/1886), Abdülkâdir-i Ğeylânî (ö. 561/1165-66) gibi âlimlerin konu ile ilgili görüşlerine yer vermiştir.

Daha sonra Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret esnasında dikkat edilmesi gereken hususları, yapılabilecek duaları yine İslâm âlimlerinin görüşleri çerçevesinde ele almış, çok sayıda âlimin görüşünü ve duasını vermiştir. Son olarak âlimlerin Hz. Muhammed'in (s.a.v.) kabrini ziyaret ederken ki duygularını anlatan şiirlere yer vermiş ve eserini sonlandırmıştır.

1.2.3.15. *Ez-Ziyâretü'n-Nebeviyye Beyne's-Şer'iyet-i ve'l-Bid'iyye*

el-Mâlikî'nin fıkıh alanında yazmış olduğu eseridir.⁹⁵ Eser, Ezher Üniversitesi Rektörü Ahmed Ömer Hâşim'in takdimiyle başlamıştır. Resûlullah'ın kabrini ziyaret etme ile alakalıdır.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, yukarıda tanıttığımız *Şifâ'ül-Fuâd bi Ziyâret-i Hayr'il-İbâd* isimli kitabında bu konuya daha önce değindiğini, bu kitabın diğer ülkelerde çok okunduğunu, hac mevsimi yaklaştığı ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kabrini ziyaret etmenin yanlış olduğunu ifade eden görüşler yaygınlaştığı için bu konuyu tekrar ele alma ihtiyacı hissettiğini belirtmiştir. Eserinde öncelikle aykırı görüşlerin hiçbir dayanağı olmadığı üzerinde durmuştur. Kur'an'da geçen konu ile alakalı ayetleri ve hadisleri İslâm âlimlerinin açıklamalarıyla birlikte ele almış, sahâbenin Resûlullah'ın vefatından sonra bu konudaki uygulamalarından bahsetmiştir. Ardından başta İmam Mâlik, Ebû Hanife (ö. 150/767) ve İmam Şâfiî (ö.

⁹⁴ el-Mâlikî, *Şifâ'ül-Fuâd bi Ziyâret-i Hayr'il-İbâd* (Kahire: el-Mektebetü'l-Âlimiyye, 2002).

⁹⁵ el-Mâlikî, *Ez-Ziyâretü'n-Nebeviyye Beyne's-Şer'iyet-i ve'l-Bid'iyye* (Abu Dabi: y.y. 2000).

204/820) olmak üzere hadis ve fıkıh âlimlerinin konu ile ilgili görüşlerine yer vermiştir. Onun (s.a.v.) kabrini ziyaretle ilgili yanlış anlaşılabilir rivayetleri ele almış, ziyaretin adabına ve yapılacaklara değinmiştir. Son olarak konu ile ilgili yazılan eserleri dört gruba ayırıp bu eserleri tanıtmıştır.

1.2.3.16. *Havlel-İhtifâl bi Zikri'l-Mevlidi'n-Nebeviyyi's-Şerîf*

el-Mâlikî'nin Resûlullah'ın Mevlid-i Şerif'i üzerine fıkıh alanında yazmış olduğu eseridir.⁹⁶ Öncelikle Mevlid-i Şerif'in kutlanması, ilk kutlayanların kim olduğu, o gün oruç tutulup tutulamayacağı meselelerini ele almıştır. Ardından Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumunu kutlamanın caiz olduğuna dair delilleri sıralamıştır. İbn Teymiyye'nin konu ile ilgili görüşlerine yer verip, kendi görüşünü sunmuştur. Bazı İslâm ülkelerindeki bu gece ile ilgili yanlış uygulamalara da yer vermiştir. Bu eseri küçük bir kitapçık şeklinde Türkçe'ye çevrilip, basılmıştır.

1.2.3.17. *Şeriatullâh el-Hâlîde*

Şeriatullâh el-Hâlîde,⁹⁷ Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin fıkıh alanında yazdığı eseridir. Öncelikle İslâm fikhının üstünlüklerinden ve kapsayıcılığından bahsetmiştir. İslâm'da dinî ve şer'î hükümlerin dayanağı olan kitap, sünnet, icma ve kıyası, bunların ilki olan Kur'an'ın tarifi, indirilişi, yazılması, nesih gibi konular ile beraber diğer kaynakları da ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Daha sonra namaz ibadetini ele almış, secde, beş vakit namaz, namaz vakitleri, abdest ve temizlik, Cuma namazı, hutbe, ezan gibi konulara yer vermiştir. Daha sonra nikâh, evlilik, ölçü ve tartıda adaletli olmak, ramazan ayı, bayram namazları, fitre, kurban ibadeti, zekât, Ka'be'nin kible oluşu, ganimet ve esirler, miras hukuku, boşanma ve iddet, yolculuk esnasında namazları kısaltarak kılma, zina, hüsuf ve küsuf namazları, teyemmüm, örtünme, hac ve umre gibi ilmihal konularını ele almıştır. İctihadın ortaya çıkış sürecinden, dört halifenin içtihatlarından ve bu dönemde yapılan fıkıh alanındaki çalışmalardan, fetva veren sahabilerden, tabiun dönemindeki fıkıh çalışmaları ve içtihatları ile tanınan kişilerden, *Muvatta* ve *Fıkhu'l-Ekber* gibi eserlerden ve fıkıh ekollerinden ayrıntılı bir şekilde bahsetmiştir.

⁹⁶ el-Mâlikî, *Havlel-İhtifâl bi Zikri'l-Mevlidi'n-Nebeviyyi's-Şerîf* (Beyrut: Mektebetü'l-Asra, 2010).

⁹⁷ el-Mâlikî, *Şeriatullâh el-Hâlîde* (Mekke: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1423).

1.2.3.18. *Ebvâbü'l-Ferec*

Ebvâbü'l-Ferec,⁹⁸ Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin tasavvuf alanında yazmış olduğu eseridir. Dua kitabıdır. Öncelikle duanın önemine değinmiş, Hz. Peygamber'in hadislerinden duanın önemine dair örnekler vermiş, dua etmenin adabından bahsetmiştir. İçerisinde kalpleri ferahlatacak ve kurtuluş vesilesi olacak dualar, bereket duaları, borçtan kurtulmak adına yapılacak dualar, şifa duaları, ağırları dindirecek dualar, imanı güçlendirecek dualar, geniş kapsamlı dualar, İsm-i Azam duaları yer almıştır. Kur'ân-ı Kerim'den dualar başlığı altında besmele, Fatiha, Ayete'l-Kürsi, Celaleteyn duası, Hz. Yunus'un (a.s) duası, Yasin, Vakıa, Tebareke, Fetih, Duha, İnşirah ve İhlas surelerindeki dualar, hatim duası, esmâü'l hüsnâ duaları, el-Latif ismi ile yapılacak dualara yer vermiştir. Kur'ân'dan dua örneklerine ve tevbe istiğfar dualarına yer vermiştir. Hasan Basri (ö. 110/728), Ahmed b. İdris (ö. 1253/1837), Ebû İshak eş-Şîrâzî gibi âlimlerin istiğfar dualarına yer vermiştir. Ardından istihare namazı ve dualarından, Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmekten, ona salat ve selam getirmekten ve Allah'ı zikretmekten bahsetmiştir.

1.2.3.19. *el-Muhtâr min Kelâmi'l-Ahyâr*

el-Muhtâr min Kelâmi'l-Ahyâr,⁹⁹ Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin tasavvuf alanında yazmış olduğu eseridir. Âlimlerin ve seçkin Allah dostlarının kıymetli sözlerini içerip, bu seçkin insanlara benzemeye teşvik etmek amacıyla yazılmıştır. Diğer eserlerinden şekil ve konu bakımından farklıdır. Öncelikle Resûlullah'ın bazı hadislerine yer vermiş, ardında sahâbe, tabiîn, tebe-i tâbiîn, âlimler, tasavvuf büyükleri ve Allah dostlarının sözlerine, menkıbelerine yer vermiştir. Allah dostlarının faziletleri, zikrin fazileti ve adabı, Allah yolunda kardeşlik adabı konularını ele almıştır. Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-53), Muâz b. Cebel (ö. 17/638), Abdullah b. Ömer b. Hattâb (ö. 73/693), Mâlik b. Enes (ö. 179/795), Bîşr el-Hâfî (ö. 227/841), Ebû Bekir Şîblî (ö. 334/946), Dâvûd et-Tâî (ö. 165/781), Yahyâv b. Muâz (ö. 258/872) ve Zünnûn el-Mısri (ö. 245/859) eserinde sözlerine yer verdiği kişilerden birkaçıdır. Bu kitap *Büyüklerden*

⁹⁸ el-Mâlikî, *Ebvâbü'l-Ferec* (Beirut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007).

⁹⁹ el-Mâlikî, *el-Muhtâr min Kelâmi'l-Ahyâr*, trc. Mustafa Gidişli-Ahmet Oğuz (Nevşehir: Netform Matbaacılık, ts.).

Hikmet Katreleri ismi ile Ahmet Oğuz ve Mustafa Gidişli tarafından Türkçe'ye tercüme edilip, basılmıştır.

1.2.3.20. *Devrau'l-Vikâye bi Ahzâbi'l-Himâye*

Devrau'l-Vikâye bi Ahzâbi'l-Himâye,¹⁰⁰ Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin tasavvuf alanında yazmış olduğu eseridir. Eserinde öncelikle duanın önemine değinmiş, dua etmenin adabıyla ilgili on husus sıralamıştır. Kur'ân'dan dua örneklerine yer vermiştir. Daha sona İslâm âlimlerinin dualarını, hizblerini, ve istiazelerini içeren muhafaza olunmaya vesile olan hadislerden derlenmiş dualara yer vermiştir. İmam Nevevî, Abdulkâdir-i Geylânî, İbrahim Desûkî (ö. 676/1277), Ebû Bekir b. Sâlim (ö. 992/1584), Ebû'l-Hasen Şâzelî (ö. 656/1258) ve Ahmed er-Rifâî (ö. 578/1182) gibi âlimlerin dualarına yer vermiştir.

1.2.3.21. *el-Ğulüvvü ve Eseruhû fi'l-İrhâb ve İfsâdi'l-Müctema'*

Müellifin Suudî Arabistan Kralı Abdullah b. Abdulaziz'in daveti üzerine Hicrî 5-9 Zilkade 1424 tarihinde yapılan Ulusal Toplantı'daki konuşmalarını içeren eseridir.¹⁰¹ Öncelikle davet metni yer almış, ardından Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin bu daveti kabul ettiğine dair açıklamasına yer verilmiştir. Çalışmanın konusunu Kur'ân ve sünnete göre yaşanan İslâm anlayışının sınırlarını aşan inanç ve telakkiler oluşturmuştur. Özellikle gençler ve eğitim üzerinden aşırılıklar ve yanlışlar ele alınmış, sebepleri üzerinde durulmuş ve çözüm önerileri sunulmuştur.

1.2.3.22. *Hasâisü'l-Ümmet-i'l-Muhammediyye*

Hasâisü'l-Ümmet-i'l-Muhammediyye,¹⁰² Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ümmetinin özelliklerini ele aldığı eseridir. Ümmetin özelliklerini ele alırken bir kısmı sahih ve hasen, bir kısmı da zayıf hadislerden faydalandığını belirtmiştir. Öncelikle ümmetin genel özelliklerini sıralamış, abdest, ezan, müezzin, mescid inşâ etme, namaz, cemaatle namaz, imamlık, Cuma namazı, nafile namazlar, namaz çeşitleri, zekât ve sadaka, oruç, hac, Kur'ân okumak Resûlullah'a salavat getirmek, Allah için sevmek, Allah korkusu ile ağlamak, sabır, ölünün arkasından

¹⁰⁰ el-Mâlikî, *Devrau'l-Vikâye bi Ahzâbi'l-Himâye* (Kahire: el-Mektebetü'l-Âlimiyye, 2012).

¹⁰¹ el-Mâlikî, *el-Ğulüvvü ve Eseruhû fi'l-İrhâb ve İfsâdi'l-Müctema'* (Mekke: y.y., 1424).

¹⁰² el-Mâlikî, *Hasâisü'l-Ümmet-i'l-Muhammediyye* 2. Basım (Medine: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1421).

yapılması gereken hususlar, kıyamet, havz, mizan, sırat, şefaât, cennet ve rü'yetullah gibi konulara değinmiştir. İbadetleri anlatırken daha çok faziletleri üzerinde durmuş, dünya ve ahiret yolculuğunun aşamalarına değinmiştir.

1.2.3.23. *Edebü'l-İslâm fî Nizâmi'l-Üsra*

Edebü'l-İslâm fî Nizâmi'l-Üsra,¹⁰³ Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin aile hayatı hakkında yazdığı, aile içerisinde yaşanabilecek bazı sorunları ve yanlış anlaşılan kavramları düzeltmeye çalıştığı eseridir. Öncelikle İslâm'dan önce ailenin nasıl olduğunu anlatmış, ardından İslâm'ın aileye bakışını ele almıştır. Eşler arasında uyulması gereken kurallara, evlenme ve boşanma ile ilgili durumlara, kadının aile içindeki yeri ve önemine değinmiştir.

1.2.3.24. *fî Rihâbi'l-Beyti'l-Harâm*

el-Mâlikî'nin Kâbe, Mescid-i Haram, Mekke-i Mükerrerme ve çevredeki tarihi yerleri araştırdığı eseridir.¹⁰⁴ Öncelikle Beytü'l-Haram'dan bahsetmiş, Kâbe'nin inşâsının tarihsel sürecini, isimlerini, özelliklerini ele alıp, müstecâr, şâzervân, Hacerü'l-Esved hakkında bilgi vermiştir. Beytü'l-Haram'da yapılan duanın makbuliyeti, istilam ve Rûkn-i Yemâni, Mültezem, Kâbe'ye bakmak ve tavaf ele aldığı konulardandır. Beytü'l-Haram'dan sonra Mescid-i Haram konusuna geçmiş, Mescid-i Haram'ın tarihi, önemi, fazileti ve özellikleri ile Kur'ân'da geçen ilgili ayetleri ele almıştır. Hicr-i İsmail, Makam-ı İbrahim ve zezem suyundan bahsetmiştir. Mescid-i Haram'dan sonra Mekke-i Mükerrerme'nin tarihi, fazileti ve özelliklerinden ayrıntılı bir şekilde bahsetmiştir. Daha sonra Mekke-i Mükerrerme'nin etrafındaki önemli yerlerden ve mescitlerden bahsetmiştir. Resûlullah'ın doğduğu ev, Hz. Hatice'nin (r.anha) evi, Hz. Ali'nin (r.a.) doğduğu ev, Daru'l-Erkam, Hira Mağarası, Sevr Mağarası, Safa ve Merve Tepeleri, Mescid-i Raye, Cebel-i Rahme, Arafat, Müzdelife, Mina, Mescid-i Hayf, Mescid-i Bey'a, Cemerât, Fâtıma Vadisi, Huneyn, Tâif, Liyye Vadisi Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin eserinde bahsettiği yerlerdir.

¹⁰³ el-Mâlikî, *Edebü'l-İslâm fî Nizâmi'l-Üsra*, (Mekke: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1423).

¹⁰⁴ el-Mâlikî, *fî Rihâbi'l-Beyti'l-Harâm* (Medine: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1421).

1.2.3.25. *Sılâtü'r-Riyâdat bi'd-Dîn ve Devruhâ fî Tenşieti's-Şebâbi'l-Müslim*

Sılâtü'r-Riyâdat bi'd-Dîn ve Devruhâ fî Tenşieti's-Şebâbi'l-Müslim,¹⁰⁵ Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin h.1418 yılı Ramazan ayında kalabalık bir topluluğa İslâm'ın spor faaliyetlerine bakışı ile ilgili görüşlerini sunduğu konferansına ait notların yer aldığı eseridir. Israrlar üzerine bir yıl sonra yine kendisi tarafından düzenlenerek kitaplaştırılmıştır. Fiziksel aktivitelerin temiz ve güçlü zihinlere sebep olduğunu, bedeni geliştirdiğini hadisler ışığında belirtmiş, okçuluk, binicilik, at yetiştiriciliği, güreş, koşu yarışları gibi spor dallarından bahsetmiştir. Bunların İslâmi kurallar çerçevesinde yapılması gerektiğini eklemiştir. Daha sonra spor faaliyetleri ile Bedir Savaşı arasında bağlantı kurup, Bedir Savaşı'ndan ve bu savaşa katılanların özelliklerinden bahsetmiştir. Kitabının sonunda zezem ve spor, spor ahlâkı ve sporun gençlere kazandırdıkları üzerinde durmuştur.

1.2.3.26. *Mâzâ fî Şa'bân*

Mâzâ fî Şa'bân,¹⁰⁶ Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin Şaban ayı hakkında yazdığı eseridir. Kiblenin yönünün Mescid-i Aksa'dan Kâbe'ye çevrilmesinden, bu ayda tutulan orucun faziletinden, dua ayı olmasından, Kur'ân'ın çokça okunduğu bir ay olmasından, Kur'ân'ın ve onu okumanın güzelliklerinden, bu ayda yapılacak tövbe ve istiğfarlardan, Şaban ayının 15. gecesinden, bu geceye verilen isimlerden ve gecenin faziletinden, Resûlullah'ın konuyla alakalı açıklamalarından ve bu gece yapılabilecek dualardan bahsetmiştir.

1.2.3.27. *Tahkîku'l-Âmâl fî-mâ Yenfeü'l-Meyyite mine'l-A'mâl*

el-Mâlikî'nin ölen kişinin arkasından yapılacaklarla ilgili eseridir.¹⁰⁷ Öncelikle “*İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder.*”¹⁰⁸ ayetini ele almış, sadaka-i cariyeden bahsetmiştir. Ölünün arkasından Kur'ân okumak, mezarlıkta Kur'ân okumak, telkin, taziye konularını fıkıh imamlarının ve âlimlerin görüşleri çerçevesinde ele almıştır. Daha sonra Fatiha, Yasin ve Mülk surelerinin ve Kelime-i tevhid okumanın faziletleri üzerinde

¹⁰⁵ el-Mâlikî, *Sılâtü'r-Riyâdat bi'd-Dîn ve Devruhâ fî Tenşieti's-Şebâbi'l-Müslim* (Riyad: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1419).

¹⁰⁶ el-Mâlikî, *Mâzâ fî Şa'bân* (b.y. y.y.1424).

¹⁰⁷ el-Mâlikî, *Tahkîku'l-Âmâl fî-mâ Yenfeü'l-Meyyite mine'l-A'mâl* (Kahire: Dâru cevâmi'il-kelim, ts.).

¹⁰⁸ en-Necm 53/39.

durmuştur. Ölümü hatırlamak, cenaze ve defin işleri eserinde bahsettiği belli başlı konulardandır.

1.2.3.28. *Keşfü'l Ğumme fî İstinâi'l-Ma'rûf ve Rahmeti'l-Ümme*

Keşfü'l Ğumme fî İstinâi'l-Ma'rûf ve Rahmeti'l-Ümme,¹⁰⁹ Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin Müslümanın özellikleri, doğru yola çağırarak, iyilik yapmak, insanlığa faydalı işler yapmak, kusurları örtmek, ikramda bulunmak, uzlaştırıcı olmak, tebessüm etmek, merhametli olmak, affedici olmak, öfkeye hâkim olmak, infak, sadaka, sıla-i rahim, hasta ziyareti, taziye, teşekkür etmek gibi insanlar arası ilişkileri düzenleyen konularla ilgili hadisleri ele aldığı eserdir.

1.2.3.29. *Mecmû-u Fetâvâ ve Resâili'l-İmâm es-Seyyid Alevî el-Mâlikî el-Hasenî*

Yazarın babasına ait fetvaları topladığı eserdir.¹¹⁰ Kitabın başında hayatına ve ilmî çalışmalarına yer verilmiştir. Birinci bölümde babasının tefsir, hadis ve akaid alanındaki bazı ayet ve hadislerle ilgili açıklamalarına yer vermiştir. Tevhid inancı, Hac Suresi'nin 27. ayeti, Âl-i İmrân Suresi 185. ayet ile Bakara Suresi 154. ayetlerinin karşılaştırılması, Kâbe, İsrâ Suresi'nin 4. ayeti, Kur'an'ın indiriliş süreci, harflerin mahreçlerine uygun telaffuz edilmesi bu bölümde ele aldığı konulardan bazılarıdır. İkinci bölümde mezhepler konusunu ele almış, şâfiî mezhebinin usûlünden bahsetmiştir. Üçüncü bölüm ise ibadet bölümüdür. Suların temizliği, abdest, necis kabul edilen hayvanlar, namazda besmele çekmek, namazdan sonra dua, cuma namazındaki ikinci ezan, Ramazan hilali, terâvih namazı, zekât, hac ve umre gibi bazı meseleler bu bölümde yer alan konulardandır. Dördüncü bölüm ise muamelat bölümüdür. Bu bölümde özellikle evlilik ve boşanma, vakıf, faiz ve miras konuları ile ilgili çok sorulan sorulara cevap vermiştir. Beşinci ve altıncı bölümlerde ise güncel meseleleri ele almıştır. Dualarda sayının önemi, namaz sonrası tokalaşmak, Hz. Peygamber'in annesini kabri, sigara içmek, sakal tıraşı olmak, Zilhicce ayının on günü ile ramazan ayının son on gününün karşılaştırılması, telli çalgılar, falcılık bu bölümlerde ele aldığı konulardan bazılarıdır.

¹⁰⁹ el-Mâlikî, *Keşfü'l Ğumme fî İstinâi'l-Ma'rûf ve Rahmeti'l-Ümme* (Mekke: y.y. 1401).

¹¹⁰ el-Mâlikî, *Mecmû-u Fetâvâ ve Resâili'l-İmâm es-Seyyid Alevî el-Mâlikî el-Hasenî* (Medine: y.y. 1413).

Yedinci bölümde vahiy türleri, Kudsi Hadis, Kur'ân okumakla ilgili hükümlere yer vermiştir. Son bölümde ise zayıf hadisi ele almıştır.

1.2.4. Muhammed b. Alevî el-Mâlikî Hakkında Yazılan Eleştiri ve Reddiyeler

Mâlikî âlimler ile Vehhâbî âlimler arasında gerçekleşen tartışmalar neticesinde özellikle *Mefâhîm Yecibu en Tüsahhah* isimli eserinde yaptığı açıklamalar üzerine Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'yi eleştirmek adına bazı eserler kaleme alınmıştır. Bu eserlerden bazıları müellifleriyle beraber şöyledir;

- a. Abdullah b. Menî' tarafından 1983 yılında Suudi Arabistan'ın Riyad şehrinde basılan *Hivâr mea'l-Mâlikî fî reddi münkirâtihi ve dalâlâtihi* isimli eser,
- b. Ebû Bekir el-Cezâirî tarafından Medine'de 1983 yılında basılan *Kemâlü'l-ümme fî salâhi 'akâdetihâ* isimli eser,
- c. Hammûd b. Abdullah'ın Riyad'da 1983 yılında basılan *et-Tüveycirî, er-Reddü'l-kavî ale'r-Rifâ'î ve'l-mechûl ve İbn Alevî ve beyâni ahtâ'ihim fî'l-mevlidi'n-nebevî* isimli eser,
- d. Suudi Arabistan'ın Riyad şehrinde 1985 yılında İsmâil b. Muhammed el-Ensârî tarafından kaleme alınan *el-Kavlü'l-fasl fî hükmi'l-ihitfâl bi-mevlidi hayri'r-rusûl* isimli eser,
- e. 1987 yılında Sâlih b. Abdülazîz Âlü's-Şeyh tarafından Riyad'da basılan *Hâzihî mefâhîmünâ: Reddün alâ Kitâbi Mefâhim yecib en tüsahhah li-Muhammed Alevî el-Mâlikî* isimli eser,
- f. Ebû Muâz es-Selefî tarafından kaleme alınan *el-Cevâbü'l-kâfi li-men se'ele an Muhammed b. Alevî el-Mâlikî* isimli eser,
- g. Semîr b. Halîl el-Mâlikî tarafından 2001 yılında Mekke'de kaleme alınan *Cilâ'ü'l-besâ'ir fî'r-red alâ kitâbeyi Şifâ'i'l-fü'âd ve'z-zehâ'ir* isimli eser.¹¹¹

¹¹¹ Özel, "Muhammed b. Alevî el-Mâlikî", 2/186.

1.2.5. Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'yi Savunmak Amacıyla Yazılan

Eserler

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'yi eleştiri adına yazılan yukarıda belirttiğimiz müellif ve eserlere karşı onu savunan eserler yazılmış ve el-Mâlikî ile ilgili bazı çalışmalar kaleme alınmıştır. Bunlardan bazıları müellifleriyle beraber şöyledir;

- a. Yûsuf Hâşim er-Rifâî tarafından 1984 yılında basılan *er-Reddü 'l-muhkemü 'l-menî' alâ şübehâti İbn Menî'* isimli eser,
- b. Abdülkerîm el-Mağribî ile Abdülhay el-Amrâvî tarafından 1984 yılında kaleme alınan *et-Tahzîr mine 'l-iğtirâr bimâ câ'e fî Kitâbi 'l-Hivâr* isimli eser,
- c. Râşid el-Merîhî tarafından kaleme alınan *İ'lâmü 'n-nebîl bimâ fî Şerhi 'l-Cezâ'irî mine 't-telbîs ve 't-tadlîl* isimli eser
- d. Ömer Abdullah Kâmil tarafından yazılan *ez-Zehâ'irü 'l-Muhammediyye li 'l-Mâlikî beyne 'l-mü'eyyidîn ve 'l-muhâlifîn* isimli eser,
- e. Ahmed b. Muhammed tarafından yazılan *el-Feyzü 's-senî fî tercemetin muhtasara li 's-seyyid el-vâlid el-imâm el-allâme el-muhaddiss Muhammed b. Alevî b. Abbâs el-Mâlikî* isimli eser,
- f. Nebîl b. Hâşim el-Gamrî tarafından yazılan *el-Esvârü 'l-müşrife 'alâ meşyehati ve esânîdi sâhibî şeyhi Mekkete 'l-müşerreffe, İthâfü 'l-'aşîre bi-vasli esânîdi şeyhi Mekke bi 'l-kütübi 'ş-şehîre ve el-Mahfûzü 'l-mervî (er-revî) min esânîdi Muhammed Hasan b. 'Alevî* isimli eser,
- g. Hasan Kâmil es-Seyyid Bedevî tarafından Aynişems Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde çalışılan *eş-Şeyh Muhammed 'Alevî el-Mâlikî muhaddissen ve fakîhen* isimli yüksek lisans tezi (1432/2012)¹¹²

1.2.6. Eleştiriler Karşısında Ezher Üniversitesi Hadis Bölümü'nün

Açıklamaları

Abdullah b. Menî' tarafından kaleme alınan *Hivâr mea 'l-Mâlikî* isimli kitap sebebiyle Ezher Üniversitesi Hadis Bölümü âlimleri tarafından yapılan açıklamada

¹¹² Özel, "Muhammed b. Alevî el-Mâlikî", 2/186.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin ders halkasının, mevcut ders halkaları içinde en büyüğü olduğu, kendisinin büyük bir hadis âlimi olan babası gibi Hz. Peygamber'in sünnetini yayma noktasında büyük gayretleri olduğu, hadisleri muttasıl senedlerle babasından Resûlullah'a kadar uzanan zincirle rivayet ettiği ifade edilmiştir.

Kendisinin çok sayıda eser telif edip, talebe yetiştirdiği, İslâm âleminde çok sevilen bir âlim olduğu ifade edilmiştir. Bununla beraber kendi izlenimleri ile Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin değerli bir ilim insanı olduğu, bu kapsamda değerli bir manevi servete sahip olduğu, muhaddis sıfatıyla İslâm kültürünü korumaya çalışan, ihlasla yaşayan büyük bir âlim olduğu aktarılmıştır.

Ezher Üniversitesi Hadis Bölümü âlimleri bazı kimselerin Muhammed b. Alevî el-Mâlikî hakkında mesnetsiz eleştirileri ile büyük hata içerisinde bulduklarını bildirerek bu kimselerin kendi düşüncelerine muhalefet edenleri İslâm dairesi dışında gördüklerini ifade etmişlerdir. Bu eleştirilerin asılsız olduğunun en büyük göstergesinin Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin görüşlerinin İbni Hacer ve Suyuti gibi İslâm âlimleri tarafından dile getirilmiş düşünceler olduğu vurgulanmıştır. Zikredilen üniversite âlimleri bununla beraber muhalif düşünce sahiplerinin yapacakları objektif araştırmalar ile Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin fikirlerinin büyük imamlarca kabul edilen ve sünnete dayalı sahih düşünceler olduğunun görüleceği hususunda fikir birliğine varmışlardır.

Hivâr mea'l-Mâlikî isimli eserin aksine Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin eserlerinde ilim ve hidayet nuru bulduklarını ifade etmiş, onun Ezher Üniversitesi gibi köklü bir eğitim kurumundan yüksek derecelere icâzetler alan önemli bir âlim olduğunu hadis dışındaki alanlarda da çeşitli konularda önemli eserler kaleme aldığını ve dünyanın dört bir tarafında talebeler yetiştirdiğini eklemiştir.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin öğrencilerine ilim ve amel noktasında önderlik ettiğini, eserlerini büyük bir liyakat ve güvenilirlikle yazan tek başına bir ümmet olduğunu ifade etmiş, kendisiyle iftihar ettiklerini eklemiştir. Buna karşılık *Hivâr mea'l-Mâlikî* isimli eserin müellifini ve onunla aynı düşüncede olanları bu büyük muhaddis ile ilgili mesnetsiz konuşup iftira atmaları sebebiyle işlemiş oldukları büyük günahtan dolayı tövbe etmeye davet ettiklerini ifade etmişlerdir.

Ezher âlimleri, Müslümanların birlik ve beraberliğine zarar veren, Siyonizm ve Komünizm gibi İslâm'a düşman olan akımlara yardımcı olduklarını, bu sebeple *Hivâr mea'l-Mâlikî* gibi eserlerin okunmaması ve neşredilmemesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Çünkü bu eserin âlimlerin ve İslâm davetçilerinin güvenilirliğini sarstığını, İslâm'a vurulan büyük bir darbe olduğunu belirtmişlerdir.

Ezher âlimleri İbni Meni'e, âlimlerle alakalı mesnetsiz konuşup hakaret ederek İslâm karşıtlarına hizmet ettiğini vurgulamış, İslâm'da birliğin kutsal bir görev olduğunu belirtip, bu birlik ve beraberliğe zarar verenleri durdurmanın Müslümanlar için vacip olduğunu ifade etmiş ve resmi mercilerden birlik ve beraberliği bozan girişimlerin engellemesini talep etmişlerdir. Ezher âlimleri tarafından Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin ilminden daha fazla istifade edilmesi maksadıyla yeniden Mekke'de bir araya gelinmesi tavsiye edilmiştir.¹¹³

Son bölümü Resûlullah'a salat ve selam ile bitirilen müdafaanın altına Ezher Üniversitesi Rektörü Ahmed Ömer Haşim, Ezher Müfettişi ve Feyum Emareti Din Müsteşarı Muhammed Senravi ve Ezher Yüksek Öğretim Üyesi Abdulgani er-Racihi imza atmışlardır.

¹¹³ el-Mâlikî, *Mefâhîm*, 32-35.

İKİNCİ BÖLÜM

2. HADİS İLMİNE VE SÜNNETE BAKIŞ AÇISI

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, hadis ilminde derinliği ve etkinliği olan önemli bir İslâm âlimidir. Zira o, İmam Mâlik'in *Muvatta*'ı ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin yanı sıra *Kütüb-i Sitte*'nin hafızı ve merciydi. Bu eserleri metin ve senediyle rivâyet edebilen bir âlim olduğu gibi Ebû Hanîfe'nin ve İmam Şâfi'nin *Müsned*'i ile Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ* isimli eserlerini de rivâyet edebilmekteydi.¹¹⁴

Bağdat Üniversitesi Usûluddîn Fakültesi'nde bölüm başkanı olan Dr. Dâvûd Selmân ed-Delîmî'ye tüm bu kitapları rivâyet edebilenin ilmî konumu ve örneklerinin günümüzde olup olmadığı sorulunca; *"Bu durum mütekaddimîn ulema nezdinde bilindik bir durumdu. Nitekim biyografi eserlerinde bazı âlimlerin Kütüb-i Sitte'nin yanı sıra hadis alanındaki farklı önemli eserleri ezberlediklerine dair kayıtlar vardır. Ancak günümüzde bu tür âlimler azalmıştır. es-Seyyid'in bu yöntemi hadisin korunmasında güzel bir örnek oluşturmuştur."*¹¹⁵ şeklindeki yapmış olduğu açıklama el-Mâlikî'nin hadis alanındaki yerini göstermesi açısından önemlidir.

Çalışmamızın bu bölümünde Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin hadisçiliğinin tespiti noktasında bu alanda yazmış olduğu eserlerinin tamamı basılmadığı için ulaşabildiğimiz matbu eserlerinden hareketle hadis ilmine ve sünnete bakış açısı ele alınacak, bu alandaki eserlerine yer verilecektir.

2.1. HADİS İLMİ

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, İslâm âlimlerinin hadis ilmine bakış açıları farklı pencerelerden olduğu için bu ilmi tanımlamalarının da farklı olduğunu belirtmiştir. Bu tanımları incelediğimizde genel itibarıyla üç tanım karşımıza çıkmaktadır.

Birincisi; Resûlullah'ın sözleri, fiilleri, takrirleri, vasıfları, peygamberlikten evvelki ve sonraki hayatı için hadis ilmi ifadesi kullanılmaktadır. Ayrıca sahâbe ve tâbiûna izafe edilen şeyler de bu ilim içerisine dâhil edilmektedir. Hadis ilmi bu tanım ile rivâyetü'l-hadis olarak bilinmektedir. Bu ilmin Hz. Peygamber'in sünnetinin bilinmesi,

¹¹⁴ el-Hüseynî, *İmâmu Dâri'l-Bi'se*, 84.

¹¹⁵ el-Hüseynî, *İmâmu Dâri'l-Bi'se*, 85.

yayılması ve korunmasını sağlamak gibi faydaları olmuştur. Bu ilmi ilk tedvîn eden kişi Ömer b. Abdülazîz'in (ö. 717/720) halifeliği zamanında, onun resmi emri üzerine İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742) olmuştur.¹¹⁶

İkincisi, râvilerin adalet ve zabtı açısından, senedi ise muttasıl ve kopuk olup olmamaları açısından inceleyen yol ve metot şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanım ile baktığımızda bu ilim dirâyetü'l-hadis ilmi olarak bilinmektedir. Bu ilmin hadislerin derecelerini bilmek, söz gelimi sahih ve hasen olan hadisi sakîm ve uydurma olandan ayırt etmek gibi faydaları olmuştur.¹¹⁷

Üçüncü olarak Hz. Peygamber'in haline, durumuna uygun olarak Arapçanın kaideleri ve şeriatın prensiplerine dayanarak hadisin lafızlarından anlaşılan manayı araştırmak ve onlardan hüküm çıkarmak için de hadis ilmi ifadesi kullanılmaktadır. Bu tanım ile fikhü'l-hadis ifade edilmektedir. Bu ilmin faydası Kur'ân'ı anlamak, ona (s.a.v.) tabi olmak ve şer'î hükümleri bilmektir. Bu ilmin gayesi ise Resûlullah'ın ahlâkıyla ahlâklanmaktır.¹¹⁸

el-Mâlikî, hadis ilminin tanımını yaptıktan sonra hadis ilmi ile alakalı konulara değinmiştir. Hadis ilmine bakış açısının anlaşılması adına değinmiş olduğu konular alt başlık olarak verilmiş, böylelikle hadisçiliği tespit edilmeye çalışılmıştır.

2.1.1. Hadis Usûlü İlmi

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî hadis usûlü ilmine; dirâyetü'l-hadis ilmi, ulûmü'l-hadis, mustalahu'l-hadis, mustalahatu ehli'l eser gibi isimler verildiğini belirtmiştir. Bunlar içinde en meşhur ve en açık olan tabirin mustalahu'l-hadis ve mustalahatu ehli'l eser şeklindeki isimlendirmeler olduğunu eklemiştir. Çünkü ona göre amacı en iyi ifade eden tabir bunlardır. İbn Hacer, hadis ilminde meşhur olan eserine bu iki tabiri kullanarak *Nuhbeti'l-Fiker fi Mustalahi Ehli'l-Eser* ismini vermiştir. Buradaki "mustalah" tabiri hadisçilerin üzerinde ittifak ettiği kaide ve prensipleri ifade etmektedir.¹¹⁹

¹¹⁶ el-Mâlikî, *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fi İlmi Mustalahi'l-Hadis*, (Cidde: y.y. 1423), 3.

¹¹⁷ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 39.

¹¹⁸ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 40.

¹¹⁹ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 41.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, bu ilmin tanımını yapıp, tanımında geçen kelimeleri tek tek ele almış sonra da bir örnekle konuyu somutlaştırmıştır.

Hadis usûlü ilmi; hadisin kabul ve red yönünden sened ve metin durumlarını ortaya çıkararak kaideler ilmidir. Buradaki kaide ibaresi ile parça parça olan konuları düzene koyan, sistematize eden bütün kastedilmektedir. Sened ise hadisin lafzına ulaşana kadar râvinin râviden alması şeklinde hadisin metnine ulaştırılan yola denir. Hadis âlimleri hadise hüküm verirken senede itimat edip dayandıkları için hadisin lafzına kadarki kısmına bu ismi vermişlerdir. Metin ise ifade edilme bakımından senedin kendisinde son bulunduğu kısma denir. Râvi hadisi senediyle zikrederek onu güçlendirip seviyesini yükselttiği için bu durum, sert olup yerden yüksek anlamına gelen metin kelimesiyle ifade edilmiştir. İsnad ise hadisi senediyle beraber aktarmaya denilmektedir. İsnad, sened kelimesi ile aynı anlamda kullanılmaktadır.¹²⁰

İmam Buhârî'den rivayete, Müsedded (ö. 228/843), Yahyâ b. Saîd el-Kattân'dan (ö. 198/813), o Ubeydullah b. Ömer'den (ö. 147/764), o da Habib b. Abdurrahman'dan, o da Ebû Hureyre'den (ö. 58/678) Resûlullah'ın şöyle dediğini aktardı; *“Evimle minberim arası cennet bahçelerinden bir bahçedir. Minberim de havz-ı kevserin üzerindedir.”*¹²¹ Bu hadiste Müsedded'den Ebû Hureyre'ye kadarki kısım hadisin sened kısmını, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözü ise metin kısmını oluşturmaktadır.¹²²

Hadis Usûlü ilminin konusu râviler ve rivayet edilenlerdir. Bu ilme dair ilk eser Râmhürmüzî'nin (ö. 360/971) *“el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâî”* adlı eseridir.¹²³

2.1.2. Hadis İlminin ve Hadisçilerin Fazileti

Hadis ilminin ve hadisçilerin faziletini Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, Süfyân es-Sevrî'nin (ö. 161/778) şu sözüyle açıklamaktadır; *“Allah'ın rızasına ulaşma noktasında hadis ilminden daha üstün bir ilim bilmiyorum. Yeme içme esnasında dahi insanlar hadise ihtiyaç duyarlar. Bu ilim nafile namaz ve oruçtan daha üstündür çünkü*

¹²⁰ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 41.

¹²¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk. Muhammed Zühreir en-Nâsir (Beyrut: Dâru Tavkû'n-Necât, 2001), “Fezâ'ilü'l-Medîne”, 12

¹²² el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 42.

¹²³ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 43.

hadis ilmiyle uğraşmak farz-ı kifayedir.” Bu sözle hadislerle iştilal etmek Allah’ın rızasına erişmenin yolu ve ilimlerin en önceliklisi olarak nitelendirilmiş, bu iştilal nafiilere tercih edilmiştir.¹²⁴

el-Mâlikî’ye göre bu ilim dalı her emir ve nehyin temelini oluşturmakta, İslâmi hükümler bu ilim üzerine bina edilmektedir. Hadisle meşgul olan, hadisçi vasfını alan kimse için büyük bir şeref vardır, çünkü onlar sohbet vasfını kazanırlar. Sohbet, Resûlullah’ın hayatına muttali olmak, âdet ve ibadetlerindeki durumların tamamını müşahede etmektir. Bu ilimle sürekli meşgul olunca Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ahvalindeki tafsilatı yaşar gibi bilir, yaşam biçimi zihinde yerleşir, hayalinde belirginleşir, bir nevi gözle görüyormuş durumuna yaklaşır. Bu durumdaki kişi sadece Hz. Peygamber’i (s.a.v.) görme şerefini elde edememiş, geri kalan bütün fazilet ve şerefi elde etmiştir.¹²⁵

Hadis ilminin ve ehlinin fazileti konusunda çok sayıda hadis rivayet edilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır;

Abdullah b. Mesud’dan (ö. 32/652-53) rivayetle Hz Peygamber şöyle buyurmuştur; “*İnsanların kıyamet günü bana en yakın olanı bana en çok salavat getirendir.*”¹²⁶ Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, Tirmizî’nin bu hadisi hasen olarak belirttiğini söyleyip, bu hadisten hareketle kıyamet günü derece bakımından hadis ilmiyle uğraşanların Resûlullah’a daha yakın olacağını eklemiştir. Çünkü bunlar eserlerinde, derslerinde, kısaca zamanlarının çoğunda Hz. Peygamber’den (s.a.v.) bahsederler dolayısıyla ona çokça salavat getirirler.¹²⁷

Konu ile ilgili başka bir hadiste yine Abdullah b. Mesud’dan rivayetle Efendimiz şöyle buyurmuştur; “*Allah bizden her hangi bir şeyi işiten ve işittiği gibi de tebliğ edip başkalarına aktaran kişinin yüzünü ak etsin. Nice tebliğ edilen kişi benden işiterek tebliğ edenden daha anlayışlı ve kavrayışlı olabilir.*”¹²⁸ Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, bu

¹²⁴ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 44.

¹²⁵ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 44.

¹²⁶ Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, İbrahim Adva, Fuad Abdalbâkî, (Kahire: Mektebetü'l-Halebî, 1975), “Vitr”, 21.

¹²⁷ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 45.

¹²⁸ Tirmizî, “İlim”, 7; Muhammed b. Yezid Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, Thk: Muhammed Fuad Abdalbâkî (Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.), “Mukaddime”, 18; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999) 1/437; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân ed-Dârimî, *Sünen*, (Beyrut: ts.), “Mukaddime”, 24.

hadisi Tirmizî'nin rivayet ettiğini, hasen sahih dediğini belirtip, onun bu münacatı hadis ehline tahsis ettiğini ve onları bu dua ile özel kıldığını eklemiştir.¹²⁹

Başka bir hadiste Abdullah b. Abbas'tan rivayetle Efendimiz “*Allahım, halifelerime merhamet et.*” buyurunca biz; “*Ya Resûlullah! Senin halifelerin kimlerdir?*” diye sorduk. O da “*Benden sonra gelecek, hadislerimi rivayet edip, insanlara öğretecek olanlardır.*” buyurdu.¹³⁰ Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, bu hadisle ilgili sünneti Müslümanlara bir nasihat olarak ulaştırmanın peygamberlerin görevlerinden olduğunu belirtip, bu işi kim gerçekleştirirse kendisinden aktarmış olduğu kişinin halifesi olduğunu, Hz. Peygamber'in de onlara rahmet duasında bulunduğunu ve onları halifelerim olarak isimlendirdiğini belirtmiştir.¹³¹

2.1.3. Hadis, Sünnet, Haber ve Eser Kavramları Arasındaki Fark

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî adı geçen kavramları şu şekilde açıklamıştır; ona göre hadis ve sünnet kavramlarının ikisi de aynı anlama gelip Resûlullah'ın söz, fiil ve takrirlerini ifade etmektedir. el-Mâlikî, Sünnet başlığı altında bu konuya ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir.

Haber ise sözlükte, inşâın zıttı¹³² olup duyularla algılanıp nakledilen söz veya yazının içerdiği bilgi¹³³ demektir. Terim olarak ise farklı anlamlarla karşımıza çıkmaktadır. Birincisi hadis ile eş anlamlı olarak Resûlullah'ın söz, fiil ve takrirleri için kullanılır. İkincisi onun (s.a.v.) dışındakilerden sözgelimi sahâbe, tabiin ve daha sonrakilerden aktarılan bilgiye denir. Bu görüşe göre Hz. Peygamber'den gelene “hadis” denir. Bundan dolayı hadisle iştilal edene “muhaddis”, tarih vb. ilimlerle iştilal edene “ahbârî” denilmiştir.

Hadis, haberden daha dar bir alanı ifade etmektedir. Bu nedenle bize ulaşan her hadis, haber niteliği taşımakta ancak her haber hadis niteliği taşımamaktadır.¹³⁴

¹²⁹ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 45.

¹³⁰ Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsât*, thk. Mahmûd et-Tahhân (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1985), 2/395.

¹³¹ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 46.

¹³² el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 47.

¹³³ Yusuf Şevki Yavuz, “Haber”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/346.

¹³⁴ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 47.

Eser ise sözlükte iz ve bir nesnenin kalıntısı demektir. Terim olarak hadisle eş anlamlı olarak kullanıldığı gibi özel olarak Resûlullah'ın sözlerinin kalıntısı gibi görülen, sahâbeden gelen rivayetlere “eser” denmiştir.¹³⁵ Bu durumda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz ve işlerine hadis, sahâbe ve tâbiînin söz ve işlerine ise haber ve eser tabirini kullanan âlimler olmuştur.¹³⁶

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî bu kavramların tanımını yaptıktan sonra haberin ilk kaynağının Hz. Peygamber olduğunu, eserin ise onun sözlerinin kalıntıları olduğunu bu sebeple sünnet, hadis, haber ve eser kavramlarının aynı manayı karşılamak üzere gelen eş anlamlı lafızlar olduğunu belirtmiştir.¹³⁷

2.1.4. Kur'ân, Kudsî Hadis ve Nebevî Hadis Arasındaki Farklar

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî kudsî hadisi; Resûlullah'ın ayetler dışında Yüce Allah'a isnad ettiği, dayandırdığı hadis türü olarak tanımlamıştır. Kudsî denmesini Yüce Allah'a isnad edilmesine, hadis denmesini ise söz olarak Hz. Peygamber'e ait olmasına bağlamıştır. Kudsî hadis yerine ilâhî hadis veya rabbânî hadis ifadelerinin kullanıldığını belirtmiştir.¹³⁸ Bu hadis türünün Resûlullah'ın “*Yüce Allah şöyle buyurdu.*” ifadesiyle veya sahâbenin “*Hz. Peygamber (s.a.v.) Rabbinden şöyle nakletti.*” ifadesiyle karşımıza çıktığını eklemiştir.¹³⁹

Kudsî hadise örnek olarak şu hadis verilebilir; Hz. Peygamber'den rivayetle Yüce Allah şöyle buyurmuştur; “*Ey kullarım! Şüphesiz ben zulmü kendime haram kıldım. Ve onu sizin aranızda da haram kıldım; o halde birbirinize zulmetmeyin...*”¹⁴⁰

Kur'ân-ı Kerim kendine has bazı özelliklerle kudsî ve nebevî hadisten ayrılmaktadır. Bu özellikler Muhammed b. Alevî el-Mâlikî tarafından dokuz maddede ele alınmıştır;

- a. Kur'ân, zamanın ilerlemesine rağmen hiçbir değişime uğramayarak kelimelerinin, harflerinin, üslubundaki lafızların tamamının tevatüren nakledilmesi,

¹³⁵ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 47.

¹³⁶ Abdullah Aydın, *Hadis Tesbit Yöntemi* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017), 17.

¹³⁷ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 48.

¹³⁸ el-Mâlikî, *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fî İlmi Mustalahi'l-Hadîs*, 11.

¹³⁹ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 49.

¹⁴⁰ Müslim, “Birr”, 55.

- b. Kur'ân'ın mana ile nakledilmesinin kabul edilmemesi,
- c. Abdestli olmayanın Kur'ân'a dokunmasının yasaklanması,
- d. Namazın kıraat şartı olması,
- e. Kendisine has bir isminin olup, ona Kur'ân denmesi,
- f. Kur'ân okumakla ibadet edilmesi, her harfine karşılık on sevap verilmesi,
- g. Mushaf satımının, ticaretinin uygun görülmemesi,
- h. Kur'ân'da bir cümlenin veya bölümün ayet olarak isimlendirilmesi, ayetlerden bir kısmının da sure olarak isimlendirilmesi,
- i. Hem mana hem de lafız olarak Allah'a ait olması.¹⁴¹

2.1.5. Hadisçinin Uyması Gereken Hususlar

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, Hadis ilminin ahlâkî güzelliklere uyum gösteren kıymetli bir ilim olduğunu söyleyip, hadis hocasının ve talebesinin uyması gereken hususları sıralamıştır. Hadis hocası ilk olarak niyetini düzeltmeli, ihlası öncelemeli, Allah'ın rızasını kazanma şuurunda olmalı, kalbini dünyevi amaçlardan temizlemeli, riyaset arzusundan sakınmalıdır.¹⁴²

el-Mâlikî'ye göre hadisçinin kendisinden daha üstün bir kimsenin olduğu ortamda hadis rivayet etmemesi, başkasının daha iyi bildiği hadisi rivayet etmemesi, kendisinden daha iyi bir hadisçi varsa talebesini ona yönlendirmesi gerekmektedir.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, hadis hocasının hadis rivayet etmeyi bırakması gereken yaşı, hafızanın bozulduğu ve kendi hadisleri arasında bulunmayan hadisleri rivayet etmenin söz konusu olduğu zaman olarak belirlemiştir. İnsanların bu yaşa ulaşma noktalarının farklı olduğunu da eklemiştir. Sahâbeden Abdullah b. Ebî Evfâ (ö. 86/705), Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12), Sehl b. Sa'd (ö. 94/712) ile İmam Mâlik (ö. 179/795), Leys b. Sa'd (ö. 175/791), Süfyan b. Uyeyne (ö. 198/814) ve Ali b. el-Ca'd'ın (ö. 230/844) 80 yaşını aştıkları halde hadis rivayetine devam ettiklerini ifade etmiştir. Ebû'l-Kâsım el-Begavî (ö. 317/929), Ebû't-Tayyib et-Taberî (ö. 450/1058) gibi âlimlerin ise 100 yaşını aştıkları halde hadis rivayetine devam ettiklerini eklemiştir.

¹⁴¹ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 50.

¹⁴² el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 162.

el-Mâlikî'ye göre hadis talebesi de yaptığı işi ihlasla yapmalı, Allah'ın rızasını kazanma şuurunda olmalıdır. Hadis ilmini dünyevi hedefler için araç edinmekten sakınmalıdır. İnsanların hayırlılarından olmak için çaba sarf etmeli, güzel ahlâk sahibi olmalı, namaz, dua vb. konularla alakalı hadislerden öğrendikleriyle amel etmelidir.¹⁴³

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, hadis talebesinin hocasına hürmet etmesi, zahmet vermemesi, talebenin hadis meclisini uzatmaması, elindeki bilgiyi diğer talebelerle paylaşması, hadisin kalıcı olması için müzakere etmesi gerektiğini de bildirmiştir.¹⁴⁴

2.1.6. Müselsel Hadis

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, hadis çeşitleri içinde müselsel hadisle özel olarak ilgilenmiş, yaptığı seyahatler aracılığıyla hemen hemen tüm hadis âlimlerinde var olan müselsel hadisleri derleyerek birleştirmeyi başarmış bununla birlikte bu konuda otorite kabul edilmiştir.¹⁴⁵

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, eserlerinde müselsel hadis ile ilgili bazı açıklamalarda bulunmuştur. Bu başlık altında yapmış olduğu açıklamalara yer verilecektir. Buna göre müselsel sözlükte birbirini takip etmek anlamına gelmekle beraber¹⁴⁶ ism-i meful olup 'selsele' fiilinden türemiştir.¹⁴⁷ Terim anlamı ise; hadisin senedinin, râvilerinin her birinin tek bir özelliği takip etme ve uygulama noktasında birbirinin benzeri olması demektir.¹⁴⁸

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, müselsel hadisin kavî, fiili, zaman ve mekân ile alakalı durumları ve çeşitlerini de açıklamıştır. Buna göre müselsel hadisteki teselsül bazı durumlarda râvilerin kavî tekrarlamaları şeklinde olmuştur.

Bu konuda Muaz b. Cebel'in (ö. 18/639) rivayeti en meşhur olanıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) Muaz b. Cebel'e "*Ey Muaz, seni seviyorum. Her namazın ardından 'Allahım zikrimi, şükürümü, ibadetimi arttır. 'de.'*" buyurmuştur.¹⁴⁹ Bu hadisin râvilerinden

¹⁴³ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 162-163.

¹⁴⁴ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 164.

¹⁴⁵ el-Mâlikî, *el-Muhtâr*, 9.

¹⁴⁶ el-Mâlikî, *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fî İlmi Mustalahi'l-Hadîs*, 28.

¹⁴⁷ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 80.

¹⁴⁸ el-Mâlikî, *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fî İlmi Mustalahi'l-Hadîs*, 28.

¹⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/244, 247; Ebû Dâvud Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), "Salat", 361.

her biri rivayet ettiği şahıslara önce onları sevdiğini ifade edip daha sonra rivayetini tamamlamıştır.¹⁵⁰

Müsel sel hadisteki teselsül râvilerin fiili durumlarında da olabilmektedir. Bu durumun en meşhur örneği Ebû Hureyre'nin müşâbeke yaparak rivâyet ettiği hadisidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Ebû Hureyre'nin ellerini alarak parmaklarını Ebû Hureyre'nin parmaklarına geçirmiş “*Allah Teâlâ yeri cumartesi günü, dağları pazar günü, ağaçları pazartesi, mekruhu salı, nûru çarşamba, hayvanları perşembe ve Âdem'i de cuma günü yaratmıştır.*” buyurmuştur.¹⁵¹ Bu hadisin râvilerinden her biri kendisinden rivayet eden kişinin elini tutup parmaklarını birbirine geçirerek rivayet etmiştir.¹⁵²

Müsel sel hadisteki teselsül râvilerin hem kavli hem de fiili durumlarında bir arada bulunabilmektedir. Enes b. Mâlik'ten (ö. 92/710) aktarılan hadis bunun örneğidir. Efendimiz, “*Kişi, hayrıyla şerriyle, acısıyla tatlısıyla kadere iman etmedikçe imanın tadını bulamaz.*” buyurmuş ve ardından sakalını tutarak “*Hayrıyla şerriyle, acısıyla tatlısıyla kadere iman ettim*” buyurmuştur. Hadisi nakleden bütün râviler benzer şekilde sakallarını avuçları içerisine alarak aynı ifadeyi tekrarlamışlardır.¹⁵³

Müsel sel hadisteki teselsülün bir durumu da râvilerin her birinin aynı lafızla hadisi nakletmeleridir.¹⁵⁴

Râvilerin tamamının hadisi aynı zaman diliminde rivayet etmeleri müsel sel hadisin diğer çeşididir. Mesela İbn Abbas'tan (ö. 68/687) “*Efendimiz bayram günü namaz bitince bize döndü ve 'Ey insanlar size bir hayır ulaştı. Dileyen dönüp gitsin dileyen kalıp hutbeyi dinlesin.' dedi.*”¹⁵⁵ aktarılan hadisi bütün râviler bayram günü rivayet etmişlerdir.¹⁵⁶

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'ye göre râvilerin tamamının hadisi aynı mekânda rivayet etmeleri müsel sel hadisin diğer çeşididir. İbn Abbas, Resûlullah'ın “*Mültezem*

¹⁵⁰ Muhammed Abdalbâki el-Eyyûbî, *el-Menâhilü's-selsele fi'l-ehâdîsi'l-müsel sele* (Beyrut: y.y, 1983), 25; Muhammed Yasin Fâdânî, *el-Ucâle fi'l-Ehâdîsi'l-Müsel sele* (Dimeşk: Dâru'l-Besâir, 1985), 27.

¹⁵¹ Müslim, “*Munafikîn*”, 27; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/327.

¹⁵² el-Mâlikî, *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fi İlmi Mustalahi'l-Hadîs*, 28; el-Eyyûbî, *el-Menâhilü's-selsele*, 59.

¹⁵³ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 81.

¹⁵⁴ el-Mâlikî, *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fi İlmi Mustalahi'l-Hadîs*, 29.

¹⁵⁵ Ebu Muhammed Abdülazîz b. Ahmed b. Mumammed el-Kettânî, *Müsel selü İydeyn*, thk. Mecdî Fethi es-Seyyid (b.y.: Mektebetü'l-Fuad, 1416/1995), 23.

¹⁵⁶ el-Mâlikî, *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fi İlmi Mustalahi'l-Hadîs*, 29.

duaların kabul olduğu yerdir. Kul orada Allah'a dua ederse muhakkak kabul edilir.” dediğini belirtmiş, kendisinin de bu mevkide dua ettiğini ve duasının kabul edildiğini eklemiştir.¹⁵⁷ Bunun üzerine tüm râviler bu hadisi zikredilen mevkide rivayet etmiş ve bizzat niyazda bulunarak karşılık bulduklarını belirtmişlerdir.¹⁵⁸

el-Mâlikî'nin rivayet ettiği müselsel hadisler babası ve diğer hocaları aracılığıyla muttasıl bir senedle kendisine ulaşmış hadislerdir.¹⁵⁹ *el-Ikdü'l-Ferîd el-Muhtasar Mine'l-Esbât ve'l-Esânîd*¹⁶⁰ isimli eserinde bazı müselsel hadislere yer vermiştir. Ona göre müselsel hadisin faydası râvilerin zabtının daha fazla olduğunu ifade etmesi, hadise gösterilen ilgi ve itinayı göstermesi açısından önemlidir.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, müselsel hadisin hükmü ile ilgili müselsel hadislerin, teselsüldeki zayıflıktan nadiren kurtulduğunu belirtip, metindeki teselsülün sahih olabileceğini fakat isnaddaki teselsül ile ilgili eleştirilerin olduğunu eklemiştir. Saf suresi'nin kıraati hakkındaki hadisin müselsel hadislerin en sahihi olduğunu ifade etmiştir.¹⁶¹

2.2. SÜNNET

Bu başlık altında Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin sünnet ile ilgili yapmış olduğu açıklamalara yer verilecektir.

2.2.1. Sünnetin Tanımı

Sünnet sözlükte, “*övülen ya da yerilen yol*” demektir.¹⁶² Bu tanıma uygun olarak Efendimiz; “*Kuşkusuz siz, sizden öncekilerin yolunu karış karış, arşın arşın izleyeceksiniz.*”¹⁶³ buyurmuştur.

Sünnet kelimesinin sözlük anlamını Muhammed b. Alevî el-Mâlikî şu şekilde yapmıştır:

¹⁵⁷ Celâlüddîn Abdurrahmân Suyûtî, *Ciyâdü'l-Müselselâti lis-Suyûtî*, thk. Muhammed Avvâme (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1423/2002), 198; Fâdânî, *el-Ucâle fi'l-Ehâdîsi'l-Müselsele*, 34.

¹⁵⁸ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 82.

¹⁵⁹ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 83.

¹⁶⁰ el-Mâlikî, *el-Ikdü'l-Ferîd el-Muhtasar Mine'l-Esbât ve'l-Esânîd* (Beyrut: Külliyyetü'd-da'vâ el-İslâmiyye, 1420).

¹⁶¹ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 83.

¹⁶² Mustafa es-Sibâî, *Sünnet ve İslâm Hukukundaki Yeri*, trc. İshak Doğan (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2018), 69.

¹⁶³ Buhârî, “Enbiya”, 50; Müslim, “İlim”, 6.

Sünnet sözlükte “*ister iyi, ister kötü olsun gidilen yol*” anlamına gelmektedir.¹⁶⁴ Hadiste sözlük anlamına uygun olarak şöyle geçmektedir: “*İslâm’da iyi bir çığır açan kimseye, bunun sevabı vardır. O çığırda yürüyenlerin sevabı kadar kendisine verilir. Onların sevabından hiçbir şey eksilmez. Her kim de İslâm’da kötü bir çığır açarsa, o kişiye onun günahı vardır. O kötü çığırda yürüyenlerin günahı kadar ona pay ayrılır. Onların günahından da hiçbir şey eksilmez.*”¹⁶⁵

Sünnetin terim anlamına baktığımızda ilim dallarının konularının ve gayelerinin farklı olması sebebiyle âlimlerin sünnete verdikleri tanımlar da farklı olmuştur. Mesela hadis âlimleri, Hz. Peygamber’in önderlik yönünü göz önünde bulundurduklarından şer’i bir hüküm içersin veya içermesin söz, fiil, sîret, şemâil ve haber nev’inden olan her şeyle ilgilenmişlerdir. Fıkıh usûlu âlimleri ise Resulullah’ı kanun koyucu olarak gördüklerinden ona ait hüküm içeren söz, fiil ve takrirlerini ele almışlardır. Fıkıh âlimleri ise Hz. Peygamber’in ortaya koyduğu şer’î hükümlere delalet eden fiillerini helal, haram, vacip gibi yönlerden ele almışlardır.¹⁶⁶

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, sünnetin terim anlamını farklı disiplinlere göre şu şekilde yapmıştır:

Hadis âlimleri için Resûlullah’dan gelen her şeyi tespit etmek önemli olduğundan, bu âlimlere göre sünnet; ona atfedilen her şey olup sahâbenin ve tâbiînin söz, fiil ve takrirleridir. Hadis âlimlerine göre sünnet kelimesi, hadis-i nebevî ile eş anlamlıdır. Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrirlerinden başka sıfatlarını, yaratılışını, ahlâkını, seferlerini, cihatlarını ve peygamberlikten önceki haberlerini de kapsar. Fıkıh usûlü âlimleri için delillerden kurallar çıkarmak önemli olduğu için sünneti tanımlamaları da bu yönde olmuştur. Onlara göre sünnet; Hz. Peygamber’in Kur’ân dışında şer’i hükümlere dayanak olan söz, fiil ve takrirleridir. Fıkıh âlimlerine göre ise sünnet; farz ve vacip dışında Resûlullah’tan sâdır olan her şeydir.¹⁶⁷ Çünkü onlar için fiillerin şer’i hükümleri önemlidir.

¹⁶⁴ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 9.

¹⁶⁵ Müslim, “Zekât”, 87.

¹⁶⁶ Muhammed Accâc el-Hatîb, *Sünnetin Tesbiti*, trc. Mehmet Aydemir (İzmir: Akademi Yayınları, 2005), 35.

¹⁶⁷ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 10.

Vaaz ve irşat faaliyetlerini yürüten âlimlere göre ise sünnet; bid'atın zıddıdır.¹⁶⁸ Çünkü onların asıl görevi şeriat tarafından emredilen veya yasaklanan bütün şeylere önem vermektir.¹⁶⁹

2.2.2. Sünnetin Delil Olma Yönü

Sünnet hüküm koyma noktasında şer'i delillerin Kur'ân'dan sonra ikincisidir. Bu durum hüküm koyucu olan Allah'ın emri ile kesinleştirilmiştir. el-Mâlikî, aşağıdaki ayet ve hadisleri delil göstererek sünnetin delil olma yönünü ispat etmeye çalışmıştır. Yüce Allah'ın sünnetin delil oluşu hususu ile ilgili buyurduğu ayetlerden bazıları şunlardır;

- *“Allah'a itaat edin, peygambere de itaat edin ve tedbirli olun...”*¹⁷⁰
- *“Resûlullah'a itaat eden Allah'a itaat etmiş olur...”*¹⁷¹
- *“... Peygamber size ne vermişse onu alın ve size neyi yasaklamışsa ondan kaçının...”*¹⁷²
- *“İçinizde Allah'ın lütfuna ve ahiret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki, Resûlullah'ta güzel bir örneklilik vardır.”*¹⁷³
- *“De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.”*¹⁷⁴

Sünnetin delil oluşuyla alakalı Efendimiz de şöyle buyurmuştur:

*“Size iki şey bırakıyorum. Onlara sınıksız sarıldığınız sürece yolunuzu asla şaşırmasınız. Bunlar, Allah'ın Kitabı ve Peygamberinin sünnetidir.”*¹⁷⁵

¹⁶⁸ Hadis Usûlu kaynaklarının çoğunda bu tanım yerine kelimcilerin tanımına yer verilmektedir.

¹⁶⁹ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latif*, 10 krş. Muhammed Ebu Zehv, *el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn* (Kahire: Matbaatu Mısır, 1992), 9-10.

¹⁷⁰ el-Mâide 5/92.

¹⁷¹ en-Nisâ 4/80.

¹⁷² el-Haşr 59/7.

¹⁷³ el-Ahzâb 33/21.

¹⁷⁴ Âl-i İmrân 3/31.

¹⁷⁵ Mâlik b. Enes, *Muvatta'*, thk. Muhammed Fuad Abdalbâkî, (Kahire: Dârü'l-hadis, 2005), “Kader”, 3.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'ye göre sünnetin delil oluşunu inkâr eden kişi sadece Kitap ile amel ettiğini iddia ederek yanlış bir düşüncenin içerisine girmiştir.¹⁷⁶

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî “*Hayır, Rabbine andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp, sonra da verdiği hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın onu kabullenmedikçe ve boyun eğip teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar.*”¹⁷⁷ ayetine dayanarak Hz. Peygamber’i (s.a.v.) hakem kabul etmeyen, onun verdiği hükme boyun eğmeyen, emrine itaat etmeyen kişinin imanının olmadığını ifade etmektedir.¹⁷⁸

Resûlullah’ı hakem kabul etmenin manası; Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'ye göre bu ayet indiğinde ona (s.a.v.) itaati ifade ederken, vefatı sonrasında ise sünnete müracaat edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.¹⁷⁹

Aynı şekilde Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, Allah ve Resûlü’nün hükmünün bulunduğu durumlarda mü’min için seçme hakkının bulunmadığını, buna aykırı tutum sergileyen kişinin doğru yoldan ayrıldığını “*Allah ve Resûlü herhangi bir konuda hüküm verdiklerinde artık mü’min bir erkek veya kadın için işlerinde tercih hakları yoktur. Allah’ın ve Resûlü’nün emrine itaat etmeyenler doğru yoldan açıkça sapmışlardır.*”¹⁸⁰ ayetine dayanarak ifade etmektedir.¹⁸¹

2.2.3. Sünnetin Hüküm Koymadaki Rolü

Sünnetin Kur’ân ile alakası son derece büyük ve güçlüdür. Sünnet bir nevi Kur’ân’ın tefsiri, Allah’ın emir ve hükümlerinin açıklayıcısıdır.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî ehl-i sünnet âlimleri gibi sünnetin Kur’ân’ı dört şekilde açıkladığını ifade etmektedir:

2.2.3.1. Sünnetin Kur’ân’a Uygun Olması

Bu durumda sünnet tekit makamında olmaktadır. Resûlullah şöyle buyurmuştur;

¹⁷⁶ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 12.

¹⁷⁷ en-Nisâ 4/65.

¹⁷⁸ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 11-12.

¹⁷⁹ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 12.

¹⁸⁰ el-Ahzâb 33/36.

¹⁸¹ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 12.

“Hiç şüphesiz Allah, zâlime mühlet verir. Onu yakalayınca da kaçmasına fırsat vermez.”¹⁸²

Onun bu sözü “Rabbin, zâlim bir kasaba halkını yakalarken işte böyle yakalar. O’nun yakalaması gerçekten çok acı ve çetindir.”¹⁸³ ayetine uygun olup, onu tekit etmektedir.

Namaz, zekât, hac gibi ibadetlerin vücûbuna delalet eden hadisler ile iyilik, hayır, affetmek vb. meselelerdeki hadisler bu guruba girmektedir.¹⁸⁴

2.2.3.2. Kur’ân Ayetlerinin Manasını Açıklaması

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî’ye göre sünnet, Kur’ân ayetlerinin manasını dört farklı şekilde açıklamaktadır.

- a. **Mücmel Ayetleri Açıklamak:** Kur’ân’da bazı ayetler mücmeldir, yani ele aldıkları konunun ayrıntılarını vermez, kısaca ona temas eder. Efendimiz sözleriyle bu ayetleri açıklar, fiilleriyle de uygulamalı olarak onu gösterir. İbadetlerin hükümleri, şartları, vakitleri, yapılış şekilleri ile ilgili hadisler bu şekildedir. Mesela; namazın rükünleri, vakit ve sayıları Kur’ân’da açıklanmamış, bu hususlar sünnetle sabit kılınmıştır.¹⁸⁵
- b. **Mutlak Bir İfadeyi Takyîd Etmek:** Resûlullah’ın Kur’ân’ı açıklamasının bir kısmı, mutlak yani geniş kapsamlı bazı ayetlere takyîd yani sınırlamalar getirmek suretinde olmuştur. Mesela; “*Hırsızlık eden erkek ve hırsızlık eden kadının yaptıklarına karşılık bir ceza, Allah’tan bir ibret olarak ellerini kesin. Allah güçlüdür, hikmet sahibidir.*”¹⁸⁶ ayetinde geçen “el” kelimesinden kastedilen parmak ucundan dirseğe kadar iken sünnet bunu dirsek değil, bilek ile sınırlandırmıştır.¹⁸⁷
- c. **Umumi Bir İfadeyi Tahsis Etmek:** Resûlullah’ın Kur’ân’ı açıklamasının bir kısmı ise genel ifadeli bazı ayetlere sınırlamalar getirmek suretinde olmuştur. “*Zulüm*” kelimesinden kastedilenin “*şirk*” olduğunu beyan eden hadis buna örnektir. “*İman edip de imanlarına zulüm*

¹⁸² Buhârî, “Kitâbu’t-Tefsîr”, 11; Müslim, “Birr”, 61.

¹⁸³ Hüd 11/102.

¹⁸⁴ el-Mâlikî, *el-Menhelü’l-Latîf*, 13.

¹⁸⁵ el-Mâlikî, *el-Menhelü’l-Latîf*, 14.

¹⁸⁶ el-Mâide 5/38.

¹⁸⁷ el-Mâlikî, *el-Menhelü’l-Latîf*, 14.

kariştürmeyenlar, işte güven onların hakkıdır... ”¹⁸⁸ ayetindeki “zulüm” kelimesini sahâbeden bazıları umumî anlayıp, bütün zulümler olarak değerlendirerek, “Hangimiz nefesine zulüm etmez ki?” demişlerdir. Resûlullah “Bu sizin sandığımız gibi değil. Buradaki zulüm şirkten ibarettir. ”¹⁸⁹ buyurarak konuyu sınırlandırmıştır.¹⁹⁰

- d. Müşkil Ayetleri Açıklamak:** Efendimiz müşkil olarak ifade edilen anlaşılması güç olan bazı ayetleri de açıklamıştır. “...Beyaz iplik, siyah iplikten sizce ayırt edilinceye kadar yiyin, için... ”¹⁹¹ ayeti bu duruma örnektir. Sahabiler ayeti siyah ve beyaz ip olarak anlayınca, Hz. Peygamber (s.a.v.) “Siyah ip gecenin karanlığı, beyaz ip gündüzün aydınlığıdır. ”¹⁹² buyurarak duruma açıklık getirmiştir.¹⁹³

2.2.3.3. Kur’ân’ın Hakkında Açıklamada Bulunmadığı Hükümler Koyması

Bu durumun çok sayıda örnekleri vardır. “İki kız kardeşi birlikte nikâhınız altında bulundurmanız da haram kılınmıştır”¹⁹⁴ ayetinde belirtilen hususa ek olarak Efendimiz “Bir kadın halası veya teyzesi ile bir nikâh altında tutulamaz. ”¹⁹⁵ buyurarak bir kadının halası ya da teyzesiyle bir nikâh altında tutulmasının mümkün olmayacağını bildirmiştir.

Ribel fadlın (fazlalık faizinin) haram olduğunu ifade eden “Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurmayla ve tuz tuzla misli misline, birbirine eşit ve peşin olarak değiştirilir. Ama bunların cinsleri ayrı olursa peşin olmak şartıyla, istediğiniz gibi satış yapınız.”¹⁹⁶ hadisi ve Câbir b. Abdullah’ın “Hayber’in fethinde at ve vahşi eşek eti yedik. Nebi (s.a.v.) evcil eşek etini yemeği yasakladı. ”¹⁹⁷ sözü bu hususa verilebilecek örneklerdir.¹⁹⁸

¹⁸⁸ el-En’âm 6/82.

¹⁸⁹ Müslim, “İmân”, 197.

¹⁹⁰ el-Mâlikî, *el-Menhelü’l-Latîf*, 14.

¹⁹¹ el-Bakara 2/187.

¹⁹² Buhârî, “Savm”, 16; Müslim, “Sıyam”, 33.

¹⁹³ el-Mâlikî, *el-Menhelü’l-Latîf*, 14.

¹⁹⁴ en-Nisâ 4/23.

¹⁹⁵ Buhârî, “Nikâh”, 28; Müslim, “Nikâh”, 4.

¹⁹⁶ Ebû Dâvud, “Büyü”, 18; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/314, 320; Müslim, “Müsâkat”, 81.

¹⁹⁷ Buhârî, “Zebâih ve Sayd”, 28; Müslim, “Sayd ve Zebâih”, 23-24.

¹⁹⁸ el-Mâlikî, *el-Menhelü’l-Latîf*, 15.

2.2.3.4. Sünnetin Kur'ân'da Sabit Olan Hükmü Nesh Etmesi

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'ye göre bu durumun da çok sayıda örnekleri vardır. “Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması –Allah’a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak- size farz kılındı.”¹⁹⁹ ayetine karşın Peygamberimiz Veda haccında “Allah her hak sahibine hakkını vermiştir, artık vâris olana vasiyetle mal bırakmak yoktur.”²⁰⁰ buyurarak anne, baba ve akrabaya vasiyetin hükmünü neshetmiştir.²⁰¹

2.2.4. Sünnetin Tedvîn Tarihi

Hz. Peygamber'in sünneti bugünkü durumuna gelinceye kadar çeşitli aşamalardan geçmiştir. Sünnet tarihinde büyük öneme sahip bu aşamalar genel olarak hıfz, tedvîn ve tasnif olarak gruplandırılırken Muhammed b. Alevî el-Mâlikî sünnetin yazılması, tedvin edilmesi ve sahih hadisin tedvin edilmesi şeklinde isimlendirmiş, açıklamalarını şu şekilde yapmıştır:

2.2.4.1. Sünnetin Yazılması (Kitâbet)

Resûlullah okuma ve yazmanın yaygınlaşması için çok büyük emek vermiştir. Bunun en açık örneği Bedir Savaşı'nda ele geçirilen esirler içerisinde okuma yazma bilenlerin on Müslüman çocuğa okuma yazma öğretmeleri şartıyla serbest bırakılmasıdır.

O (s.a.v.), inen ayetlerin yazıya geçirilmesi başta olmak kaydıyla, çeşitli antlaşmalar, İslâm'a davet mektupları, emânlar, komutanlara talimatnameler, nüfus kayıtları, savaş yazışmaları gibi bilgiler için yazıyı kullanmış ve sahâbeden vahiy kâtipleri edinmiştir. Kur'ân'ın yazılması emrine karşılık ilk etapta Kur'ân ayetleri ile karışmaması için hadislerin yazımını Efendimiz men etmiştir.²⁰² Ebû Saîd el-Hudrî'den (ö. 74/693-94) rivayetle “Benden Kur'ân'dan başka hiçbir şey yazmayın. Eğer Kur'ân'dan başka bir şey yazan varsa onu imha etsin.”²⁰³ buyurmuştur. Bununla beraber sahâbeyi hadisleri

¹⁹⁹ el-Bakara 2/180.

²⁰⁰ Tirmizî, “Vesâyâ”, 5.

²⁰¹ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 15.

²⁰² el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 16.

²⁰³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/12, 21, 39, 56; Müslim, “Zühd”, 72.

ezberlemeye yönlendirmiş, kendi adına yalan söylememek şartıyla hadisin kendinden nakledilmesine izin vermiştir.²⁰⁴

Hz. Peygamber (s.a.v.), Ebû Şah ve Abdullah b. Amr b. Âs (ö. 65/684-85)²⁰⁵ gibi hadisleri yazmak isteyen sahâbeye özel bir izinle müsaade etmiştir.²⁰⁶ Ayrıca Enes b. Mâlik'ten aktarılan mevkûf rivayette “*İlmi yazarak kayıt altına alınız.*”²⁰⁷ buyurulmuştur.

Bu rivayetlere bakıldığında bazılarında hadisleri yazmak yasaklanmakta, bazılarında ise hadisleri yazmaya açık izin verildiği görülmektedir. Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'ye göre burada iki durum söz konusudur; ya yazma konusunda yasaklama hadisleri öncedir ya da yazmaya izin veren hadisler öncedir. Kabul edilmesi gereken görüş, yasaklama hadislerinin önce olmasıdır.

Hicretin ilk yıllarına kadar hâfız ve kurrâ sayısı az olunca Kur'ân ile hadisin karışma endişesi akla gelmiş, dolayısıyla Resûlullah'ın hadisleri yazma yasağı mevzu bahis olmuştur. Okuma yazma bilenlerin ve hâfızların sayısı artınca, Kur'ân Müslümanlar tarafından özümseince bu endişe ortadan kalkmış ve hadisleri yazma yasağı da kaldırılmıştır.²⁰⁸

Sahâbenin çoğu yazma yasağından sonra gelen izni anlayıp, sünneti kayıt altına almışlardır. Sahâbenin yazdığı sahîfelerden bazıları şunlardır:

- a. Hz. Ali'ye (r.a.) ait olan sahîfe: Buhârî (ö. 256/870) bu sahîfeleri senediyle birlikte Ebû Cüheyfe'den (ö. 74/693) rivayet etmiştir. Ebû Cüheyfe, Hz. Ali'ye (ö. 40/661) “*Yanında yazılmış kitap var mı?*” diye sorunca Hz. Ali, “*Hayır, sadece Allah'ın kitabı, Müslümana verilen anlayış kabiliyeti ve şu sahîfedekiler var.*” demiştir. Ebû Cüheyfe, “*Bu sahîfedekiler nedir?*” diye sorunca o da “*Diyet, bir Müslümanın bir kâfir karşılığında öldürülemeyeceği.*” şeklinde cevap vermiştir.²⁰⁹ Buradan Hz. Ali'nin kendisine ait bir hadis sahîfesi olduğu anlaşılmaktadır.

²⁰⁴ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 17.

²⁰⁵ bkz. Ebû Davud, “İlim”, 3.

²⁰⁶ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 17.

²⁰⁷ Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberâni, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk. Hamdî es-Selefi (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 1/106

²⁰⁸ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 18-19.

²⁰⁹ Buhârî, “İlim”, 111.

- b. Abdullah b. Amr b. Âs'a (r.a.) ait olan *Sahife-i Sâdıka*: Bu sahîfeye bizzat kendisi bu ismi vermiştir.²¹⁰ İbn Esîr (ö. 630/1233), *Sahife-i Sâdıka*'nın 1000 hadis içerdiğini zikretmiştir.²¹¹
- c. Câbir b. Abdullah'a (r.a.) (ö. 78/697) ait olan sahîfe: Katâde b. Diâme (ö. 117/735) bu sahîfeler hakkında şöyle demiştir; “*Câbir diğerlerinden daha çok yazmaya özen gösterirdi.*”²¹² Onun bu sözünden Câbir b. Abdullah'a ait sahîfeler olduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklarımızda Câbir b. Abdullah'ın iki sahîfesinden bahsedilmektedir. Bunlardan biri “*Hac Menâsikine Dair Sahîfesi*” iken diğeri Süleymân b. Kays el-Yeşkûrî'nin yazdığı “*Muhtelif Konulara Dair Sahîfesi*”dir.²¹³

2.2.4.2. Sünnetin Tedvîn Edilmesi

Resûlullah'ın vefatından sonra hadislerin toplanmasını ilk düşünen kişi Hz. Ebû Bekir (r.a.) (ö. 13/634) olmuştur. Ayetleri topladıktan sonra hadisleri derlemek için çalışma başlatmıştır. Bazı sahâbîlerin kendisinin işitmediği, başkalarının naklettiği rivayetleri topladığını görünce bu durumun sakıncalarını düşünerek tedvînden vazgeçmiş, hatta 500 hadis içeren kendi sahîfesini de yakmıştır. Sebebi olarak da hadisleri güvenilir kimselerden aldığını, fakat bu kişilerin Resûlullah'ın ağzından çıktığı şekilde nakledip nakletmediklerini bilmediği için bunun sorumluluğunu üstlenmekten çekindiğini belirtmiştir.²¹⁴

Hz. Ebû Bekir'den (r.a.) sonra Hz. Ömer (r.a.) (ö. 23/644) de hadislerin tedvîni düşünmüş, bu konuyu sahâbîlerle istişare etmiştir. Onlardan olumlu görüş almış, fakat hadislerle daha fazla iştil edilip, ayetlerin ikinci plana düşeceği kaygısıyla hadislerin tedvîninden vazgeçmiştir.²¹⁵

²¹⁰ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 20.

²¹¹ İzzeddin İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, (b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1286), 3/233.

²¹² İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübra*, (Beyrût: Dâru Sâdır, 1957), 2/189.

²¹³ Abdurrahman Ece, *Câbir b. Abdullah ve Hadis Tarihindeki Yeri*, (Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 315.

²¹⁴ Ebû Abdillâh Şemsü'dîn Muhammed ez-Zehebî, *Tezkiratü'l-Huffâz* (Beyrût: Dâru'l Kutubu'l İlmiyye, 1374), 1/5.

²¹⁵ Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannağ*, thk. Habîburrahmân el-A'zamî, (Beyrût: el-Mektebetul-İslâmî, 1403), 11/257-258.

Hız. Ömer'den (r.a.) sonra yaşanan siyasi karışıklıklar hadislerin tedvîni konusunun gündemden düşmesine sebep olmuştur. Ta ki İslâm geniş coğrafyalara yayılıp, farklı kültürlerle karşılaşılınca, bid'at faaliyetleri yaygınlaşınca, uydurma hadisler ortaya çıkınca buna karşılık sahâbe farklı şehirlere dağılıp, çoğu savaş veya farklı sebeplerle vefat edince, zabt azalıp ezber melekesi zayıflayınca sünnetin tamamının tedvîn edilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Ömer b. Abdülazîz (ö. 101/720), Medine valisi ve kadısı olan Ebû Bekir b. Hazm'a (ö. 120/738) bir emirnâme gönderip ondan Resûlullah'ın hadislerini araştırmasını ve yazmasını istemiştir. Sebebini de “*İlmin yok olmasından, âlimlerin gitmesinden (vefatından) endişe ediyorum.*” olarak açıklamıştır. Ayrıca Amre bint Abdurrahman (ö. 106/724) ve Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir'in (ö. 107/725) yanlarında sünnet kabilinden ne varsa yazılmasını istemiştir.

Bu şekilde Ömer b. Abdülazîz, Medine dışındaki diğer İslâm şehirlerinin yöneticilerinden de aynı şeyi isteyerek hadislerin tedvîninde önemli bir adım atmış oldu. Böylelikle âlimler sünneti yazmaya ve tedvîn etmeye yönelmiş oldular. İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742), İbn Cüreyc (ö. 150/767), İbn İshâk (ö. 151/768), Saîd b. Ebû Arûbe (ö. 156/773), Evzâî (ö. 157/774), Rebî' b. Sabih (ö. 160/777), Süfyan es-Sevrî (ö. 161/778), Hammâd b. Seleme (ö. 167/784), Mâlik b. Enes (ö. 179/795), Abdullah b. Mübarek (ö. 181/797) ve Hüseyim b. Beşîr (ö. 183/799) hadisleri tedvîn eden ilk kişiler olmuşlardır.

Bu dönemdeki âlimlerin çoğu ahkâm ile ilgili hadislerini toplarken, İbn Şihâb ez-Zührî fiili sünnetleri ve sahâbe kavillerini de eklemiştir. Böylelikle hadis anlayışında yeni bir çıkır açmış, sonraki dönemi de etkilemiştir.

Bu dönem eserlerinin asılları zaman içerisinde kaybolmuş, fakat bu eserlere dayanıp kaleme alınan eserler sayesinde günümüze intikal etmişlerdir. Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, bunların içerisinde İmam Mâlik'in *Muvatta* isimli kitabının günümüze ulaştığını ifade etmiştir.²¹⁶

2.2.4.3. Sahîh Hadisin Tedvîni

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'ye göre sünnetin tedvîniyle alakalı resmi emrin ardından kaleme alınan eserlerin çoğunda derleme faaliyetlerinde, sahih haberler ile

²¹⁶ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 21-22.

sakim haberleri ayırt etmeye dikkat edilmemiş, hadislerden nasîh ve mensûh göz önünde bulundurulmamıştır. Ayrıca hadislerin tertibine, birbirleriyle uyumuna dikkat edilmemiştir. Bu durum hadis ilminin erbabı olmayan kişilerin anlamasını zorlaştırmıştır.²¹⁷

Bunun üzerine Buhârî, isnadı sahih olan hadislerden büyük bir kısmını cem etmek için harekete geçmiştir. Bu hadisleri tefsir, siyer, fıkıh gibi konulara ayırıp, hadis usûlü âlimlerinin açıklamış olduğu usûl ve kaideleri göz önünde bulundurarak *Sahîh* adlı eserini kaleme almıştır. Buhârî'den sonra İmam Müslim (ö. 261/875), İbn Hüzeyme (ö. 311/924) ve İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahih* adını verdikleri eserleri birbirini takip etmiştir.²¹⁸

2.2.5. Sünneti Muhafaza Etme Çalışmaları

Resûlullah'ın söz, fiil ve takrirlerinin dinin temelini oluşturduğu konusunda Müslümanlar ittifak etmişlerdir. Sünneti kabul etmek dini kabul etmek olarak görülmüştür. İbn Sîrîn'in (ö. 110/729) "*Muhakkak ki Hadis İlmi dindir. O halde dininizi kimden aldığınıza dikkat edin.*"²¹⁹ sözü bu ilmin önemini göstermektedir.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'ye göre sünneti muhafaza konusunda üzerinde durulması gereken ilk husus sahâbenin sünneti öğrenmeye gösterdiği özendir. Sahâbe, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ev dışındaki tasarruflarının tamamını müşahede etmiş, gerek ibadet gerekse günlük işlerindeki söz, fiil ve takrirlerini tebliğe ve rivayete teşvik eden ifadelerle muhatap olmuşlardır.²²⁰ Zira Efendimiz; "*Allah bizden her hangi bir şeyi işiten ve işittiği gibi de tebliğ edip başkalarına aktaran kişinin yüzünü ak etsin. Nice tebliğ edilen kişi benden işiterek tebliğ edenden daha anlayışlı ve kavrayışlı olabilir.*"²²¹ buyurmuştur.

Sahâbe gördükleri ve işittiklerinin tamamını almaya, öğrenmeye ve uygulamaya çaba göstermişlerdir. Sahâbilerden bazıları Resûlullah'ın meclisine gitme hususunda nöbetleşirlerdi. Biri Hz. Peygamber'in meclisine katılır, diğeri günlük işleri görürdü. Günün sonunda bir araya gelip duyduğu ve gördüğü her şeyi diğeri sahâbiye anlatırdı.

²¹⁷ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 23.

²¹⁸ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 23-24.

²¹⁹ Müslim, "Mukaddime", 8.

²²⁰ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 26.

²²¹ Tirmizi, "İlim", 7; İbn Mâce, "Mukaddime", 18; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/437; Dârimî, "Mukaddime", 24.

Ertesi gün yer değiştirilir ve bu durum böyle devam ederdi.²²² Bunun en çok bilinen örneği Hz. Ömer'in komşusuyla yaptığı uygulamadır.²²³

Farklı kabilelerden, beldelerden insanlar Medine'ye gelir ve bir müddet orada kalırlardı. Hz. Peygamber'den (s.a.v.) dinin hükümlerini öğrenir, kendi beldelerine birer muallim olarak geri dönerlerdi. Sahâbenin gayreti öyle bir noktaya ulaşmıştı ki bazıları hadis talep etmek, bildikleri hadisi tekrar dinlemek amacıyla rihle denilen ilim yolculuklarına çıkmışlardır.²²⁴ Mesela; Câbir b. Abdullah (ö. 72/691), Abdullah b. Üneys'in (ö. 54/647) yanında bulunan "*Mezâlim*" hakkındaki hadisi sormak amacıyla Medine'den Şam'a gitmiştir.²²⁵

Ebû Eyyûb el-Ensârî (ö. 49/669) de Medine kentinden Kahire'ye giderek Ukbe b. Âmir'e (ö. 58/678) "*Kim bir Müslümanın ayıbını örterse, Allah da kıyamet günü onun ayıbını örter.*"²²⁶ hadisini sormuştur. Hadis öğrenmedeki gayretler müksirûn şeklinde ifade edilen 1000'den fazla hadis rivayet eden sahâbilerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunlar; Ebû Hureyre (ö. 58/678), Hz. Âişe (r.anha) (ö. 58/678), Abdullah b. Abbas (ö. 68/687/88), Abdullah b. Ömer (ö. 73/693), Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693), Câbir b. Abdullah (ö. 78/697) ve Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12)'dir.²²⁷

Tâbiîn de sahâbede gördüğü sünneti elde etme, öğrenme hususundaki gayretine mirasçı olmuş, aynı heyecan ve aşkla bu ilim için gerekli gayreti göstermiştir. Hadis öğrenme, hadisleri rivayet edenleri sorgulama, eleştirme ve tedvîn hususunda önemli çalışmalar yapmış, hadis yolculuklarına çıkmışlardır. Bu yolculuklarda aldıkları rivayetleri sıkı bir elemeye tabi tutmuş, bunlardan güvenilir gördüklerini nakletmiş, bunun için de belirli kurallar getirmişlerdir. Bu kuralların başında da hadisin kimden alındığını gösteren isnad sorgulama yöntemi olmuştur. Bu üstün çabalar hem sahâbenin hem de tâbiînin ihtiyatlı olduğunun göstergesidir.²²⁸ Mesela; Muğîre b. Şu'be (ö. 50/670), Hz. Ebû Bekir'e "*Nine için mirasta 6'da 1 vardır.*" deyince Hz. Ebû Bekir Muğîre'den

²²² el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 26.

²²³ bkz. Buhârî, "İlim", 27; Müslim, "Talak", 34.

²²⁴ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 27.

²²⁵ bkz. Buhârî, "İlim", 19.

²²⁶ Buhârî, "Mezalim", 3; Müslim, "Birr", 58

²²⁷ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 27.

²²⁸ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 28.

şahit getirmesini talep etmiş, o da Muhammed b. Mesleme'yi (ö. 43/663) tanık olarak getirmiştir.²²⁹

Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin (ö. 42/662-63) Hz. Ömer'e eve girmek için üç kez izin istendiğinde kendisine cevap verilmediğinde geri dönülmesi gerektiğini ifade eden rivayeti konuyla ilgili başka bir örnektir.²³⁰ Hz. Ömer bu rivayeti işitince Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den şahit getirmesini istemiş, o da şahitlik edecek Übey İbni Kâ'b'ı (ö. 33/654) getirmiştir.²³¹

Râvide bulunması gereken adalet ve zabt kriterleri gelişinceye kadar bu metot kullanılmaya devam etmiştir. Zamanla bu metot da gelişim göstererek Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'ye göre şu 5 önemli durumu ortaya çıkarmıştır:

2.2.5.1. Sened ve Metin Tenkit Kriterlerinin Ortaya Çıkması

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'ye göre hadis âlimleri, senedle ilgili râvide adalet ve zabtı; yalancılardan, açıktan günah işleyenlerden ve bid'at ehlinde hadis alınmaması gerektiğini; senedin başından sonuna kadar muttasıl olması gerektiğini şart koşmuşlardır. Metinle ilgili ise hadis âlimleri sahih, hasen ve zayıf hadis çeşitlerinin kural ve kaidelerini açıklamışlardır.²³²

Mevzû' hadisin ise alametlerini şöyle sıralamışlardır;

- a. Uyduran kişinin itirafı
- b. Uyduran kişinin ikrarı yani açık açık söylemese de sözlerinin kendisini ele vermesi
- c. Hadisin herhangi bir te'vili kabul etmeyecek şekilde akla muhalif olması
- d. Hadisin hislere ve görülene muhalif olması
- e. Hadisin kitap, sünnet veya icmânın kat'i delillerine muhalif olması
- f. Yalan üzerine birleşmesi mümkün olmayacak bir topluluğun yalancılığını ifade etmesi

²²⁹ Ebû Dâvud, "Ferâiz", 5; Tirmizî, "Ferâiz", 10; İbn Mâce, "Ferâiz", 4.

²³⁰ bkz. Müslim, "Edeb", 33-37; Buhârî, "İsti'zân", 13; Tirmizî, "İsti'zân", 3; İbn Mâce, "Edeb", 17.

²³¹ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 28.

²³² el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 29.

- g. Bir olay gerçekleştiğinde bu olayın büyük bir topluluk tarafından nakledilmesi gerekirken tek kişi tarafından nakledilmesi
- h. Küçük bir hataya karşı şiddetli tehdit bulunması veya değersiz, küçük bir işe karşı büyük sevap vaatlerinin bulunması
- i. Râvinin Râfizî olması, aktardığı hadisin de Ehl-i beyt'in üstünlükleri ile alakalı olması²³³

2.2.5.2. Hadis Usûlü İlminin Ortaya Çıkması

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'ye göre Hadis Usûlü ilminin ortaya çıkması sünneti muhafaza etmek adına yapılan önemli bir çalışma olup, sünnete verilen önemin bir göstergesidir. Bu ilim, hadisin kabul ve red kaidelerini kayıt altına alan, isnad türlerini, râvilerin tabakalarını, râvilerin hadis alma keyfiyetlerini, hadisi alma yollarının kısımlarını açıklayan ve bu hususlarda kendisine itimat edilen bir ilimdir.

Bu ilim; râvinin rivayet lafızlarını nasıl aktardığını, kendilerinden hadis almış olduğu kimselerle kopukluk olma durumunu, bunların mertebelerini, hadisin manen nakledilmesinin câiz olup olmadığını, hadiste olmayan şeyin hadise eklendiğini, sika râvinin hadiste bir ziyade ile tek kalması durumunu bilmektir. Ayrıca bu ilim; müsned hadisin şartlarını, âli ve nâzil isnâdı, mürsel, munkatı', mu'dal gibi hadis çeşitlerini, râvileri cerh ve tadil etmeyi, mertebelerini, sahih, hasen, zayıf hadisleri ve kısımlarını, mütevatir ve ahad haberleri, hadis imamlarının üzerine ittifak ettiği ve aralarında örf haline gelen hususları bilmektir.

Bu ilim dalında ilk yazılan eser el-Kâdı Ebî Muhammed er-Râmhürmüzî'nin (ö. 360/971) *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâî* adlı eseridir. Bu alanda yazılmış önemli eserlerden biri de İbnü's-Salâh'ın (ö. 643/1245) *Mukaddime*'sidir. Yazılan eser üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır.²³⁴

²³³ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 30 krş. Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebi Bekr, *Tedribu'r-Râvî Şerhu Takrîbi'n-Nevevî*, thk. Abdulvehhâb Abdullâtif (Mısır: Matba'atü's-Sa'âde, 1386), 1/276.

²³⁴ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 31.

2.2.5.3. Sahih Hadislerin Tedvîn Edilmesi

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'ye göre sahih hadislerin tedvîn edilmesi Resûlullah'ın sünnetine verilen önemin göstergesi olup, sünnetlerini öğrenmenin ve onların titizlikle korunduğunun göstergesidir.

Özellikle Buhârî ve Müslim'in *Sahih* ismini verdikleri eserleri, sahih hadisleri bir araya getirme ve inceleme noktasında büyük bir çabanın sonucu olmuştur. Bu iki kitap, âlimler tarafından büyük ilgi görmüş, ders olarak okutulmuş, şerh edilmiş, çok sayıda çalışmaya konu olmuştur. Bu bağlamda İbn Hacer (ö. 852/1449), *Fethu'l-Bârî* isimli eserinde *Sahîh-i Buhârî*'yi şerh etmiş, *Hedyü's-Sârî* isimli müstakil bir cilt kaleme almıştır.²³⁵

2.2.5.4. Râvileri İnceleme Çalışmaları

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'ye göre râvilerle ilgili inceleme çalışmalarından kastedilen, râvilerin dinî ve ilmî açıdan eleştirilmelerini ele alan cerh ve ta'dîl ilmidir. Bu ilim râvilerden özel lafızlarla ve bu lafızların mertebelerinden bahseder.²³⁶ Bu çalışmalar da sünnete verilen önemin göstergelerinden biridir.

İmam Zehebî (ö. 748/1348), *Mizânü'l-İ'tidâl* isimli kitabının mukaddimesinde bu konuya ilk temas edenin Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813) olduğunu ifade etmiştir.²³⁷ Onu öğrencileri Yahyâ b. Maîn (ö. 233/848), Ali b. Medînî (ö. 234/848-49), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Amr b. Ali el-Fellâs (ö. 249/864) takip etmiştir. Daha sonra İmam Buhârî (ö. 256/870), Ebû İshak es-Sa'dî el-Cûzcânî (ö. 259/873), İmam Müslim (ö. 261/875), Ebû Zür'a er-Râzî (ö. 264/878) ve Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890) gibi âlimler takip etmiştir. Onları da Tirmizî (ö. 279/892), İmam Nesâî (ö. 303/915), İbn Huzeyme (ö. 311/924) ve Ukaylî (ö. 322/934) gibi âlimler takip etmiştir.²³⁸

Kâtip Çelebi'ye (ö. 1067/1657) göre bu konuda yazılmış en eski eser Ebû'l-Hasan el-İclî'ye (ö. 261/875) ait *el-Cerh ve't-Ta'dîl* isimli eseridir. Ondan sonra İbn Ebû Hâtim'in (ö. 327/938) aynı isimle anılan *el-Cerh ve't-Ta'dîl* isimli eseri daha sonra da

²³⁵ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 32.

²³⁶ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 32.

²³⁷ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed Ez-Zehbî, *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl* (Kahire: y.y., 1963), 1/1.

²³⁸ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 33.

İbn Adî'nin (ö. 365/976) *el-Kâmil* isimli eseri gelmektedir. Bunların içinde en üstünü olarak da *el-Kâmil*'i göstermektedir.²³⁹

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî İslâm âlimlerinin bu çalışmaların yanında râvileri özelliklerine göre çeşitli sınıflandırmalara tabi tuttuklarını, bu konuda çok sayıda eser kaleme aldıklarını belirtmiştir. Bu eserlerden bazıları şunlardır;

a. Sadece Zayıf Râvileri Ele Alan Eserler

Buhârî'nin, Nesâî'nin, Ukaylî'nin ve Hâkim en-Nîsâbûrî'nin (ö. 405/1014) *ed-Du'afa* isimli eserleri, İbn Adî'nin *el-Kâmil* isimli eseri, Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Mîzânü'l-İ'tidâl* isimli eseri, İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Lisânü'l-Mîzân* isimli eseri, İbn Hibbân'ın *el-Mecrûhîn* isimli eseri râvilerden zayıf kabul edilenleri bir araya getirmiş çalışmalarıdır.²⁴⁰

b. Sadece Güvenilir Râvileri Ele Alan Eserler

İbn Hibbân'ın, İbn Şâhin'in (ö. 385/996) ve el-İclî'nin (ö. 261/875) *es-Sikât* isimli eserleri ile Zeynüddin Kâsım b. Kutluboğa'nın (ö. 879/1474) *es-Sikât mimmen lem yeka' fi'l-Kütübi's-Sitte* isimli eseri sadece güvenilir râvileri bir araya getiren çalışmalarıdır.²⁴¹

c. Güvenilir ve Zayıf Râvileri Ele Alan Eserler

Buhârî'nin ve İbn Ebû Hayseme'nin (ö. 279/892-93) *et-Târih* isimli eserleri ve İbn Ebû Hâtim'in *el-Cerh ve't-Ta'dîl* isimli eseri güvenilir ve zayıf râvilere hep beraber değinen çalışmalarıdır.²⁴²

d. Sadece Kütüb-i Sitte Râvilerini Ele Alan Eserler

Abdulgâni el-Makdisî'nin (ö. 600/1203) *el-Kemâl* isimli eseri, Yusuf b. Abdurrahman el-Mizzî'nin (ö. 742/1341) *Tehzîbü'l-Kemâl* isimli eseri, İbn Hacer'in *Tehzîbü't-Tehzîb* ve *Takrîbü't-Tehzîb* isimli eseri ve el-Hazrecî'nin *el-Hülâsa* isimli eseri sadece *Kütüb-i Sitte* râvilerine tahsis edilen çalışmalarıdır.²⁴³

²³⁹ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, (İstanbul: y.y. 1971), 1/582.

²⁴⁰ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 33.

²⁴¹ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 34.

²⁴² el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 34.

²⁴³ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 34.

2.1.5.5. Mevzû Rivâyetleri İnceleme Çalışmaları

Âlimlerin hadis ve sünnete vermiş oldukları itinanın bir göstergesi mevzu, zayıf ve meşhur hadisleri incelemek için özel eserler kaleme almalarıdır. Bu eserlerde zayıf, hadis uyduran ve yalan söylediği tespit edilen râvilerle birlikte, rivâyet ettikleri hadislerin bir bölümüne de yer verilmiştir. Mevzû hadisleri ve önde gelenlerini zikretmeyi amaçlayan eserler *Mütekaddimûn*'un eserlerinde derlenmiştir. Bu eserlerin sayıları 40'a ulaşmaktadır.²⁴⁴

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin sünnet ve hadis ilmi ile ilgili açıklamalarına baktığımızda kendisinin ehl-i hadisin çizgisini takip ettiği, onların metodunu benimsediği görülmektedir. Müellif, hadis ilmine sahip çıkan, hadis ve sünnete önem veren, hadise göre amel etmeye çalışan bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.3. HADİS ESERLERİNİN MUHTEVASI

Çalışmamızın bu kısmında Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin hadis alanında yazmış olduğu eserlerden matbu hale getirilip ulaşabildiklerimiz ele alınacaktır.

2.3.1. *el-Menhelü'l-Latîf fi Usûli'l-Hadîsi's-Şerîf*

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, eserinin hadis terminolojisi ile ilgili konuları içerdiğini, eserini hadis ilmine yeni başlayan ve bu alanda kendisini geliştirmek isteyenler için kaleme aldığını belirtmiştir.²⁴⁵

Bu eser 6 bölümden oluşmaktadır;

Birinci bölümde; sünnetin tanımı, sünnetin delil oluşunun açıklaması, sünnetin hüküm koyma konusunda başvurulacak ikinci kaynak oluşu, sünnetin tedvîn tarihi, İslâm ümmetinin sünnete verdiği önem ve sünneti muhafaza etmek için göstermiş oldukları çaba yer almaktadır.

İkinci bölümde; hadis ilmi ve hadis usûlü ilmi ile alakalı önemli tanımlar, hadis ilminin ve hadisçilerin faziletleri yer almaktadır. Bu bölüm içerisinde hadis ilmi iki kısımda ele alınıp, bu kısımlar dirayet ve rivayet şeklinde isimlendirilmektedir. Bununla beraber sened, metin, isnad gibi kavramlara da açıklık getirilmektedir. Eserde ayrıca

²⁴⁴ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 35.

²⁴⁵ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 5.

hadis, sünnet, haber ve eser kavramları arasındaki farklar; hadis-i nebevî, hadis-i kudsî ve Kur'ân konuları ele alınmaktadır.

Üçüncü bölümde; daha çok mustalahu'l-hadis yani hadis usûlü konuları yer almaktadır. Sahih, hasen, zayıf, merfû, maktû', mevkûf, müsned, muttasıl, müselsel, garib, aziz, meşhur, mütevatir, munkatî', mu'dal, müdelles, mürsel, muallak gibi hadis çeşitlerinin tanımları, örnekleri, kısımları ve hükümleri üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmuştur.

Dördüncü bölümde; sahâbe ile alakalı konular yer almaktadır. Sahâbenin tanımı, fazileti, üstünlükleri, tabakaları, çok hadis rivayet edenleri, onlarla ilgili olaylar ve haberler bu bölümün konusunu oluşturmaktadır.

Beşinci bölümde; hadis kitaplarının tabakaları ve çeşitleri yer almaktadır.

Altıncı bölümde ise; hadis imamlarının en meşhur olanları, kitapları, üstünlükleri ve ayırıcı özellikleri yer almaktadır.²⁴⁶

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, bu eserinde sahâbe ile ilgili konulara geniş yer vermiştir. Sahâbeyi, Hz Peygamber'i görmüş, onun getirdiklerine iman etmiş ve bu inanç üzere vefat etmiş kişi olarak tarif etmiştir. Sahâbe hakkında isim ve biyografi bilgilerini ilk toplayan kişinin de İmam Buhârî olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁷

Sahâbenin adaleti konusunda Hz. Ali ve Hz. Muaviye arasındaki savaşa katılmış veya katılmamış olsalar bile İslâm âlimlerinin ittifakı ile tamamının adil olduğunu ifade etmiştir. Bu durumun sahâbenin İslâm'a olan bağlılıklarından, Resûlullah'ın vefatından sonra bile emirlerine yapışmış olmalarından, Kitap ve sünneti tebliğ etmelerinden, canlarını ve mallarını çekinmeden Allah yolunda feda etmelerinden, fetih faaliyetlerinde bulunmalarından, insanların doğru yolu bulmalarına vesile olmalarından, kahramanlık, cömertlik ve îsar noktasında en ileri seviyede olmalarından, karşı safta olan babalarını ve evlatlarını öldürmekten geri durmamalarından kaynaklandığını ifade etmiştir.

²⁴⁶ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 5-6.

²⁴⁷ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 171.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî ayrıca sahâbenin kendilerinden sonra gelen ve âdil oldukları söylenen kimselerden de üstün olduklarını ve bunun sözüne itimat edilecek olan âlimlerin tamamının görüşü olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁸

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, sahâbenin âdil oluşunu Kur'ân'dan "*İşte böylece, siz insanlara şahit olasınız, peygamber de size şahit olsun diye sizi aşırılıklardan uzak bir ümmet yaptık.*"²⁴⁹ "*Muhacirlerin ve ensarın ilkleri ile onlara güzelce uyanlardan Allah hoşnut olmuştur, onlar da O'ndan razıdırlar. Onlara, sonsuza dek hep içinde kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler hazırlanmıştır. Büyük bahtiyarlık işte budur.*"²⁵⁰ gibi ayetlerle desteklemiştir.²⁵¹

el-Mâlikî, sahâbenin âdil oluşuna sünnetten de deliller getirmiştir. Abdullah b. Mesud'dan gelen rivayette Efendimiz şöyle buyurmuştur; "*Sizlerin en hayırlısı benim içinde bulunduğum nesildir. Sonra da onları takip edenlerdir.*"²⁵² Abdullah b. Mugaffel'den (ö. 59/619) rivayetle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur; "*Ashabım hakkında Allah'tan sakının, Allah'tan sakının. Onları benden sonra kendisine atış yapılan hedef tahtası edinmeyin, kim onları severse bana olan sevgisinden dolayı sever, kim de buğzederse bana olan kininden ötürü buğzeder. Kim onlara eza ederse bana eziyet etmiştir, kim bana eziyet ederse Allah'a ezada bulunmuştur. Kim de Allah'a eza etmişse Allah'ın o kulu tutup yakalaması yakındır.*"²⁵³ Bunun gibi başka hadislerle sahâbenin adaleti konusu desteklenmiştir.²⁵⁴

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, sahâbenin âdil oluşuna icmadan da deliller getirmiştir. İbnü's-Salâh'ın (ö. 643/1245) "*Hiç kuşkusuz ümmetin tamamı sahâbenin âdil oluşunda icmâ etmiştir. Onlardan fitneye karışanların hükmü de budur.*"²⁵⁵ dediğini kaydetmiştir. İbn Abdilber (ö. 463/1071), İmam Nevevî (ö. 676/1277) ve İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî (ö. 478/1085) gibi âlimlerin de aynı görüşte olduklarını eklemiştir.

²⁴⁸ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 172.

²⁴⁹ el-Bakara 2/143.

²⁵⁰ et-Tevbe 9/100.

²⁵¹ bkz Âl-i İmrân, 3/110; Fetih, 48/29; Enfâl, 8/64; Neml, 27/59.

²⁵² Buhârî, "Fedâilü's-Sahâbe", 1; Müslim, "Fedâilü's-Sahâbe", 216.

²⁵³ Tirmîzi, "Kitabu'l-Menâkib", 59; İbn Hibbân, *Sahih*, 9/189.

²⁵⁴ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 175.

²⁵⁵ Ebû Amr Osman b. Abdirrahman İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadîs*, thk. Nûreddîn İtr (Beyrut: Dârü'l-fikr, 1972) *Mukaddime*, 147.

el-Mâlikî, sahâbenin âdil olduğunu söylemenin onların ismet sıfatına sahip, günahsız oldukları anlamına gelmediğini, kastedilenin adalet ve zabt noktasında araştırma yapmadan rivâyetlerinin kabul edilmesi olduğunu ifade etmiştir. Adalet ve zabt vasıflarını zedeleyecek büyük günah işlemelerinin bu vasfın dışında olduğunu böyle bir durumun da söz konusu olmadığını eklemiştir.²⁵⁶

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, sahâbeden İslâm'a ilk giren kişinin kim olduğu ile ilgili ihtilafların olduğunu bu konuda İbnü's-Salâh'ın görüşünü benimsediğini belirtmiştir.²⁵⁷ Buna göre hür erkeklerden İslâm'a giren ilk kişi Hz. Ebû Bekir, çocuklar arasından Hz. Ali, kadınlardan Hz. Hatice, azatlı olan kölelerden Zeyd b. Hârise ve köleler içerisinden Bilal-i Habeşi olmuştur.²⁵⁸

el-Mâlikî, sahâbenin sayısının oldukça fazla olduğunu Ebû Zür'a'nın ifadesine göre Veda Haccına 40.000, Tebük Gazvesi'ne ise yaklaşık 70.000 kişinin katıldığını, sahâbe farklı farklı beldelerde buldukları için sayılarını tam olarak tespit etmenin mümkün olmadığını belirtmiştir.²⁵⁹

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'ye göre sahâbenin en faziletlieleri Hz. Ebû Bekir, sonra da Hz. Ömer'dir. O, bu sıralamada herhangi bir ihtilafın olmadığını bildirmiştir. Sıralamanın devamında Hz. Osman, Hz. Ali, Aşere-i Mübeşşere, Bedir Ashabı, Uhud, Ashabı ve Rıdvan Biatına katılanlar yer almaktadır.²⁶⁰

el-Mâlikî, es-Sâbikûne'l-Evvelûn konusuna da değinmiş, ensar ve muhacirden öne geçenler olduğunu ifade etmiştir. Bu ifade ile ne kastedildiği hususunda ihtilaf olduğunu Rıdvan Biatı'na katılanlar, iki kıbleye doğru namaz kılanlar, Bedir Ashabı, Mekke'nin fethinden önce İslâm'a girenler şeklinde dört farklı görüşün olduğunu bildirmiştir.²⁶¹ Daha sonra da cennetle müjdelenen on sahâbeyi ayrıntılı bir şekilde tanıtmıştır.²⁶²

²⁵⁶ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 177.

²⁵⁷ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 178.

²⁵⁸ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 150.

²⁵⁹ Ebu'l-Fazl Zeynüddin Aburrahîm el-İrâkî, *et-Tebşıra ve't-Tezkire* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 3/20; Şemsuddin Muhammed es-Schâvî, *Fethu'l-Mugis bi-Şerhu Elfiyyeti'l-Hadis li'l-İrâkî*, thk. Eş-Şeyh Ali Hüseyin, (b.y.: Dâru'l-İmâmi't-Taberî, 1412/1992), 4/108.

²⁶⁰ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 179-180.

²⁶¹ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 181.

²⁶² el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 181-182.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, fetva veren sahâbilere de değinmiştir. Abdullah b. Abbas'ın sahâbe içinde en çok fetva veren kişi olduğunu, onu Hz. Ömer, Abdullah b. Ömer, Hz. Aişe, Abdullah b. Mes'ud (ö. 32/652-53), Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665) ve Hz. Ali'nin takip ettiğini söylemiştir. Bu yedi isimden sonra fetva çokluğu noktasında yirmi sahâbenin geldiğini, onlardan sonra da az fetva veren yaklaşık yüz yirmi sahâbenin olduğunu söylemiştir.²⁶³

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, sahâbe arasında ilmiyle öne çıkan dört Abdullah olduğunu, bunların "*Abâdile*" tabiri ile ifade edildiğini söylemiş, bu kişilerin Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Amr ve Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692) olduğunu söylemiştir.²⁶⁴

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, sahâbelerden vefat eden son sahâbinin Ebû't-Tufeyl Âmir b. Vâsile b. Abdillâh el-Leysî (ö. 100/718-19) olduğunu ve onun Mekke'de vefat ettiğini belirtmiştir. İmam Müslim, İbnu's-Salah, Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014) gibi âlimlerin de aynı görüşte olduklarını eklemiştir.

Sahâbeden farklı bölgelerde vefat edenlere gelince son vefat eden sahâbenin Basra'da Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12), Kûfe'de Abdullah b. Ebû Evfâ (ö. 86/705) olduğunu belirtmiş onun Rıdvan Biati'na katılanlar içinde son vefat eden sahâbe olduğunu da eklemiştir.²⁶⁵

Şam'da son vefat eden sahâbenin Abdullah b. Büsr el-Mâzinî (ö. 88/707) veya Sudey b. Aclân el-Bâhilî (ö. 86/705) olduğu ile ilgili iki görüşün olduğunu ama birinci görüşün daha doğru olduğunu belirtmiştir.

Mısır'da ise hayatını kaybeden son sahâbenin Abdullah b. Hâris b. Cez'ez-Zübeydî (ö. 86/705) olduğunu belirtmiştir. Medine'de son vefat eden sahâbe ile ilgili farklı görüşlerin olduğunu Câbir b. Abdullah (ö. 72/691), Sehl b. Sa'd (ö. 88/707), Sâib b. Yezîd (ö. 91/709) ve Mahmud b. Rabî'nin (ö. 99/717) öne çıktığını eklemiştir.²⁶⁶

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, sahâbe tabakalarına da değinmiş, bu konuda farklı görüşlerin olduğunu belirtip, Hâkim en-Nîsâbûrî'nin görüşünün daha isabetli

²⁶³ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 183.

²⁶⁴ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 184.

²⁶⁵ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 185.

²⁶⁶ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 186.

olduğunu eklemiştir. Sahâbeyi İslâm'a giriş önceliği ve ortaya koydukları gayrete göre on iki tabakaya ayırmıştır. Birinci tabaka, Mekke'de İslâm'a girmiş kişilerden oluşur. Cennetle müjdelenen on sahâbe de bunların içindedir. İkinci tabaka, Hz. Ömer'in Müslüman olduğunu Dâru'n-Nedve'de ilan etmesinden sonra orada Müslüman olan sahâbeden oluşur. Üçüncü tabaka, Habeşistan'a hicret eden sahâbeden oluşur. Habeşistan'a ilk hicret peygamberliğin beşinci yılında 14 kişiyle, ikinci hicret ise 83 kişiyle yapılmıştır. Dördüncü tabaka, Birinci Akabe Biati'na, beşinci tabaka ise İkinci Akabe Biati'na katılanlardan oluşur. Altıncı tabaka, Efendimiz Kuba'da iken Medine'ye ulaşan muhacirlerden oluşur. Bedir Gazvesi'ne katılanlar ise yedinci tabakayı oluşturur.

Hz. Ali'den rivayetle, Bedir ashabıyla ilgili Resûlullah Hz. Ömer'e şöyle buyurmuştur; *“Ne biliyorsun! Belki de Allah, Bedir'e katılanların durumlarına (rahmet ve mağfiret bakışıyla) bakmış ve (Ey Bedir Ehli) Ne yaparsanız yapın, ben sizleri bağışladım.”* demiştir.²⁶⁷ Sekizinci tabaka, Bedir ve Hudeybiye arasında hicret edenlerden oluşur. Rıdvan Biati'na katılanlar dokuzuncu tabakayı oluşturur. Onuncu tabaka, Hudeybiye Antlaşması ve Mekke'nin fethi arasındaki sürede hicret eden sahâbeden oluşur. On birinci tabaka, Mekke'nin fethedildiği gün Müslüman olanlardan, son tabaka ise Mekke fethi ve Veda Haccı gibi zamanlarda onu (s.a.v.) gören çocuklardan oluşur.²⁶⁸

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, *“Muksirûn”* olarak ifade edilen 1000'den fazla hadis rivayet etmiş 7 sahâbeden bahsetmiştir. Bu kişilerin Ebû Hureyre, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik, Hz. Aişe, Abdullah b. Abbas, Câbir b. Abdullah, Ebû Saîd el-Hudrî olduğunu belirtip, bunları hocası Abdullah b. İbrahim el-Alevî eş-Şınkî'tî'nin beyitiyle açıklamıştır.²⁶⁹

2.3.2. el-Kavâidü'l-Esâsiyye fî İlmi Mustalahi'l-Hadîs

Müellifin eseri tek bölümden oluşan bir kitapçık şeklinde kaleme alınmıştır. Eserde hadis ilmiyle ilgili bilinmesi gerekenler kısa ve öz bir şekilde yazılmıştır.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, eserinde öncelikle hadis ilminin iki farklı tanımını vermiştir.²⁷⁰ Rivâyetü'l-Hadis kavramının tanımını, konusunu ve faydalarını ele

²⁶⁷ Buharî, “Megazi”, 9.

²⁶⁸ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 187-189.

²⁶⁹ el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf*, 189.

²⁷⁰ el-Mâlikî, *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fî İlmi Mustalahi'l-Hadîs*, 2.

almış,²⁷¹ Dirâyetü'l-Hadis ilminin farklı ifade şekillerini, tanımını ve tanımda geçen kanun, sened ve metin kavramlarını tek tek açıklamıştır.²⁷² Hadis ilminin ve hadisçilerin faziletlerine kısaca değinmiştir.²⁷³ Hadis, sünnet, haber, eser ve kudsî hadis kavramlarını açıklamıştır.²⁷⁴ Ayrıca kudsî hadis ile Kur'ân-ı Kerim'i karşılaştırarak aralarındaki farklılıkları ele almıştır.²⁷⁵

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, kitabının devamında hadis çeşitlerini ele almış, hadisi sıhhat derecesine göre sahih, hasen ve zayıf olmak üzere üçe ayırmıştır. Ona göre sahih kavramının sözlük anlamı hasta kelimesinin zıttıdır. Terim anlamı ise adalet ve zabt sahibi râvilerin muttasıl bir senedle rivayet ettikleri şâz ve muallel olmayan hadis demektir.²⁷⁶ Sahih hadisi, senedin muttasıl olması, rivayet edenin adaletle davranması, râvinin zabt özelliklerinin tam olması, hadisin şâzlıktan ve illetten uzak olması şeklinde beş şarta bağlamıştır. Kendisiyle amel edilebilecek hadis çeşidi olduğunu da eklemiştir.²⁷⁷

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî hasen kavramının sözlük anlamını güzel olan şey, terim anlamını ise zabtı düşük olan râvilerin muttasıl senedle rivayet ettikleri şâz ve muallel olmayan hadis olarak tanımlamıştır.²⁷⁸ Sahih hadiste olduğu gibi hasen hadisi de beş şarta bağlamıştır. Bunlar; senedin muttasıl olması, râvinin âdil olması, râvinin zabt sahibi olması,²⁷⁹ hadisin şâzlıktan ve illetten uzak olmasıdır. Bu durumda üçüncü şart dışında sahih hadis ile hasen hadisin şartlarının aynı olduğunu eklemiştir.²⁸⁰ Hükmünün de delil getirme ve amel etme noktasında sahih hadisle aynı olduğunu ifade etmiştir. Çelişki durumunda ise sahih hadisin tercih edilmesi gerektiğini de eklemiştir.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, zayıf hadisi de tanımlamış, sözlük anlamının kuvvet kelimesinin zıttı olduğunu söylemiştir. Terim anlamının ise kabul özelliği kendisinde bulunmayan hadis olduğunu ve merdûd hadis olarak da ifade edildiğini eklemiştir.²⁸¹ Âlimlerin zayıf hadisin kısımları ile ilgili ayrılığa düştüklerini ifade

²⁷¹ el-Mâlikî, *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fî İlmi Mustalahi'l-Hadîs*, 3-4.

²⁷² el-Mâlikî, *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fî İlmi Mustalahi'l-Hadîs*, 5-7.

²⁷³ el-Mâlikî, *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fî İlmi Mustalahi'l-Hadîs*, 8-9.

²⁷⁴ el-Mâlikî, *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fî İlmi Mustalahi'l-Hadîs*, 10-12.

²⁷⁵ el-Mâlikî, *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fî İlmi Mustalahi'l-Hadîs*, 12.

²⁷⁶ el-Mâlikî, *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fî İlmi Mustalahi'l-Hadîs*, 15.

²⁷⁷ el-Mâlikî, *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fî İlmi Mustalahi'l-Hadîs*, 15-17.

²⁷⁸ el-Mâlikî, *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fî İlmi Mustalahi'l-Hadîs*, 18.

²⁷⁹ Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, buradaki râvinin sahihteki râviden daha düşük bir durumda olduğunu, zabtın düşük olduğunu kastetmiştir.

²⁸⁰ el-Mâlikî, *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fî İlmi Mustalahi'l-Hadîs*, 18.

²⁸¹ el-Mâlikî, *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fî İlmi Mustalahi'l-Hadîs*, 19.

etmiştir. Akâid ve fikhî konularda zayıf hadisle amel edilemeyeceğini ancak; faziletli ameller, terqip ve terhip, menkıbelerin anlatılması konularında amel etmenin caiz olduğunu belirtmiştir.²⁸²

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, bu hadis çeşitlerinden sonra kitabında merfû, müsned, muttasıl, mevkûf, maktû, munkatı, mu'dâl, mürsel, muallak, müselsel, garib, azîz, meşhûr, mütevatir, mu'anan, mübhem, müdelles, şâz ve mahfûz, münker ve ma'rûf, âlî ve nazil, müdrec, müdebbec, maktûb, muztarîb, muallel, metrûk, mevzû gibi hadis çeşitlerinin tanımlarını, hükümlerini ve örneklerini vermiştir.²⁸³

el-Mâlikî kitabının devamında hadis çeşitlerini tek tek ele aldıktan sonra sahâbe ve tâbiun konularına genişçe yer vermiştir. Onların faziletlerinden, ilk Müslüman olan sahâbilerden, cennete girecekleri daha hayatta iken kendilerine müjdelenen on sahâbiden, fetva veren sahabilerden, son dönemde hayatını kaybeden sahabilerden, çok hadis rivayet eden sahabilerden ve Fukahâ-i Seb'a'dan bahsetmiştir.²⁸⁴

Son olarak hadis imamlarından İmam-ı Mâlik, Ahmed b. Hanbel, İmam-ı Buhârî, Müslim b. Haccac, Ebû Dâvud, Tirmizî, Neseî, İbni Mâce ve onların eserlerine yer vermiştir.²⁸⁵

2.3.3. *Fethu'l-Karîbi'l-Mücîb alâ Tehzîb-i't-Terğîb ve't-Terhîb*

el-Mâlikî tarafından kaleme alınan ve hadis alanında yazmış olduğu eserlerinden biridir.²⁸⁶ Eserinde öncelikle sünnetin tanımını, tedvîn tarihini, muhafazasında âlimlerin çabasını ele almış,²⁸⁷ ardından hadis ilmi ile ilgili konulara geçmiştir. Hadisin sözlük ve terim anlamlarını, konusunu, gayesini, hadis usûlü ilminin farklı isimlendirmelerini, tanımlarını, hadis ilminin faziletleri ve hadisçilerin üstün özelliklerini, hadis, sünnet, haber ve eser kavramlarını, Kur'ân, kudsî hadis ve nebevî hadis arasındaki farkları ele almıştır.²⁸⁸

Sünnet ve hadis ilmi ile ilgili genel bilgilerden sonra özellikle ilim talebelerini hayra yönlendirip kötülükten sakındıracak tavsiye ve uyarılarda bulunmuştur. Bahsi

²⁸² el-Mâlikî, *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fî İlmi Mustalahi'l-Hadîs*, 20.

²⁸³ el-Mâlikî, *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fî İlmi Mustalahi'l-Hadîs*, 20-47.

²⁸⁴ el-Mâlikî, *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fî İlmi Mustalahi'l-Hadîs*, 47-60.

²⁸⁵ el-Mâlikî, *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fî İlmi Mustalahi'l-Hadîs*, 61-70.

²⁸⁶ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîbi'l-Mücîb alâ Tehzîb-i't-Terğîb Ve't-Terhîb* (Mekke: y.y, 1421).

²⁸⁷ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 7-31.

²⁸⁸ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 32-42.

geçen bütün konuları hadislerden hareketle açıklamıştır. İlim öğrenmeye teşvik,²⁸⁹ amel, söz ve işlerde ihlaslı olmaya teşvik, Allah adına yapılmayan işlerden sakındırmak,²⁹⁰ yapmadığı şeyi tavsiye etmemek,²⁹¹ ilim ehline ikram etmeye teşvik ve ilim öğrenene merhametle yaklaşmak,²⁹² ucub ve kibirden sakındırıp yumuşak huylu olmaya teşvik²⁹³ gibi konuları ele almıştır. Daha sonra günlük işlerden abdest ve okunacak dualar, abdest namazı,²⁹⁴ tuvalet adabında uyulması gerekenler,²⁹⁵ eve girip çıkarken dikkat edilecek hususlar ve okunacak dualar,²⁹⁶ mescide girip çıkarken dikkat edilecek hususlar ve okunacak dualar,²⁹⁷ ezan, ezana icabet ve ezan okunurken söylenecekler²⁹⁸ ile ilgili hususları ele almıştır.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, namaz ve namazı vaktinde kılmanın önemi²⁹⁹ ile ilgili uyarılardan sonra nafil namazlara, duhâ, vitir, tahiyetü'l-mescid gibi namazlara değinip bunları kılmayı teşvik etmiştir.³⁰⁰ Namazı huşu içerisinde tâdil-i erkâna uygun bir şekilde kılmanın önemine,³⁰¹ namazda ön saflarda olmanın önemine,³⁰² cemaatle namazın önemine ve dikkat edilmesi gereken hususlara,³⁰³ Cuma namazı ve o gün yapılması gerekenlere,³⁰⁴ erkeklere ipek ve altının yasaklanmasına,³⁰⁵ beyaz ve yeni elbise giymenin güzelliğine,³⁰⁶ erkek ve kadının birbirlerine benzemelerinin yasaklanmasına³⁰⁷ değinmiştir.

²⁸⁹ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 54.

²⁹⁰ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 57.

²⁹¹ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 59.

²⁹² el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 61.

²⁹³ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 64.

²⁹⁴ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 64, 67.

²⁹⁵ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 70.

²⁹⁶ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 71.

²⁹⁷ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 73.

²⁹⁸ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 76, 78.

²⁹⁹ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 79, 82.

³⁰⁰ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 84.

³⁰¹ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 91.

³⁰² el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 94.

³⁰³ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 96-100.

³⁰⁴ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 104-115.

³⁰⁵ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 116.

³⁰⁶ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 117.

³⁰⁷ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 120.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, eserinde ayrıca tevbe ve istiğfar,³⁰⁸ havf ve recâ,³⁰⁹ ölünün arkasından yapılacaklar, defin ve dua,³¹⁰ taziye,³¹¹ zekât vermeye teşvik ve cimrilikten uzaklaştırmak,³¹² oruç ve oruçlunun dikkat etmesi gereken hususlar,³¹³ Şevval, arefe, aşure, pazartesi, perşembe oruçları,³¹⁴ hac ve umrede dikkat edilecekler,³¹⁵ helal yoldan rızık kazanmak ve haramdan uzak durmak,³¹⁶ şüpheli şeyleri terk etmek,³¹⁷ ölçü ve tartıda doğru olmak,³¹⁸ boşanma,³¹⁹ faiz,³²⁰ yetim malı yemekten men edip ikramda bulunmaya teşvik,³²¹ şükür,³²² zulüm, su-i zan ve alay etmekten uzaklaştırmak,³²³ haset, tecessüs ve gıybetten uzak barış içinde yaşamak,³²⁴ sözünde durmak, emanete sahip çıkmak,³²⁵ iyiliği emredip kötülükten uzaklaştırmak,³²⁶ cömertlik ve fedakârlığı teşvik edip hırs ve cimrilikten uzaklaştırmak,³²⁷ istihareye teşvik,³²⁸ nikâh ve nafaka,³²⁹ öldürmekten men etmek,³³⁰ zinadan men etmek,³³¹ dilini tutmak,³³² alkol kullanmak, satmak ve satın almaktan men etmek,³³³ hırsızlıktan ve yol kesiciliğinden men etmek,³³⁴ anne babaya, akrabaya, komşuya iyilik, misafire ikramda bulunmak,³³⁵ Allah yolunda canını ve

³⁰⁸ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 126.

³⁰⁹ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 130.

³¹⁰ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 132.

³¹¹ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 136.

³¹² el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 139.

³¹³ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 143.

³¹⁴ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 152.

³¹⁵ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 157.

³¹⁶ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 161.

³¹⁷ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 165.

³¹⁸ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 167.

³¹⁹ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 172.

³²⁰ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 177.

³²¹ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 180.

³²² el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 184.

³²³ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 187.

³²⁴ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 196.

³²⁵ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 200.

³²⁶ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 202.

³²⁷ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 205.

³²⁸ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 208.

³²⁹ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 209.

³³⁰ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 218.

³³¹ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 222.

³³² el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 224.

³³³ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 226.

³³⁴ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 228.

³³⁵ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 233.

malını vermek,³³⁶ Allah'ı zikretmek³³⁷ gibi konulara değinmiştir. Bütün konuları Resûlullah'ın sözleriyle destekleyerek ayrıntılı olarak açıklamıştır.

2.3.4. *Envârü'l-Mesâlik fi'l-Mukâraneti Beyne Rivâyâti'l-Muvatta' lil-Îmâm Mâlik*

Müellifin bu eseri³³⁸ mukaddime ve iki bölümden oluşmaktadır.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, sözlerine Resûlullah'ın hicret ettiği yerin imamı Mâlik b. Enes'in *Muvatta* isimli eserini incelemekten ve onunla ilgili yazmaktan çok mutlu olduğunu ifade ederek başlamıştır. Muhaddislerin bu eserin faydasının büyüklüğü ve fazileti noktasında ittifak ettiklerini bildirmiştir.³³⁹

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, *Muvatta*'ın müellifinin faziletinden, sahih senedlerinden, muhtevasında bulunan meşhur hadislerden, müminlerin genelince kabul edilmesinden, tertibinden, önemli amaçlar barındırmasından ve edebî metni yönünden diğer hadis kitaplarından ayrılıp öne çıktığından bahsetmiştir.³⁴⁰

Müellif, İmam Mâlik'in rivayet ehline kabul gören büyük bir hadis âlimi olduğunu, İmam Şâfî ve Ahmed b. Hanbel'in onun ilminden istifade eden öğrencileri olduğunu belirtmiştir.

Muvatta'ın sahihliği ile ilgili İmam Şâfî'nin “Allah'ın kitabından sonra yeryüzündeki en sahih kitap” dediğini, Hâfız Moğultay'ın (ö. 762/1361) da “İlk sahih kitabı tasnif eden Mâlik'tir.” dediğini belirtmiştir.³⁴¹

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, İmam Mâlik'in ünü noktasında çok sayıda halifenin mesela; Hârûn Reşîd (ö. 193/809), Emîn (ö. 198/813), Me'mûn (ö. 218/833) hatta Mehdî (ö. 169/785) ve Hâdî'nin (ö. 170/786) de kendisinden rivayette bulunduğunu belirtmiştir. İmam Şâfî, Muhammed b. Hasan (ö. 189/805), Ahmed b. Hanbel, Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198/813-814) gibi imamların, Zünnûn el-Mısrî (ö. 245/859) gibi tasavvuf büyüklerinin İmam Mâlik'ten rivayet ettiğini, Yahyâ b. Yahyâ (ö. 234/849),

³³⁶ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 237.

³³⁷ el-Mâlikî, *Fethu'l-Karîb*, 249.

³³⁸ el-Mâlikî, *Envârü'l-Mesâlik fi'l-Mukâraneti Beyne Rivâyâti'l-Muvatta' lil-Îmâm Mâlik* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1431).

³³⁹ el-Mâlikî, *Envârü'l-Mesâlik*, 5.

³⁴⁰ el-Mâlikî, *Envârü'l-Mesâlik*, 7.

³⁴¹ el-Mâlikî, *Envârü'l-Mesâlik*, 8.

İbnü'l-Kâsım (ö. 191/80), Asbağ b. Ferec (ö. 225/840) vb. önemli hadis talebeleri olduğunu belirtmiştir. Ayrıca *Muvatta*'ın otuzu aşkın nüshası olduğunu bunların içinde en güvenilir ve en meşhur olanının İbn Abdilber'e ait olduğunu da eklemiştir.³⁴²

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, İmam Mâlik'in *Muvatta*'da ahkâm ile alakalı fikhın tüm konularından bahseden sahih hadisleri bir araya getirip, sahâbe ve tâbiînin sözleri ve fetvalarıyla şerh ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Mâlikîlerin fıkhıta *Muvatta* ile amel ettiğini belirtmiş³⁴³ ve İmam Mâlik'in hayatından kısaca bahsetmiştir.

Eserin birinci bölümü 5 kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda *Muvatta*'ın rivayetlerini belirleyip, rivayetlerin sahiplerini tanıtmıştır. Bunlar İbn Vehb (ö. 197/813), Ma'n b. İsa (ö. 198/814), İbn Yusuf, İbn Bukeyr (ö. 226/840), İbn Ufeyr (ö. 226/841), Mus'ab ez-Zübeyrî (ö. 236/851), es-Sûrî, Süleyman b. Bürd, Ebû Huzâfe ve Yahyâ et-Temim el-Hanzala'ya ait olan rivayetlerdir.³⁴⁴ Bu rivayetleri tanıtip kişilere dair genel bilgiler verdikten sonra, ikinci kısımda rivayetler arasındaki ihtilafların sebepleri ve çeşitleri üzerinde durmuştur.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, rivayetler arasındaki farklılıkların sebebini *Muvatta*'ın büyük bir kalabalık tarafından rivayet edilmesine, farklılıkların bazı rivayetleri öne alma, geri bırakma, arttırma veya eksiltmeden kaynaklandığına bağlamaktadır.³⁴⁵ Senedin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ulaşma noktasında muttasıl, merfû veya mevkûf olmasıyla ilgili ihtilafların râvilerin ihmalinden kaynaklanmayıp, rivayete ulaşma durumlarından kaynaklandığını belirtmiştir.³⁴⁶

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, rivayetler arasındaki ihtilafların çeşitlerini üç maddede toplamıştır. Bunlar;

- a. Hadislerin lafızlarındaki ihtilaflar
- b. Mürsel, merfû, maktû' ve muttasıl olmaları noktasında isnaddaki ihtilaflar
- c. Bazı rivayetlerin isbatı ve hazfı noktasındaki ihtilaflar³⁴⁷

³⁴² el-Mâlikî, *Envârü'l-Mesâlik*, 10.

³⁴³ el-Mâlikî, *Envârü'l-Mesâlik*, 11.

³⁴⁴ el-Mâlikî, *Envârü'l-Mesâlik*, 22-41.

³⁴⁵ el-Mâlikî, *Envârü'l-Mesâlik*, 42.

³⁴⁶ el-Mâlikî, *Envârü'l-Mesâlik*, 43.

³⁴⁷ el-Mâlikî, *Envârü'l-Mesâlik*, 45.

Üçüncü kısım, *Muvatta*'daki ihtilaflar hakkında eser yazan müelliflerin metodları ile ilgilidir. Bu kısımda Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Ehâdisü'l-Muvatta' ve'ttifâku'r-ruvât 'an Mâlik ve'htilâfuhüm ziyâdeten ve naksan* isimli eserini,³⁴⁸ İbn Abdilber'in *Tecrîdü't-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd* isimli eserini,³⁴⁹ Ğafikî'nin *Müsnedü'l-Muvatta* isimli eserini,³⁵⁰ ed-Dânî'nin (ö. 444/1053) *Etrâfu'l-Muvatta'* isimli eserini³⁵¹ incelemiştir.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, eserinin dördüncü kısmında ise daha önce belirlediği rivayetler arasındaki ihtilafların çeşitlerini örnekleriyle beraber geniş bir şekilde anlatmıştır.³⁵²

Beşinci kısımda da *Muvatta*'ın rivayetlerinin râviden râviye geliş yollarını açıklamış, Yahyâ b. Yahyâ, İbn Vehb, el-Ka'nebî (ö. 221/836) gibi yaklaşık 12 râviye ele almıştır.³⁵³

İkinci bölümde ise *Muvatta*'ın bazı rivayetlerini karşılıklı inceleyip, rivayetlerin özelliklerini ve öne çıkan durumlarını açıklamıştır. Bu bölüm 8 kısımdan oluşmuş ve her birinde farklı rivayetleri ele almıştır.

2.3.5. İmâmu Dâri'l-Hicre: Mâlik b. Enes

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî tarafından kaleme alınan bu eser iki bölümden oluşmaktadır.³⁵⁴ Birinci bölümde Mâlik b. Enes'ten, ikinci bölümde ise *Muvatta*'ın faziletleri ile İslâm ümmetine faydalarından bahsetmiştir.

Yazar, kitapta tanıtılan âlimin asıl adının Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî olduğunu belirtmiştir.³⁵⁵ İsminde geçen Ebû Âmir'in dedesinin babası olduğunu Bedir hariç gerçekleşen savaşlara Resûlullah ile katıldığını belirtmiştir.³⁵⁶ Dedesi Mâlik b. Ebû Amir'in lakabının Ebû Enes olduğunu, tâbiînin ileri gelenlerinden büyüklerinden olup, Hz. Ömer, Hz. Âişe, Talha b. Ubeydullah, Ebû Hureyre ve Hassan

³⁴⁸ el-Mâlikî, *Envârü'l-Mesâlik*, 50.

³⁴⁹ el-Mâlikî, *Envârü'l-Mesâlik*, 57.

³⁵⁰ el-Mâlikî, *Envârü'l-Mesâlik*, 62.

³⁵¹ el-Mâlikî, *Envârü'l-Mesâlik*, 69.

³⁵² el-Mâlikî, *Envârü'l-Mesâlik*, 74-102.

³⁵³ el-Mâlikî, *Envârü'l-Mesâlik*, 103-111.

³⁵⁴ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri'l-Hicre: Mâlik b. Enes* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1431).

³⁵⁵ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri'l-Hicre*, 13.

³⁵⁶ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri'l-Hicre*, 14.

b. Sâbit gibi sahâbîlerden hadis rivayet ettiğini belirtmiştir.³⁵⁷ Mâlik b. Enes babası Enes'ten sadece bir hadis aktarmıştır. Annesi ise Aliye bint Şüreyk el-Ezdî'dir.³⁵⁸

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, Mâlik b. Enes'in doğum tarihi ile ilgili farklı rivayetlerin olduğunu fakat kendisinin Yahya b. Bükeyr'in (ö. 226/840) görüşünü benimseyip 93 olarak kabul ettiğini belirtmiştir.³⁵⁹

el-Mâlikî, Mâlik b. Enes'in beyaz giyinmeyi sevdiğini, temizliğe dikkat ettiğini, üzerinde mürekkep izinin görünmediğini, sarık takıp güzel koku süründüğünü eklemiştir.³⁶⁰

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, Mâlik b. Enes'in babasının sorduğu soruyu bilemediğini, kardeşinin doğru cevabı vermesi üzerine “*Güvercinler seni oyaladı.*” şeklinde uyarıldığını,³⁶¹ annesinin onu ilim öğrenmeye yönlendirmesiyle ilim hayatının başladığını, onun da bütün vaktini ve parasını bu yolda harcadığını bildirmiştir. Ayrıca Abdurrahman Hürmüz el-A'rec'in (ö. 117/735) yanında yaklaşık yedi yıl hadis eğitimi aldığını, bu sırada Kur'an'ı ezberlediğini, daha sonra Rebâtürre'y'in (ö. 136/753) derslerine katıldığını bildirmiştir.³⁶²

el-Mâlikî, eserinde İmam Mâlik ile ilgili âlimlerin sözlerine de yer vermiştir. Onunla ilgili halkın efendisi, Müslümanların efendisi, Hicaz âlimi, hadis imamı dendiğini, bir benzerinin olmadığı, Medine'nin ondan sonra yıkılacağı vb. övgü dolu sözlerle anıldığını eklemiştir.³⁶³

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, İmam Mâlik'in ilim meclisinin tartışmanın ve ses yükseltmenin olmadığı saygın bir ilim topluluğu olduğunu, derslerinde ciddi olduğunu, gereksiz sözlerden uzak durduğunu belirtmiş ve bunu ilim talebeleri için şart koştuğunu eklemiştir.³⁶⁴

el-Mâlikî, İmam Mâlik'in daha yirmi yaşında bir genç iken insanlara fayda sağlamak için ilim halkalarında oturduğunu, insanların onun ilmini, faziletini ve

³⁵⁷ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri'l-Hicre*, 13-14.

³⁵⁸ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri'l-Hicre*, 13.

³⁵⁹ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri'l-Hicre*, 14.

³⁶⁰ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri'l-Hicre*, 15.

³⁶¹ Kâdı İyâz Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, *Tertîbü'l-Medârik ve Takrîbü'l-Mesâlik li-Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Mâlik*, 2. Basım (Rabat: Matbaatü'l-Fudâle, 1983), 1/134.

³⁶² el-Mâlikî, *İmâmu Dâri'l-Hicre*, 17.

³⁶³ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri'l-Hicre*, 24-28.

³⁶⁴ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri'l-Hicre*, 29.

liderliğini kabul edip, görüşlerine güvendiklerini belirtmiştir. Bununla beraber fetva verirken ki derin bilgisi, takvası, adaleti, ihtiyatlı oluşu, sorumluluğun ve emanetin büyüklüğüne olan duyarlılığı ile ayırt edildiğini eklemiştir.³⁶⁵

İmam Mâlik, din hakkında tartışmayı yasaklamış ve “*Tartışmak, ilmin nurunu kulun kalbinden alır.*” demiştir.³⁶⁶ Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, onun hikmetli sözlerine de yer vermiştir.³⁶⁷

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, İmam Mâlik’in Hz. Peygamber’in adı anıldığında heyecanlandığını, toprağında Efendimiz bulunduğu için Medine’de bineğe binmediğini, Mescid-i Nebi’de, ilim meclislerinde sesini yükseltenlere “*Ey iman edenler! Seslerinizi peygamberin sesinden daha fazla yükseltmeyin, birbirinize bağırdığınız gibi ona bağırmayın; sonra farkında olmadan amelleriniz boşuna gider.*”³⁶⁸ ayetini hatırlatarak uyardığını belirtmiştir.³⁶⁹ Hz. Peygamber’in hatırına Medine’ye ve Medine halkına hürmet gösterdiğini,³⁷⁰ Medine halkının da onu sevip, saygı gösterdiğini eklemiştir.³⁷¹

el-Mâlikî, İmam Mâlik’in hadisçiliği ile ilgili çok sayıda âlimin sözüne ve görüşüne yer vermiştir. Abdurrahman b. Mehdî ‘nin (ö. 198/813-814) onunla ilgili “*Mâlik, zamanının unutulmazıdır, o hadiste yenilmez.*” dediğini, Yahyâ b. Saîd’in (ö. 198/813), “*İnsanlar içerisinde Mâlik’ten daha çok sahih hadis rivayet eden yoktur.*” dediğini, İmam Şâfi’î’nin (ö. 204/820), “*Tâbiünden sonra Allah’ın kullarına hüccet olarak gönderdiği kişi Mâlik’tir.*” dediğini belirtmiştir.³⁷²

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, İmam Mâlik’in içtihatlarındaki metodunun kitap, sünnet, icma, kıyas, Medine halkının uygulaması, sahâbe kavli, istihsân ve sedd-i zerâi’ şeklinde olduğunu belirtmiştir.³⁷³ İctihatlarında hakikati dikkate alan, onu rehber

³⁶⁵ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri’l-Hicre*, 30.

³⁶⁶ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri’l-Hicre*, 35.

³⁶⁷ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri’l-Hicre*, 42-45.

³⁶⁸ el-Hucurât 49/3.

³⁶⁹ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri’l-Hicre*, 47.

³⁷⁰ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri’l-Hicre*, 73.

³⁷¹ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri’l-Hicre*, 83.

³⁷² el-Mâlikî, *İmâmu Dâri’l-Hicre*, 49-52.

³⁷³ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri’l-Hicre*, 54.

edinen bir hukukçu olduğunu, şehrin örf ve adetlerine göre fetva verdiğini, karar verirken sözlerden ziyade eylemleri esas aldığını belirtmiştir.³⁷⁴

el-Mâlikî, İmam Mâlik'in yakınlarının sözlerinden hareketle sünnete uyma noktasında en ileri seviyede olduğunu, evde sürekli Kur'ân okuma ile meşgul olduğunu,³⁷⁵ sabah namazını yatsı namazının abdestiyle kıldığını, çok okuyup çok ağladığını, mescidde bulunmaya, namazlarını cemaatle kılmaya çok dikkat ettiğini, vefatına yakın hastalığı dolayısıyla cemaatle namaz kılamadığını ve bunun için de çok üzüldüğünü³⁷⁶ belirtmiştir. Bunlara İmam Mâlik'in ince bir zekâ ve kavrayış yeteneğine, dikkatli bir bakışa sahip olduğunu,³⁷⁷ ömrünün sonuna kadar bazı dert ve sıkıntılara maruz kaldığını, işkence gördüğünü fakat yaşadıklarına karşı sabrettiğini eklemiştir.³⁷⁸

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, İmam Mâlik'in yazışmalarına, mektuplarına da yer vermiştir.³⁷⁹ Son olarak İmam Mâlik'in vefatına değinmiş, Rebiülevvel ayının 14'ünde 179 yılında vefat ettiğini, cenaze namazını Abdullah b. Muhammed'in kıldırmasını istediğini, Baki Mezarlığı'na defnedildiğini belirtmiştir.³⁸⁰

el-Mâlikî, İmam Mâlik'ten sonra, *Muvatta*'dan, onun İslâm âlemine olan faydalarından bahsetmiştir. *Muvatta*'ın kelime olarak tef'îl babında ism-i mef'ul olup “düzenlenmiş” anlamına geldiğini,³⁸¹ Hz. Peygamber'i (s.a.v.) rüyasında görmesi üzerine eserine bu ismi verdiğini belirtmiştir.³⁸² *Muvatta*'ın râvilerinden Ebû Mus'ab'ın (ö. 248/857) rivayetine göre Ebû Ca'fer el-Mansûr (ö. 158/775), İmam Mâlik'e “*İnsanlar için onları (uygulamaya) zorlayacağım bir kitap telif et. Zira günümüzde senden daha bilgili kimseyi göremiyorum.*” dediğini,³⁸³ bunun üzerine İmam Mâlik'in de *Muvatta*'ı telif ettiğini bildirmiştir.³⁸⁴

³⁷⁴ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri'l-Hicre*, 62.

³⁷⁵ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri'l-Hicre*, 89.

³⁷⁶ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri'l-Hicre*, 90.

³⁷⁷ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri'l-Hicre*, 91.

³⁷⁸ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri'l-Hicre*, 92.

³⁷⁹ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri'l-Hicre*, 102-109.

³⁸⁰ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri'l-Hicre*, 113.

³⁸¹ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri'l-Hicre*, 119.

³⁸² el-Mâlikî, *İmâmu Dâri'l-Hicre*, 120.

³⁸³ Kâdı İyâz, *Tertîbü'l-Medârik ve Takrîbü'l-Mesâlik*, 2/71-72.

³⁸⁴ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri'l-Hicre*, 120.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, *Muvatta*'ın fazileti ile ilgili İmam Şâfiî'nin "Kur'an'dan sonra en sağlam kitap" dediğini, yine onunla ilgili "Kur'an'dan sonra en faydalı, okunması en sevaplı kitap" dediğini eklemiştir.³⁸⁵

Muvatta'daki hadis sayısı ile ilgili âlimlerin farklı görüşlerinin olduğunu, İmam Mâlik tarafından her sene eserin incelenip eklemeler/çıkarmalar yapılarak güncel haline getirildiğini belirtmiştir.³⁸⁶

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, usûl kitapları içinde *Muvatta*'ın yeri ve önemini ifade edip,³⁸⁷ şerhlerinden İbn Abdilber (ö. 463/1071), Bâcî (ö. 474/1081), Suyûti (ö. 911/1505), Zürkânî (ö. 1122/1710) ve Veliyyullah ed-Dihlevî'nin (ö.1176/1762) şerhlerini ele almıştır.³⁸⁸ Son olarak müsteşriklerin *Muvatta* ile ilgili eleştirilerini ve şüphelerini ele alarak³⁸⁹ kitabını sonlandırmıştır.

2.3.6. *el-Ikdü'l-Ferîd el-Muhtasar Mine'l-Esbât ve'l-Esânîd*

Bu eser³⁹⁰ el-Mâlikî'nin meşhur hocalarını ve senedleri İmam Malik'in *Muvatta*'ına, İmam Ahmed'in *Müsned*'ine, ed-Dârimî'nin *Sünen*'ine ve *Kütüb-i Sitte*'nin yanı sıra İmam Ebû Hanife'nin ve İmam Şâfiî'nin *Müsned*'i ile Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ* adlı eserlerine dayanan bazı müselsel hadisleri kapsamaktadır.

Eser aslında adı geçen bu eserlere dair babası ve dedesine ait ilmî bir icâzet konumundadır.

Yazar icâzeti alacak kişilerin isimlerinin yazılabilmesi amacıyla dokuzuncu sayfayı boş bırakmıştır. Bu kitap ilk olarak 1420/2001 yılında Beyrut'ta bulunan Külliyyetü'd-da'vâ el-İslâmiyye'de basılmıştır. Eser 79 küçük boyuttaki sayfadan oluşmaktadır.³⁹¹

³⁸⁵ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri'l-Hicre*, 122.

³⁸⁶ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri'l-Hicre*, 129.

³⁸⁷ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri'l-Hicre*, 153.

³⁸⁸ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri'l-Hicre*, 159-180.

³⁸⁹ el-Mâlikî, *İmâmu Dâri'l-Hicre*, 181-192.

³⁹⁰ el-Mâlikî, *el-Ikdü'l-Ferîd el-Muhtasar Mine'l-Esbât ve'l-Esânîd* (Beyrut: Külliyyetü'd-da'vâ el-İslâmiyye, 1420).

³⁹¹ el-Hüseynî, *İmâmu Dâri'l-Bi'se*, 85.

2.4. MUVATTA VE SAHÎHAYN'I RİVÂYET SENEDİ

Çalışmamızın bu kısmında Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin *Muvatta* ile beraber *Sahîh-i Buhârî* ve *el-Câmiu's-Sahîh*'i rivâyet ederken ki senedlerine yer verilecektir.

2.4.1. *Muvatta*'ı Rivâyet Senedi

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, *Muvatta*'ı üç sened ile rivâyet etmiştir. Birincisi babası Seyyid Alevî b. Abbas el-Mâlikî'den, ikincisi Muhammed Yusuf el-Kandehlevî'den, üçüncüsü ise Muhammed el-Arabî et-Tebbânî'den yapılan rivâyettir. Bu türe örnek olması amacıyla bir örneğini vermeyeceğiz.

el-Mâlikî *Muvatta*'ı Muhammed el-Arabî b. et-Tebbânî el-Hüsni el-İdrîsî'den o da Fas şehrinden 1352/1933 tarihinde yazdığı mektupta verdiği icâzet yöntemiyle muhaddis, allâme ve fakîh olan Muhammed b. Muhammed b. Abdülkâhir el-Kuraşî el-Mâlikî'den rivayet etmiştir. O da şeyhü'l-islâm Abbâsî diyarındaki muhaddislerin son temsilcisi Ahmed b. Tâlib el-Kureşî es-Sûdî'den, o da hocasından allâme, muhaddis, seyyid Bedrüddîn el-Hamevî'den, o da et-Tâlib el-Kureşî'nin oğlu olan hocası şeyhü'l-islâm seyyid et-Tâvûdî'den, o da hocası şeyhü'l-islâm allâme, muhaddis Seyyid Muhammed b. Abdüsselâm Bennânî'den, o da hocası şeyhü'l-islâm, allâme, muhakkık ve muhaddis Muhammed Fethan b. Abdülkâdir el-Fâsî'den, o da babası ilim deryası şeyhü'l-islâm Abdülkâdir b. Alî b. Yûsuf el-Fâsî'den, o da amcası Ebû Zeyd Abdürrahman b. Muhammed el-Fâsî'den, o da İmam el-Kassâr'dan, o da el-Cenevî'den, o da Sekîn el-‘Âsımî'den, o da Zekeriyya el-Ensârî'den, o da İbn Furât'tan, o da İbn Cemâa'dan, o da Ebû Cafer b. Zübeyr'den, o da Ebü'l-Hattâb İbn Halîl'den, o da İbn Zerkûn'dan, o da Hûlânî'den, o da Talmanekî'den, o da Ebû İsâ Yahya'dan, o da hafız olan amcası Yahya b. Yahya el-Leysî el-Mağribî el-Endelûsî'den, o da İmam Mâlik b. Enes'ten rivayet etmiştir.”³⁹²

2.4.2. *Sahîh-i Buhârî*'yi Rivâyet Senedi

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, *Sahîh-i Buhârî*'yi en üst senetle rivayet etmiştir. Nitekim konu hakkında şöyle demiştir: “*Sahîh-i Buhârî*'yi babam Seyyid Alevî b. Abbas

³⁹² el-Hüseynî, *İmâmu Dâri'l-Bi'se*, 86.

el-Mâlikî'den ve el-Meşşât'tan Mescid-i Haram'da, aynı şekilde Muhammed el-Hâfız et-Ticânî'den de Mısır'da ve son olarak da Muhammed Yûsuf el-Bennûrî'den Pakistan'da aldığım icâzet ve kıraat metodu ile rivayet ediyorum.” Babası ve Hasan el-Meşşât ise Ömer Hamdan'dan Mescid-i Haram'dan icâzet ve kıraat ile almışlardır.

O da hocası Seyyid Muhammed Ali b. Zâhir el-Vitrî'den, o da Ahmed Minnetullah eş-Şebbâsî el-Ezherî el-Mısırî el-Mâlikî'den, o da Muhammed el-Emîr el-Kebîr'den, o da Ali es-Saîdî'den, o da Muhammed b. Akîle el-Mekkî'den rivayet etmiş ve şöyle demiştir: “*Ben var olan en âli senet ile rivayet ediyorum.*” Devamında o da Hasan b. Ali el-Uceymî'den, o da Ahmed b. Muhammed b. el-‘İcl el-Yemenî'den, o da İmam Yahya b. Mükrim et-Taberî'den, o da dedesi İmam Muhibbuddîn Muhammed b. Muhammed et-Taberî'den rivayet etmiştir. Ardından Burhân İbrâhim b. Muhammed b. Sıddîk ed-Dımaşkî ve başkasının farklı rivayetlerle Abdürrahim b. Abdilevvel el-Farğınânî'den haber verdiklerini belirtmiştir. O da *Sahîh-i Buhârî*'yi Ebû Abdirrâhman Muhammed b. Şâzebaht el-Farğınânî'nin yanında okumuştur. Semâ yoluyla tümünü aynı zamanda Ebû Lokman Yahyâ b. Ammâr b. Mukbil b. Şâhân el-Hatlânî'den de almıştır. Ayrıca *Sahîh-i Buhârî*'yi tümüyle Muhammed b. Yûsuf el-Ferberî'den semâ yoluyla almış, el-Firebrî de İmam Buhârî'den almıştır.”³⁹³

2.4.3. *el-Câmiu's-Sahîh*'i Rivâyet Senedi

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, *el-Câmiu's-Sahîh*'i rivâyet senediyle ilgili başından sonuna kadar babası Seyyid Alevî b. Abbas el-Mâlikî ve el-Meşşât'ın yanında Mescid-i Haram'da icâzet ve kıraat metoduyla aldığını belirtmiştir. Onlar da Ömer Hamdân ve Muhammed Habîbullah eş-Şenkî'ten almışlardı.

Ayrıca *el-Câmiu's-Sahîh*'i allame fıkıhçı ve muhaddis olan Hasan b. Said el-Yemânî'den, o da Mekke müftüsü İmam Seyyid Hüseyin b. Muhammed b. Hüseyin el-Habeşî'den, o da babası Mekke müftüsü Muhammed b. Hüseyin el-Habeşî'den, o da Ömer b. Abdülkerim b. Abdürresul el-Attâr el-Mekkî'den, o da Sâlih b. Muhammed el-Fellânî'den, o da Muhammed Said Sefr'den, o da meşhur muhaddis Ebü'l-Hasen es-Senedî el-Kebîr'den, o da Abdullah b. Sâlim el-Basrî'den, o da Muhammed el-Bâbâlî'den, o da Ebü'n-necâ Sâlim es-Senhûrî'den, o da Necm el-Ğaytî'den, o da Şeyhü'l-İslâm Zekeriyya el-Ensârî'den, o da Ebu'n-Naîm Rıdvân b. Muhammed el-

³⁹³ el-Hüseynî, *İmâmu Dâri'l-Bi'se*, 87.

Ukbî'den, o da Ebü't-Tâhir Muhammed b. Muhammed b. Abdüllatif b. Küveyk'ten, o da Ebü'l-Ferec Abdürrahman b. Abdülhamîd b. Abdülhâdî el-Hanbelî'den, o da Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdüdâyim en-Nâblûsî'den, o da Muhammed b. Ali b. Sidka el-Harrânî'den, o da harem fakihî Abdullah Muhammed b. Fadl b. Ahmed es-Sâidî el-Ferâvî'den rivayet etmiştir.

Devamında ona da Ebü'l-Hüseyn Abdülğâfir b. Muhammed el-Fârisî, ona da Ebû Ahmed Muhammed b. İsâ b. Umreveyh el-Celûdî, ona da İbrahim b. Muhammed b. Süfyân, ona da eserin müellifi Müslim b. el-Haccâc haber vermiştir.³⁹⁴

³⁹⁴ el-Hüseynî, *İmâmu Dâri'l-Bi'se*, 88.

SONUÇ

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî ve Hadisçiliği adlı bu çalışmada Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin hayatı, eğitim faaliyetleri, hocaları, eserleri, sünnet ve hadis ilmine bakış açısı ve hadis alanında yazmış olduğu eserleri araştırılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, pek çok ülkeye ilim seyahatleri yapmış, bu sayede farklı coğrafyalardaki âlimlerle görüşüp, çok sayıda hocadan hadis dinlemiştir. Bu seyahatler aracılığıyla uzmanlık alanı olan müselsel hadis ile ilgili araştırma yapma fırsatı bulmuş, bir yandan da yurt dışında eğitim faaliyetlerine devam etmiş, çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Hayatı boyunca yüzü aşkın eser telif etmiş, ancak bu eserlerin çoğu henüz matbu hale getirilmemiştir. Bahse konu olan müellifin eserleri tefsir, hadis, fıkıh, kelim, tasavvuf gibi temel İslâm bilimleri ile ilgili olduğu gibi bu alanlar dışında da eser telif ettiği görülmüştür.

Mâlikî âlimler ile Vehhâbî âlimler arasında gerçekleşen tartışmalar neticesinde Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'yi eleştirmek adına bazı eserler kaleme alınmış olmakla beraber, bu müellif ve eserlere karşı onu savunan eserlerin de yazıldığı görülmüştür.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, eserlerinde hadis ve sünnet kavramlarını açıklamış ve aynı anlamda kullanmıştır. Sünnetin İslâm dininin Kur'ân'dan sonraki ikinci temel kaynağı olduğunu, hüküm koymada önemli konumda olduğunu, Kur'ân'ın açıklayıcısı olduğunu, hakkında açıklama yapılmayan konularda yeni açıklamalarda bulunduğunu, Kur'ân'da sabit olan bir hükmü bazen neshettiğini ifade ederek sünnet ve hadis müdafii olmuştur.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, sünnetin yazılması, sünnetin tedvini, hadis usûlü kaideleri, rical ilmi ile ilgili meseleler, sened ve metin tenkidi kriterleri, cerh ve tadil ilmi, hadis ilmi tahsilinde hoca-öğrenci ilişkisinin keyfiyeti vs. gibi meselelerde ehl-i hadisin çizgisini takip etmiş ve onların metodunu benimsemiştir.

Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'nin hadis alanında yazmış olduğu eserlerde konuları bu alana yeni başlayanlar için öz ve akılda kalıcı, akıcı bir üslup ile ele aldığı, tartışmalı konuları Kur'ân ve Resûlullah'ın sünnetine uygun bir şekilde açıkladığı ve ehl-i sünnet âlimlerinin yolunu izlediği tespit edilmiştir. Bununla beraber yakın tarihte yaşamış olması hasebiyle eserlerinde güncel meseleleri ele alıp, karşılaşılan problemlere çözüm önerileri sunduğu görülmüştür.

el-Mâlikî'nin *Muvatta ve Sahihayn*'ı rivâyet senedi incelendiğinde kendisinin kesintisiz bir senetle bu eserleri rivâyet eden bir hadisçi olduğunu iddia ettiği gözlemlenmiştir. Ayrıca hadis öğrenimi ve öğretimi ile meşgul olan, râvilerin cerh ve tadil durumlarını bilen, hadisi ilgilendiren konularda söz sahibi olan, hadise göre amel etmeye çalışan bir şahsiyet olduğu tespit edilmiştir. Muhammed b. Alevî el-Mâlikî nebevî ahlakla bezenmeden ve yaşam tarzını düzeltmeden sadece hadisleri nakleden bir râvi olmakla yetinmemiş, ilmi ile amel eden bir hadisçi olduğu kanaati hâsıl olmuştur.

KAYNAKÇA

- Abâza, Nizâr - el-Mâlih, Muhammed Riyâz. *İtmâmu'l-A'lâm*. 2. Cilt. Beyrut: Dâr'u Sâdir, 1999.
- Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. 6. Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis Tesbit Yöntemi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017.
- Boynukalın, Mehmet. "Ebü'l-Vefâ Efgânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-1/390-391. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Birişik, Abdulhamit. "Muhammed Şefi' Diyübendî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/573-574. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebi Bekr. *Tedrîbu'r-Râvî Şerhu Takrîbi'n-Nevevî*. thk. Abdulvehhâb Abdullâtif. 2. Cilt. Mısır: Matba'atü's-Sa'âde, 1386.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. 4. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Ebû Zehv, Muhammed. *el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn*. Kahire: Matbaatu Mısır, 1992.
- Ece, Abdurrahman. *Câbir b. Abdullah ve Hadis Tarihindeki Yeri*. Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân. *Sünen*. 2. Cilt. Beyrut.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi'u's-Sahîh*. thk. Muhammed Züheyr en-Nâsır. Beyrut: Dâru Tavkü'n-Necât, 2001.
- el-Eyyûbî, Muhammed Abdulbâki. *el-Menâhilü's-selsele fi'l-ehâdisi'l-müselsele*. Beyrut: y.y. 1983.
- el-Hatîb, Muhammed Accâc. *Sünnetin Tesbiti*. trc. Mehmet Aydemir. İzmir: Akademi Yayınları, 2005.

- el-Hüseynî, Hamed Abdülkerim Devvâh. *Îmâmu Dâri'l-Bi'se es-Seyyid Muhammed b. Alevî el-Mâlikî el-Hasenî*. Beyrut: Dârü'l-Kütüb'l-İlmiyye, 2010.
- el-İrâkî, Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Aburrahîm. *et-Tebşıra ve't-Tezkire*. 3. Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- el-Kettânî, Ebû Muhammed Abdülazîz b. Ahmed b. Mumammed. *Müselselü İydeyn*. thk. Mecdî Fethi es-Seyyid. b.y. Mektebetü'l-Fuad, 1416/1995.
- el-Kütbî, Züheyr Muhammed Cemîl. *el-Mâlikî Âlimul-Hicâz*. Mekke: Dâr'ül-Kutüb'el-Mısırî, 1993.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *Devrau'l-Vikâye bi Ahzâbi'l-Himâye*. Kahire: el-Mektebetü'l-Âlimiyye, 2012.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *Ebvâbü'l-Ferec*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *Edebü'l-İslâm fî Nizâmi'l-Üsra*. Mekke: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1423.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *el-Envâru'l-Behiyye fî İsrâ-i ve Mi'râc-i Hayri'l-Beriyye*. Mekke: y.y. 2003.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *Elfiyyetü's-Sîreti'n-Nebeviyye li'l-Hâfız el-İrâkî*. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2005.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *el-Ğülüvvü ve Eseruhû fî'l-İrhâb ve İfsâdi'l-Müctema'*. Mekke: y.y. 1424.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *el-Hacc: Fedâil ve Ahkâm*. Mekke: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 2003.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *el-Ikdü'l-Ferîd el-Muhtasar Mine'l-Esbât ve'l-Esânîd*. Beyrut: Külliyyetü'd-da'vâ el-İslâmiyye, 1420.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *el-Kavâidü'l-Esâsiye fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Cidde: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1419.

- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fî İlmi Mustalahi'l-Hadis*. Cidde: y.y. 1423.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *el-Kavâidü'l-Esâsiyye fî Usûli'l-Fıkıh*. Cidde: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1423.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *el-Menhelü'l-Latîf fî Usûli'l-Hadîsi's-Şerîf*. Medine: y.y. 2000.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *el-Muhtâr min Kelâmi'l-Ahyâr*. trc. Mustafa Gidişli-Ahmet Oğuz. Nevşehir: Netform, ts.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *Envârü'l-Mesâlik fî'l-Mukâraneti Beyne Rivâyâti'l-Muvatta' lil-İmâm Mâlik*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1431.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *Et-Tahzîr minel'-Mücâzefeti bi't-Tekfir*. Kahire: Dâru cevâmi'il-kelim, 2004.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *Ez-Zehâirü'l-Muhammediyye*. Kahire: Dâru cevâmi'il-kelim, 1991.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *Ez-Ziyâretü'n-Nebeviyye Beyne's-Şer'iyyet-i ve'l-Bid'iyye*. Abu Dabi: y.y. 2000.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *Fethu'l-Karîbi'l-Mücîb alâ Tehzîb-i't-Terğîb Ve't-Terhîb*. Mekke: y.y. 1421.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *fî Rihâbi'l-Beyti'l-Harâm*. Medine: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1421.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *Hasâisü'l-Ümmet-i'l-Muhammediyye*. 2. Basım Medine: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1421.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *Havlel-İhtifâl bi Zikri'l-Mevlidi'n-Nebeviyyi's-Şerîf*. Beyrut: Mektebetü'l-Asra, 2010.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *Huva'l-lâh*. b.y.: y.y., ts.

- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *Îmâmu Dâri'l-Hicre Mâlik b. Enes*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1431.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *Keşfü'l Ğumme fi İstinâi'l-Ma'rûf ve Rahmetü'l-Ümme*. Mekke: y.y. 1401.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *Mâzâ fi Şa'bân*. b.y. y.y. 1424.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *Mecmû-u Fetâvâ ve Resâili'l-Îmâm es-Seyyid Alevî el-Mâlikî el-Hasenî*. Medine: y.y. 1413.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *Mefâhîm Yecibü en Tüsehah*. trc. Hasan Ali Yaşar. Netform Matbaacılık, ts.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *Menhecü's-Selef fi-Fehm'in-Nüsûs*. Beyrut: Mektebetü'l-Asra, 2008.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *Muhammed (s.a.v.) el-İnsânü'l-Kâmil*. Beyrut: Mektebetü'l-Asra, 2007.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *Sılâtü'r-Riyâdat bi'd-Dîn ve Devruhâ fi Tenşieti's-Şebâbi'l-Müslim*. Riyad: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1419.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *Şerhu Manzûmeti'l-Varakât fi Usûli'l-Fıkıh*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *Şeriatullâh el-Hâlîde*. Mekke: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1423.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *Şifâ'ül-Fuâd bi Ziyâret-i Hayr'il-İbâd*. Kahire: el-Mektebetü'l-Âlimiyye, 2002.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *Tahkîku'l-Âmâl fi-mâ Yenfeü'l-Meyyite mine'l-A'mâl*. Kahire: Dâru cevâmi'il-kelim,.
- el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî. *Târîhu'l-Havâdisi'n ve Ehvâli'n-Nebeviyye*. b.y. y.y. 1996.

- er-Ruaynî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed el-Hattâb. *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtasarı Halîl*. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1398.
- es-San'ânî, Abdürrezzak. *el-Musanna'af*. thk. Habîburrahmân el-A'zamî. 11. Cilt. Beyrût: el-Mektebetul-İslâmî, 1403.
- es-Sehâvî, Şemsuddin Muhammed. *Fethu'l-Mugis bi-Şerhi Elfiyyeti'l-Hadis li'l-Irâkî*. thk. Eş-Şeyh Ali Hüseyin. 4. Cilt. b.y. Dâru'l-İmâmi't-Taberî, 1412/1992.
- es-Sibâî, Mustafa. *Sünnet ve İslâm Hukukundaki Yeri*. trc. İshak Doğan. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2018.
- es-Suyutî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *Ciyâdü'l-Müselâti lis-Suyutî*. thk. Muhammed Avvâme. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1423/2002.
- et-Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-Evsât*. thk. Mahmûd et-Tahhân. 11. Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1985.
- et-Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-Kebîr*. thk. Hamdî es-Selefi. 25. Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir, İbrahim Adva, Fuad Abdulbâkî. 5. Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Halebî, 1975.
- ez-Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. *Mîzânu'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*. 4. Cilt. Kahire: 1963.
- ez-Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. *Tezkiratü'l-Huffâz*. 4. Cilt. Beyrut: Dâru'l Kutubu'l İlmiyye, 1374.
- Fâdânî, Muhammed Yasin. *el-Ucâle fi'l-Ehâdîsi'l-Müselâle*. Dimeşk: Dâru'l-Besâir, 1985.
- Gürsoy, İsmail Hakkı. "Muhammed Yâsîn Fâdânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-1/435. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid Mâce el-Kazvîni. *es-Sünen*. Thk: Muhammed Fuad Abdulbâkî. 2. Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.
- İbn Sa'd. *et-Tabakâtu'l-Kübra*. 9. Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, 1957.
- İbnü'l-Esîr, İzzeddin. *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*. 5. Cilt. b.y. el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 1286.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdirrahman. *Ulûmu'l-Hadis*. thk. Nûreddîn Itr. Beyrut: Dârü'l-fikr, 1972.
- Kâdı İyâz Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî. *Tertîbü'l-Medârik ve Takrîbü'l-Mesâlik li-Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Mâlik*. 2. Basım. Rabat: Matbaatü'l-Fudâle, 1983.
- Kâtip Çelebi. *Keşfu'z-Zunûn*. 2. Cilt. İstanbul: y.y. 1971.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mücemü'l-Müellifîn Terâcimu Müsennifi'l Kütübü'l-Arebiyya*. Şam: Müessesese'î Risâle, 1957.
- Mahlûf, Mâcide. "Haseneyn Muhammed b. Mahlûf". *Türkiye Diyanet Vakfî İslâm Ansiklopedisi*. 27/345. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Mâlik b. Enes. *Muvatta'*. thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî. Kahire: Dârü'l-hadis, 2005.
- Mer'aşlî, Yusuf. *İkdü'l-Cevher fî 'Ulemâi'r-Rubi'l-Evvel Mine'l-Karni'l-Hâmis Aşer*. 2. Cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1427/2006.
- Mer'aşlî, Yusuf. *Mü'cem'ü-l Me'acimve'l-Meşyehâtve'l-Fehârisve'l-Berâmicve'l-Esbât*. 4. Cilt. Amman: Dâr'ü-Nübelâ, 2002.
- Mer'aşlî, Yusuf. *Nesrü'l-Cevâhir ve Dürer fî Ulemâi karni'r-Râb'i Aşer ve Bi-Zeî'lihi-Ukdu'l-Cevâhir*. 2. Cilt. Beyrut: Daru'l-Marife, 2006.
- Müslim b. Haccâc. *Sahîhu Müslîm*. thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî. 5. Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1956.

- Özel, Ahmet. “Muhammed b. Alevî el-Mâlikî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-2/185. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Özşenel, Mehmet. “Habîbürrahman A’zamî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-1/152. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Ramazan, Muhammed Hayr. *Tekmiletü’l-Mücemü’l-Müellifîn*. Beyrut: Dâr-u İbn Hazm, 1997.
- Ramazan, Muhammed Hayr. *Tetimme’i A’lâm li-Zerkalî*. Beyrut: Dâr İbn Hazım, 1995.
- Saîd b. Mansûr. *es-Sünen*. nşr. Habîbürrahman el-A’zamî. Beyrut: y.y. 1405/1985.
- Toktonaliev, Azat. *Muhammed el-Mâlikî’nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Haber”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/346. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Zirkîlî, Hayriddin. *el-A’lâm Kâmûs Terâcim Li’aşuri-Ricâl ve en’nisâmine’l Arap ve’l-Müste’rabîne ve’ Müsteşrikîn*. 7. Cilt. Beyrut: Dâr’ul-ilm lil’melâyin, 2002.